Mohammed Nasr

Ahmed

Het verhaal van een gastarbeider

Migranten Bibliotheek

De Horstink

MIGRANTENBIBLIOTHEEK

In de Migrantenbibliotheek verschijnen teksten van auteurs die op dit moment in West-Europa wonen, maar oorspronkelijk afkomstig zijn uit landen daarbuiten.

Mohammed Nasr

Ahmed

Het verhaal van een gastarbeider

De Horstink, Amersfoort

Ontwerp omslag: Studio Klaster BV/Cees Braken GVN

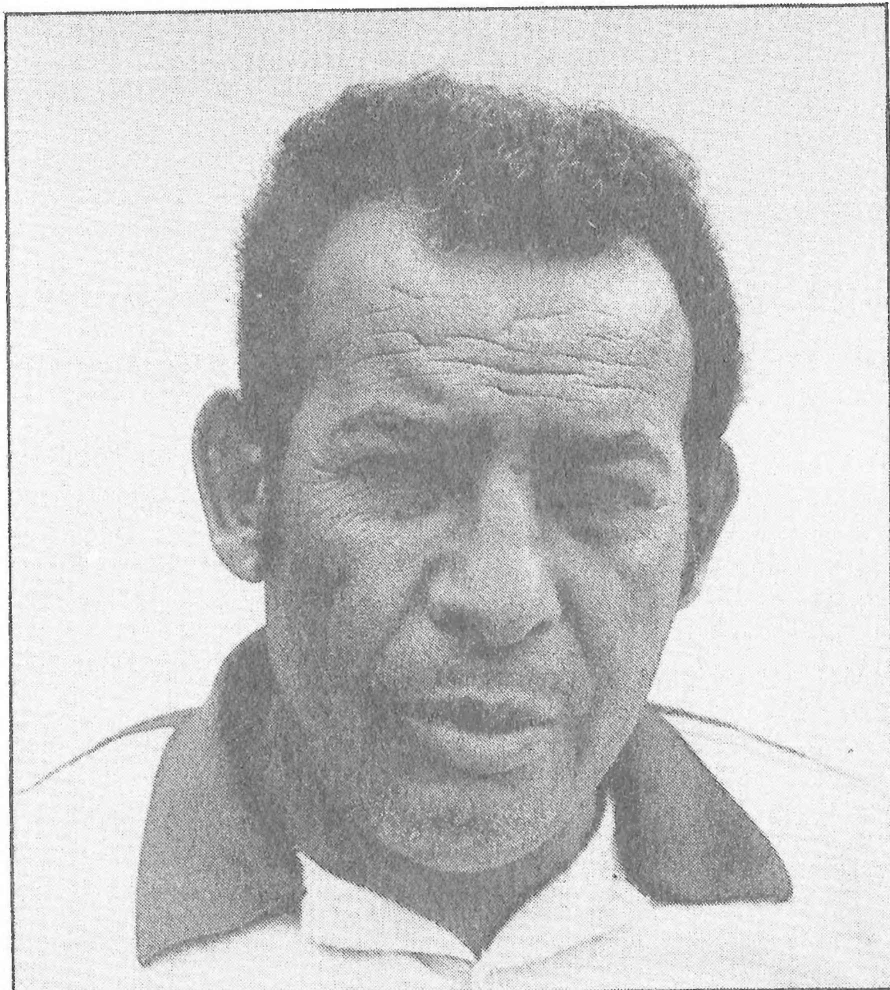
Uitgegeven door De Horstink, Postbus 400, 3800 AK Amersfoort.
Uitgeverij De Horstink wordt in België vertegenwoordigd door Uitgeverij Acc
Tiensestraat 134-136, 3000 Leuven.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Nasr, Mohammed

Ahmed: het verhaal van een gastarbeider / Mohammed Nasr.
– Amersfoort: De Horstink. – (Migranten-bibliotheek)
ISBN 90-6184-233-6
UDC 82-94 UGI 910
Trefw.: dagboeken; oorspronkelijk.

De gebeurtenissen in dit boek hebben werkelijk plaatsgevonden. De hoofdpersoon werd in 1942 of 1943 geboren in Settat, een dorp ongeveer veertig kilometer ten zuiden van Casablanca. De exacte datum is hem niet bekend; zij werd nergens geregistreerd. In 1963 kwam hij per boot naar Rotterdam, om te gaan werken in de omgeving van Roermond. Na een periode van werkloosheid verhuisde hij naar Utrecht, waar hij momenteel los werk verricht.
Ahmed leerde pas enkele jaren geleden lezen en schrijven. Hij kon zelf dan ook zijn vele herinneringen aan het leven in Marokko en in Nederland niet te boek stellen. Zijn vriend en landgenoot Mohammed Nasr, die in een latere periode in Nederland aankwam, heeft dit bijzondere levensverhaal uit zijn mond opgetekend.

Inhoud

Opgedragen aan Kees van Kooten en Wim de Bie, vanwege mijn bewondering voor de wijze waarop zij het dagelijks leven met een subliem gevoel voor humor onder de loep weten te nemen.

Dorp en familie

Ver van de steden ben ik geboren, in een klein dorp. In dat dorp waar ik vandaan kom woonden de mensen nogal verspreid. De afstand tussen de huizen was ongeveer een halve kilometer. De huizen moesten ook wel zo ver van elkaar liggen, want ze hadden geen stromend water en geen afvoer. Bovendien wilde iedereen vrij wonen, zodat je niet bij elkaar in de huizen kon kijken en elkaar ook niet kon horen. Ondanks de afstand kregen we regelmatig bezoek. De buren leefden mee met alles wat bij ons thuis gebeurde. Ze gaven ons altijd raad als we die nodig hadden.
Bij ons hoefde men niet te bellen of te kloppen. De deur stond altijd open. Iedereen kon zo binnenlopen. Alleen door het geblaf van de hond wisten we dat er iemand aankwam.
Ons huis bestond uit vier kamers. Eén kamer voor elk van de drie vrouwen van mijn vader en een gastenkamer voor het bezoek. Om de kamers lag een grote hof, omheind door een grote witgekalkte muur. In de hof stonden twee bomen die veel schaduw gaven. Overdag zat de hele familie onder de bomen in de schaduw. We zaten niet vaak in het huis, het leven speelde zich buiten af. Daar werd gekookt, gegeten en gepraat. Alleen 's avonds trok men zich in de kamers terug.
Mijn ouders leden geen armoede. Mijn vader was een van de grootste boeren in het dorp. Hij hield schapen en geiten en bezat veel grond waarop hij graan en maïs verbouwde. Mijn moeder was één van de drie vrouwen van mijn vader; zij was veel jonger dan hij. Toen zij trouwden was mijn vader over de zestig. Mijn moeder was ongeveer twintig. Over het algemeen sloeg een jonge vrouw het huwelijksaanzoek van een veel oudere, niet onbemiddelde man niet af. Niet alleen de vrouw had voordeel van de welstand van de man, maar ook haar familieleden.
De andere twee vrouwen waren bij hun trouwen ouder dan mijn moeder, maar weer veel jonger dan mijn vader. Mijn vader had uit de huwelijken met zijn vrouwen zesentwintig kinderen. Behalve ikzelf, mijn vier zusters en mijn twee broers waren er nog negentien halfbroers en halfzusters van me. Ofschoon er een groot verschil

bestaat tussen de kinderen van de verschillende vrouwen, noemde ik mijn halfbroers en halfzusters gewoon broers en zusters. Als kind speelde ik met hen zonder me er bewust van te zijn dat we verschillende moeders hadden. Maar toen ik een jaar of zeven was begon het me duidelijk te worden dat de moeders absoluut niet met elkaar konden opschieten. Vooral bij afwezigheid van mijn vader waren de hatelijke opmerkingen tussen hen niet van de lucht. Als hij weer thuiskwam klaagden ze stuk voor stuk bij hem over het gedrag van de andere twee. Wij waren bij het theedrinken hiervan dikwijls getuige.

Het theedrinken was het enige moment waarop mijn vader met zijn vrouwen en de kinderen samen was. Bij het eten waren we niet samen. Het eten werd om beurten door een van de vrouwen klaargemaakt, waarna ieder haar deel mee naar de eigen kamer nam om het met haar kinderen te gebruiken. Mijn vader ging nu eens bij de één, dan weer bij de ander eten. De afstand tussen mij en mijn halfbroers en halfzusters groeide eigenlijk door het gescheiden eten en het geruzie van de vrouwen.

Met mijn vader had ik weinig contact. Het idee dat hij met zijn kinderen zou praten of zich met de opvoeding zou bemoeien was ongewoon. De kinderen waren er alleen om hem te bedienen. Wat ik van mijn vader hoorde waren hoofdzakelijk opdrachten en bevelen. De oudere kinderen kwamen soms met bepaalde verhalen en ideeën thuis, die ze buiten hadden gehoord. Mijn vader luisterde er nooit naar. Als hij iets van zijn kinderen zou moeten aannemen zou dat zijn eer kunnen aantasten.

Mijn moeder was door mijn grootouders uitgehuwelijkt aan mijn vader. Ik besef nu hoe onverantwoord het was, een onschuldig meisje aan een veel oudere man uit te huwelijken die bovendien al twee vrouwen had. Maar het geluk van mijn moeder interesseerde mijn grootouders niet. Het enige wat hen interesseerde was het bedrag dat zij voor hun dochter ontvingen en het feit dat hun schoonzoon een welgesteld man was, zodat ze in slechte tijden altijd op hem zouden kunnen terugvallen. Dat zouden ze echter alleen in het ergste geval kunnen doen. De kans bestond immers dat dat het aanzien van hun dochter zou schaden en dat zij er door haar man om geminacht zou worden.

Toen ik ongeveer vier jaar oud was ging ik elke dag met mijn broers en de jongens van het dorp naar een godsdienstleraar. Deze was door mijn vader aangenomen om ons in de Koran te onderrichten. Mijn vader verhoogde daardoor zijn aanzien, maar toonde daarmee ook dat hij een zeer godsdienstig man was die Allah wilde behagen. Voor het onderricht kreeg de onderwijzer jaarlijks een tiende gedeelte van de oogst van een bepaald stuk grond, en een

klein bedrag. Men gaf als beloning vaak vruchten van het veld of ook geld als dat mogelijk was. Wij hoefden voor de onderwijzer niets mee te nemen, maar de andere kinderen uit het dorp namen iedere woensdag een ei mee of wat kleingeld.
Een bijzondere gebeurtenis voor ons kinderen was de markt die op iedere dinsdag in het open veld werd gehouden, ongeveer twintig kilometer van het dorp vandaan. Dat de markt zo ver van het dorp werd gehouden was omdat de mannen wilden dat de vrouwen thuis bleven. Een markt in het dorp zou vreemdelingen de kans geven de vrouwen ongesluierd te ontmoeten. De vrouwen zouden dan in verleiding kunnen worden gebracht. Door de markt ver van het dorp te houden zorgden de mannen er voor dat de rust in het huiselijk leven niet kon worden verstoord.
Mijn vader ging meestal 's morgens om ongeveer acht uur naar de markt. De meeste mannen gingen te voet of op een ezel. Mijn vader reed met paard en kar. De oudste broers mochten dan mee. Als mijn vader er eens niet meer zou zijn, zouden zij zijn plaats in kunnen nemen. Dan zouden zij de markt al kennen. De vrouwen stuurden hun zonen ook mee om mijn vader er aan te herinneren bepaalde dingen mee te brengen. Bovendien waren zij er trots op dat zij zulke grote zonen hadden die mee mochten, in vergelijking bijvoorbeeld met de kleine kinderen van mijn moeder.
Ik zie nog de vrouwen van mijn vader knopen leggen in een stuk touw dat aan zijn cape werd bevestigd. Voor iedere boodschap op de markt was er een knoop. Soms ging mijn vader naar de markt met een touw waarin wel twintig knopen zaten. Het gebeurde dan ook dat mijn vader op de markt wel wist dat hij twintig boodschappen moest doen, maar niet welke.
Ik herinner mij dat ik met broertjes en vriendjes om ongeveer vier uur mijn vader tegemoet liep. Als we hem op enige afstand van het dorp tegenkwamen mochten we met de kar meerijden. We kregen dan snoepjes of vruchten die hij op de markt had gekocht. Als we dan terugreden en de eerste huizen van het dorp zagen leek het alsof we van de markt terugkwamen. Het was een hele belevenis! Tegenover mijn moeder was het alsof ik een plaats had veroverd, gelijkwaardig aan die van de twee oudere broers. Als mijn vader terugkwam was hij altijd moe. Mijn moeder waste dan met koud water zijn voeten. Hij verdeelde wat hij gekocht had over de vrouwen: voor ieder een gelijk deel.
In de zomer zag ik altijd een groot deel van de familie van mijn moeder. Haar broers en zusters woonden in de stad. Zij brachten 's zomers vaak de vakantie bij ons door. Ik vond het gezellig als mijn neefjes en nichtjes bij ons kwamen. Zij waren anders gekleed dan wij. Het waren duidelijk stadskinderen. Ze gaven ons altijd een

gevoel van minder te zijn dan zij. Hun vader kon ook meer tijd aan hen besteden, want hij had slechts één vrouw. Wij kregen van onze vader nooit aandacht. Hij had het te druk met zijn vrouwen.
Toen ik een jaar of veertien was begreep ik in welke moeilijke situatie mijn moeder verkeerde. Iedere vrouw moest om beurten een dag het huishouden doen: brood bakken, water halen uit een put, thee maken en koken voor dertig personen. Het kostte mijn moeder veel moeite. Bovendien kreeg ze opmerkingen van mijn vader, van de andere vrouwen en van de oudere kinderen van de vrouwen. Die vrouwen hadden grote dochters en schoondochters die hielpen als zij aan de beurt waren. Die hulp had mijn moeder niet. Ik was haar oudste zoon. Ik hielp haar zo goed als ik kon. De andere vrouwen buitten hun bevoorrechte positie goed uit. Mijn moeder stond altijd alleen. Zij huilde dan 's nachts wel eens. Ik hoorde dat soms als ik wakker was.
Mijn moeder vroeg mijn vader vaak kleren voor de kinderen te kopen. Maar als hij op de markt was was mijn vader de kleren al vergeten. Onze knoop op het touw was blijkbaar niet zo belangrijk. Gelukkig kregen we nog wel eens kleren van mijn moeders familie. Dat waren meestal mooie kleren uit winkels uit de stad. Die zagen er mooier uit dan die van de markt.
De familie was voor mijn moeder vaak een grote steun. Zij begrepen wel dat de vader van mijn moeder een fout had gemaakt door zijn dochter uit te huwelijken aan een man die al twee vrouwen had. Maar zij wezen mijn moeder er altijd op dat ze kinderen had en dat ze over de moeilijkheden heen moest proberen te kijken.
In ons dorp waren veel jongens die bij gebrek aan werk naar de stad gingen. Het leven in de stad was beter dan in het dorp. Vooral de wat armere families stuurden hun kinderen naar de stad, om zo door hen geholpen te kunnen worden. Terug in het dorp hadden die jongens grote verhalen over wat ze hadden meegemaakt. Ze voelden zich wijs en verheven boven de jongens die in het dorp waren gebleven. Zelfs aan de manier van praten kon je horen dat ze van de stad waren. Ikzelf dacht ook weleens aan de stad. Soms droomde ik dat ik er werkte, en geld meebracht voor mijn moeder en voor de familie.
Mijn vader begon na een tijd een zwakke man te worden die het werk niet meer aan kon. Zijn toezicht op de boerderij verslapte en we zagen de dreiging van zijn overlijden steeds dichterbij komen. Na een langdurige ziekte stierf hij tenslotte. Er volgden veel gesprekken tussen de vrouwen en de kinderen over de verdeling van de erfenis. Voortdurend waren er ruzies, en tot een overeenstemming kwam het niet. De oudste zonen van mijn vader vonden dat zij recht hadden op meer dan de kinderen van mijn moeder. Zij

stelden dat zij al jaren op het bedrijf hadden gewerkt, dat zij veel geld in het bedrijf hadden gestoken en dat zij bovendien altijd onderbetaald waren geweest. Tenslotte vond er een verdeling volgens de wet plaats. Gevolg was dat het bezit in zoveel kleine stukken uiteenviel dat van het bedrijf niets meer overbleef.

Mijn moeder besloot samen met ons het huis te verlaten. Voor een niet te hoog bedrag kocht zij een klein boerderijtje. De eerste maanden konden we goed rondkomen, maar het geld dat we meegekregen hadden was niet voldoende voor een langere periode. Intussen was ik achttien jaar geworden. Als oudste zoon van mijn moeder nam ik de plaats in van mijn vader. Ik hielp mijn moeder in het bedrijf en werkte op het land. Mijn broertjes en zusjes waren nog te klein om mee te werken. We hadden veel contact met de ouders van mijn moeder en met de andere familieleden. Waren er moeilijkheden dan konden we altijd bij hen terecht.
Ondanks de grote moeilijkheden merkte ik aan mijn moeder dat zij een stuk gelukkiger was. Ze had nu geen last meer van de andere vrouwen. Zij was zelfstandig en kon haar eigen beslissingen nemen, zonder dat ze met anderen rekening hoefde te houden. Vanaf die tijd ook had ze weinig contact meer met de andere vrouwen van mijn vader en hun kinderen.
Na een jaar hard werken op het land was het resultaat echter beneden verwachting. We hadden te weinig ervaring. Maar ook ontbrak het ons aan materiaal om mee te werken. Ik vroeg me af hoe we verder moesten. Na lang nadenken en op aandrang van mijn moeder besloot ik een boer uit het dorp te vragen of ik bij hem zou kunnen komen. Ik ervoer het als een grote vernedering dat de zoon van één van de grootste boeren van het dorp bij een andere, veel kleinere boer in dienst zou moeten. Met moeite zette ik me over mijn trots heen.

Naar de stad

Op een dag kreeg ik een inval. Zou het niet verstandiger zijn het voorbeeld van de jongens uit het dorp te volgen en in de stad te gaan werken? Daar was meer te verdienen dan hier in het dorp. De gedachte gaf me hoop maar bracht me ook in verwarring. En hoe moest ik het aan mijn moeder vertellen? Ook wist ik niet wat er met de grond zou moeten gebeuren. Eigenlijk zou ik die best willen verkopen, maar ik gunde de twee vrouwen van mijn vader het leedvermaak niet dat het ons slecht ging.
Eindelijk had ik de moed om alles met mijn moeder te bespreken. Het besluit deed haar, zoals ik verwachtte, veel verdriet. Ze stemde echter toe. Want ook zij was ervan overtuigd dat de kansen in de stad groter waren dan hier in het dorp. Als ik in de stad was zou een neef die daar woonde me verder kunnen helpen.
De dag van het afscheid was bijna even verdrietig als de dag toen mijn vader stierf. Ik kreeg van iedereen raad mee: hoe ik me in een stad moest gedragen, dat ik erg voorzichtig moest zijn en dat ik het dorp niet mocht vergeten. Het halve dorp deed me uitgeleide. Op de weg die naar de stad liep stopte een auto die me voor een klein bedragje meenam. Ik vertelde de bestuurder dat ik naar de stad wilde en legde mijn situatie uit. De man begreep mij. Hij zette me af in het centrum van de stad.
Daar stond ik dan. Ik kende niemand en niemand kende mij. Wat een verschil met ons dorp! Grote gebouwen en druk verkeer. De mensen leken allemaal haast te hebben. Verwonderd en als in een droom stond ik een half uurtje tot mijzelf te komen. Het papiertje waar het adres van mijn neef op stond hield ik als enig houvast in mijn handen. Ik voelde me vreemd en verlaten. Alles was anders. Niemand merkte me op. Niemand groette me. Hoe ik tenslotte op het adres van mijn neef terecht ben gekomen is me nog steeds een raadsel.
Het was al avond toen ik bij mijn neef en zijn familie aankwam. Hoewel ze mij niet hadden verwacht was ik welkom. Na het avondeten legde ik de reden van mijn bezoek uit. Uit wat mijn neef zei begreep ik dat het in de stad niet zo gemakkelijk was werk te vin-

den. Men zat hier niet op mensen te wachten! De sombere geluiden van mijn neef waren een flinke tegenvaller. Mijn neef beloofde echter zijn best te zullen doen. Hij gaf de volgende dagen dan ook verschillende tips hoe ik aan werk zou kunnen komen. Hij legde mij uit waar ik heen moest gaan en hoe me te gedragen. Want in de stad ging het anders dan in een dorp. Ik volgde alle aanwijzingen op en ging overal op af. Maar na een week had ik nog niets gevonden. Ik dacht intussen veel aan mijn dorp. Was het niet beter terug te gaan? Wat een afgang zou dat zijn! De mensen in het dorp wisten immers niet beter dan dat er in de stad overal werk te vinden was. Zou ik dat niet hebben gezien? Of wilden ze mij niet? Wel was het mij opgevallen dat mijn manier van praten en mijn uiterlijk mijn boerenafkomst verrieden. Zo kwam de gedachte in mij op dat de mensen in de stad mij als een vreemdeling beschouwden die hier niets te maken had. Maar de gedachte verdween toen ik na een dag van vergeefs zoeken van mijn neef hoorde dat hij werk in een textielfabriek voor me had gevonden. Ik wist niet wat ik hoorde en was dolblij. Ik kon er 's nachts niet van slapen.

De volgende dag bracht mijn neef me naar de fabriek, aan de rand van de stad. Ik moest grote rollen stof uit een verfbad halen. Het was zwaar werk, en mijn handen zaten na een paar dagen vol blaasjes. De baas, een Fransman, controleerde af en toe mijn werk en maakte ontevreden opmerkingen. Ik begreep er niets van: ikzelf was tevreden met wat ik deed.

Ik had na een paar weken wat geld verdiend en besloot daarom een weekend naar mijn dorp en mijn familie te gaan. Het vooruitzicht alleen al gaf me een trots gevoel. Ik kon me immers aan mijn dorpsgenoten vertonen als een succesvol man. En zo gebeurde: iedereen hing aan mijn lippen. Mijn moeder, broertjes en zusjes waren erg blij dat ze me terugzagen. Eigenlijk ging ik die zondagmiddag met tegenzin weer terug naar de stad, maar ik hield de schijn op dat ik weer terugging naar het centrum van het geluk.

Na een korte tijd merkte ik dat ik mijn familie in de stad enigszins tot last was. Mijn neef zei op een avond dat ik kostgeld zou moeten betalen, aangezien zij mij niet langer gratis in huis konden hebben. Zijn gezin kostte veel geld en een bijdrage in de kosten was dan ook noodzakelijk. Ook begreep ik toen dat het werk in de fabriek slechts tijdelijk was. Dat werd mij door collega's gezegd. De directeur nam voor dit soort werk nooit iemand in vaste dienst, want als de arbeiders het werk onder de knie hadden wilden ze meestal meer verdienen en dat wilde de directeur voorkomen. Het duurde dan ook niet lang of ik werd eruit gezet. Ik stond weer zonder werk op straat. Gelukkig had ik in de wijk waar ik woonde veel vrienden. 's Avonds zagen we elkaar vaak op de hoek van de straat. Soms

kwam de politie langs omdat mensen in de onmiddellijke omgeving hadden geklaagd dat wij hun rust verstoorden. In de groep was ik de enige die werk had gehad. De anderen waren nog op school of hadden in hun leven nog nooit gewerkt. Ik voelde mij in de groep opgenomen. Soms kocht ik een pakje sigaretten en deelde dat uit. Dit werd gewaardeerd en het verstevigde de vriendschapsband. Op hun beurt nodigden de jongens mij wel eens uit bij hun thuis thee te drinken.
Toevallig hoorde ik eens in de groep dat er in de haven mensen werden gevraagd. Men raadde mij aan eens te gaan kijken. Bij de selectie mocht ik de naam van een kennis van één van de jongens noemen. Dat zou kunnen helpen. De dag daarop ging ik er heen. Ik werd aangenomen. Van de zenuwen had ik nog vergeten de naam van de kennis te noemen.
Het werk beviel me goed. Ik verdiende goed en dat stelde mij in staat op kamers te gaan wonen. Ik huurde twee kamers, een grote en een kleine. De kleine kamer kon ik als keuken gebruiken. Het ging goed met mij en daarom leek het me een goed moment mijn familie uit het dorp te laten overkomen. Ik nodigde mijn moeder uit, eens met mijn broertjes en zusjes te komen kijken waar ik woonde en hoe men in de stad leefde. En dat was heel anders dan wat zij tot nu toe gewend was. We spraken heel lang met elkaar, vooral over de toekomst die haar in de stad te wachten stond. Mijn moeder besloot tenslotte de stap te wagen. Zij verpachtte het land, liet het huis achter en trok bij mij in.
Maar het leven op de kamer viel haar echter al gauw erg tegen. De kamer was wel groot, maar voor acht mensen toch veel te klein. Voor mij was er bovendien het nadeel dat ik mijn vrienden niet meer thuis kon ontvangen. Maar dat was niet het ergste. Met het loon dat ik verdiende kon ik namelijk niet de steeds hoger wordende kosten van ons levensonderhoud opbrengen. Mijn loon was immers berekend voor één persoon. Ik moest dus uitzien naar een oplossing. Tenslotte vond ik die. Ik ging smokkelwaar verkopen: sterke drank, sigaretten en parfums. Van de andere havenarbeiders hoorde ik hoe ik de spullen het beste aan de man kon brengen. Van hen leerde ik de kneepjes van het vak. Zo kreeg ik veel klanten, vooral onder mijn vrienden en kennissen. Dat was een aardige aanvulling op mijn loon, maar voldoende was het niet. Ik bleef daarom uitzien naar ander werk.
In die tijd vertelden mijn vrienden verhalen over familieleden in het buitenland, die daar een geld verdienden waar je hier alleen maar van kon dromen. Kaarten hadden ze soms bij zich, met grote gebouwen en veel glas. Anderen lazen brieven voor van mensen die in een paradijs moesten leven. Wat deed je nog in Marokko? Dat

vroegen wij ons af als er weer een brief was voorgelezen. Het was alsof er werk en geld in overvloed was, dat je zonder veel moeite en moeilijkheden kon krijgen.
De verhalen hadden mij betoverd. Maar hoe de eerste stap te zetten? Ik vroeg een vriend of hij bij gelegenheid een brief zou kunnen schrijven, waarin hij zou opgeven dat ik in het buitenland zou willen werken. Maar ik moest eerst naar het arbeidsbureau om me te laten inschrijven. De mensen op het bureau stelden hoge eisen waaraan ik niet voldeed. Bovendien kende ik er niemand. Ik kon het dus wel vergeten!
Intussen deed ik goede zaken met de smokkelwaar, zodat de collega's jaloers op me werden. Ik maakte immers dankzij mijn vrienden grotere winsten dan zij. Ze lieten me dan ook op een gegeven dag tegen de lamp lopen. Er werd namelijk plotseling controle gehouden en zij hadden me niet gewaarschuwd. Het gevolg was dat ik werd ontslagen. Voor mij, maar vooral ook voor mijn familie betekende dat een grote tegenslag. De spanningen in ons huishouden namen toe. Vanaf die tijd ging ik er serieus over nadenken naar het buitenland te gaan om aan werk en geld te komen.

Nederland

Op een keer, toen ik terugkwam uit de stad, liep mijn zusje me tegemoet en liet me een stuk papier zien. Ik zag dat het een gedeelte van een brief was. Ik was nieuwsgierig en kwaad tegelijkertijd. Waarom was die brief kapotgescheurd?! Ik rende naar huis en vroeg mijn moeder wat er aan de hand was. Zij vertelde dat die morgen een brief was bezorgd, dat ze hem had opengemaakt en een buurvrouw had gezocht die kon lezen. De vrouw had echter de taal niet kunnen lezen. Mijn moeder had de brief toen weer mee naar huis genomen, waar vervolgens de kinderen zich ervan meester hadden gemaakt. De brief was verscheurd, maar de envelop was gespaard gebleven. Met de envelop en een paar snippers van de brief ging ik naar het Nederlands consulaat, want op de envelop zat een Nederlandse postzegel. Op het consulaat zei men dat de brief onleesbaar was en dat ze bij de afzender om een kopie zouden vragen. Na ongeveer een week zou ik langs kunnen komen om te vragen of de brief was aangekomen.
De daaropvolgende dagen leken wel jaren te duren. Ik werd geheel door de brief in beslag genomen. De brief was een antwoord op een brief die ik mijn vriend had gevraagd te schrijven. Ik ging naar mijn vriend toe om te vragen of hij er iets meer van wist. Hij kon mij niet veel wijzer maken. Alleen had hij gehoord dat een bepaalde fabriek in Nederland om buitenlanders had gevraagd en dat hij daarop had geschreven. Hij wist niet meer wat voor fabriek het was.
Na tien dagen lag dan eindelijk de verwachte brief bij het consulaat, met een contract. In de brief stond dat ik met dat contract, waarin bepaalde eisen werden gesteld, bij een autofabriek in Nederland kon komen werken. Binnen drie weken zou ik moeten vertrekken. Dat was kort dag, want in die tijd zou ik alles moeten regelen: een paspoort, een gezondheidsverklaring en nog veel meer. Bovendien moest ik een oplossing hebben gevonden voor mijn moeder, mijn broertjes en mijn zusjes.
Bij het klaarmaken van mijn papieren kwam ook mijn leeftijd aan de orde. Ik zou niet de vereiste leeftijd hebben. Was alles dan vergeefs geweest? Ik wist me geen raad. Ik rende van hot naar haar,

en wist tenslotte bij een gemeentehuis voor een bepaald bedrag een aantal jaren erbij te kopen. Over mijn leeftijd zou ik nu verder geen moeilijkheden meer krijgen.
Na een dag of tien had ik alles geregeld, op één zaak na: de gezondheidsverklaring. Ik ging maar weer eens naar het arbeidsbureau. Wat was het daar een oploop! Honderden werklozen verdrongen elkaar voor het met prikkeldraad beschermde hek van het arbeidsbureau. De zon brandde hoog aan de hemel. Er was geen boom of plekje waar men even de koelte kon opzoeken. Het was duwen en dringen voor het hek. De politie rende voortdurend van links naar rechts om de orde te handhaven. Sommigen lieten aan de leden van het bureau die de mensen opvingen hun eeltige handen en hun spierballen zien ten teken dat ze konden werken. Anderen hielden papier en pen in hun trillende handen om te laten zien dat ze konden schrijven. Een hoge ambtenaar hoorde ik zeggen dat men sterk en gezond moest zijn om te worden toegelaten. Opvallend was dat mensen met diploma's werden afgewezen. Men was, denk ik, bang dat zij in het buitenland zouden blijven.
De tijd verstreek en de zon begon al te dalen, maar er stonden nog velen in de rij. Zoals anderen besloot ook ik maar naar huis te gaan en de volgende dag terug te komen. Toen stond er echter weer zo'n lange rij. Er waren mensen bij die hier hadden overnacht, want ik zag dat sommigen dekens en tassen bij zich hadden. Nu pas drong het tot me door dat ik eigenlijk niet in de rij hoefde te staan, want ik kwam alleen voor een gezondheidsverklaring. Ik drong daarom door de massa heen en na veel geduw was ik binnen. Ik legde aan een ambtenaar uit wat er aan de hand was en deze verwees mij toen verder.
Het tbc- en het bloedonderzoek waren met geld nog wel te regelen, maar een zichtbaar lichamelijk gebrek werd niet geaccepteerd. Een daarvoor aangestelde persoon voelde of je eelt op je handen had. Als je dat niet had dan werd je ook afgewezen. Tbc had ik niet, maar hoe het met mijn bloed zat wist ik niet. Ik had de tip gekregen voor het onderzoek veel uien, knoflook en olijfolie te nuttigen. Dat had ik gedaan, zodat mijn aanwezigheid niet erg op prijs werd gesteld.
Iedereen die voor de papieren zorgde die ik nodig had was uitermate vriendelijk en bereid mij te helpen. De reden was mijn belofte dat ik in Europa voor een arbeidscontract zou zorgen, als zij dat zouden willen. Opvallend was dat zelfs de mensen die een goed betaalde baan hadden en die niet bepaald tot mijn vrienden gerekend konden worden zich zo bereidwillig toonden. Wat Nederland betreft kreeg ik niet veel meer te horen dan dat het een land van koeien was.

Eindelijk was het dan zover. Al mijn papieren waren in orde. Nu het zo dichtbij kwam, werd voor mijn moeder het vertrek bijzonder moeilijk. Ik stelde haar gerust en zei haar dat het maar tijdelijk was en dat ik geld zou sparen om na terugkomst in Marokko zelf iets te beginnen. Bovendien zou ik elke maand geld sturen en dat zou meer zijn dan ik in Marokko zou kunnen verdienen. Het gezin zou er dus op vooruitgaan.
Alle vrienden die mij op een of andere manier hadden geholpen nodigde ik vervolgens op de avond voor mijn vertrek uit voor een afscheidsfeestje. Het feest kon ik thuis niet geven. Niet alleen was er te weinig plaats, maar ook de verdrietige gezichten van mijn moeder, broertjes en zusjes zou ik die avond niet kunnen verdragen. Van hen nam ik daarom afscheid voor het feestje begon. Iedereen van de familie liet de tranen de vrije loop. Het land waar ik naar toe ging leek hen wel de andere kant van de wereld.
Daarop vertrok ik, met mijn koffers, naar de plaats waar het feest zou zijn. Sommige vrienden hadden meisjes meegebracht om het feest op te luisteren. Er was muziek en drank. We zaten in een grote kring. Men had mij een ereplaats gegeven en iedereen kwam om beurten naast me zitten, ook om me te vragen hen niet te vergeten wanneer ik in Europa was. Ook de meisjes probeerden beloften van mij los te krijgen. Maar ik was er niet met mijn gedachten bij: ik zag steeds weer de verdrietige gezichten van mijn moeder, mijn broertjes en mijn zusjes. Het feest ging de hele nacht door. Om vijf uur 's ochtends brachten mijn vrienden me naar de haven. De boot zou om acht uur vertrekken.
Alle reizigers stonden op het dek met doeken en lappen naar de achterblijvende familie en vrienden te zwaaien. Ik had mijn vrienden bijna uit het oog verloren, maar op een gegeven moment zag ik hen toch weer staan. Ik miste mijn moeder en familie. Het was intussen al tien uur geworden en de boot was nog niet vertrokken. We bleven wachten in de gloeiende zon en transpireerden verschrikkelijk, want we hadden dikke kleren aan vanwege het koude Nederland. Om elf uur tenslotte vertrokken we. De kabels werden losgemaakt en de afstand tussen de boot en de wal werd steeds groter. Ik begreep toen dat er een nieuwe periode in mijn leven was begonnen.

De kapitein had ons nauwelijks verstaanbaar een goede reis toegewenst. De reis zou vijf dagen duren. De eerste dagen was bijna iedereen zeeziek. Overal hingen mensen over de railing. Sommigen hadden zelfs hun hut ondergespuwd. Eten deed men vaak niet. In de slaaphut hadden we de eerste dagen weinig contact met elkaar. Iedereen was met zichzelf bezig. Ouderen trachtten soms jongeren

te troosten. Maar ook zij hadden vaak moeite hun tranen te bedwingen. Ook ik begon na een paar dagen te huilen. Op de grote oceaan voelde ik me klein, en ik kreeg steeds meer heimwee. Wat moest ik eigenlijk in Europa? Bovendien had ik met de mensen in de hut geen prettige verstandhouding. Dat kwam omdat we 's nachts om ongeveer twee uur opstonden om te eten. Het waren de eerste dagen van de Ramadan. Als we dan het licht aandeden begonnen de anderen te schreeuwen dat het stil moest zijn en dat we met al dat geslurp en gesmak moesten ophouden. We hadden beter in Marokko kunnen blijven.

Na vijf dagen kwamen we tenslotte aan in een Nederlandse haven. Wat ging er met me gebeuren? De geheel vreemde sfeer bracht me in verwarring. De ontscheping verliep erg traag. Toen ik de loopplank afkwam zag ik een groep Nederlanders staan die een foto in hun hand hielden van degene die ze verwachtten. Je zag ze nauwlettend kijken naar ieder die de loopplank afkwam en omgekeerd keken de buitenlanders naar de foto om zichzelf te herkennen. Het was de bedoeling dat door middel van de foto's het eerste contact tussen de werkgevers en de buitenlanders gelegd werd. Ik zag van mijzelf geen foto. Ook was er geen Nederlander die mij eruit haalde. Misschien verwachtten ze een ouder iemand, vanwege de opgegeven leeftijd.

Met mijn bagage ging ik op de kade staan wachten tot er iemand zou komen. Veel mensen kregen een bord omgehangen waarop hun naam stond. Ik kreeg ook zo'n bord. Maar niemand kwam. Zouden ze mij zijn vergeten? Toen ik bijna nog als enige was overgebleven kwam een man, links en rechts om zich heenkijkend, haastig aanlopen. Uiteindelijk kwam hij bij mij en liet me een foto zien. Ik herkende mijzelf en hij zag aan de naam dat ik de gezochte buitenlander was. Ik was opgelucht. Hij stelde zich voor. Daarna zetten we het gesprek voort met gebaren.

Hij hielp mij bij het dragen van mijn bagage en we gingen naar zijn auto. We stapten in en vertrokken. Onderweg wees hij me op allerlei gebouwen. Het enige wat ik steeds maar zei was: 'Oui monsieur', ofschoon het vaak nergens op sloeg. Na ruim een uur kwamen we in een stad. Hij bracht me naar een groot hotel waar ik een kamer kreeg. De man, die De Vries heette, regelde beneden met het personeel dat er voor mij gezorgd zou worden.

De heer De Vries gaf mij een hand en vertrok. Daar zat ik dan: in een vreemd land, in een vreemd hotel met alleen vreemde mensen om me heen. Om een uur of zes werd ik door een bediende van de kamer gehaald. Hij maakte een gebaar van eten. Ik volgde hem naar de lift en beneden aangekomen zag ik veel buitenlanders die ook naar de eetzaal gingen. Er waren tafeltjes waar druk gepraat

werd, maar ook tafeltjes waaraan buitenlanders zaten die voor het eerst hier waren en die daarom stil voor zich uitkeken zoals ik. Er werden lepels, vorken en messen voor mij neergelegd. Wat moest ik daarmee doen? Thuis aten we met onze handen. Toen er dan ook een bord met eten voor me werd neergezet wist ik niet hoe te beginnen. Ik keek hoe de anderen het deden. Van het eten genoot ik niet erg. Al mijn aandacht was op lepel, mes en vork gericht en de vraag hoe ik ze moest gebruiken.
Na het eten ging iedereen televisie kijken of lezen. Ik ging naar buiten om te zien waar we zaten. Ik durfde niet ver weg te gaan en keek steeds om of ik het hotel nog zag. Stel je voor dat ik zou verdwalen! Na een paar honderd meter besloot ik maar terug te gaan.
Ik kon de slaap niet vatten: de reis ging in allerlei beelden nogmaals aan mij voorbij. Mijn gedachten gingen naar mijn moeder, mijn broertjes en zusjes die ik had achtergelaten. Tenslotte viel ik, vermoeid van de vele indrukken, in slaap.

werd, maar ook tafeltjes waaraan buitenlanders zaten die voor het eerst hier waren en die daarom stil voor zich uitkeken zoals ik. Er werden lepels, vorken en messen voor mij neergelegd. Wat moest ik daarmee doen? Thuis aten we met onze handen. Toen er dan ook een bord met eten voor me werd neergezet wist ik niet hoe te beginnen. Ik keek hoe de anderen het deden. Van het eten genoot ik niet erg. Al mijn aandacht was op lepel, mes en vork gericht en de vraag hoe ik ze moest gebruiken.
Na het eten ging iedereen televisie kijken of lezen. Ik ging naar buiten om te zien waar we zaten. Ik durfde niet ver weg te gaan en keek steeds om of ik het hotel nog zag. Stel je voor dat ik zou verdwalen! Na een paar honderd meter besloot ik maar terug te gaan.
Ik kon de slaap niet vatten: de reis ging in allerlei beelden nogmaals aan mij voorbij. Mijn gedachten gingen naar mijn moeder, mijn broertjes en zusjes die ik had achtergelaten. Tenslotte viel ik, vermoeid van de vele indrukken, in slaap.

Ibrahim

Bij het ontbijt de volgende morgen zag ik de buitenlanders van de vorige avond weer terug. Na het eten stapten de meesten van hen in bussen die voor het hotel stonden te wachten. Met een paar anderen bleef ik over. Ik sloot me aan bij een achtergebleven groepje buitenlanders en raakte in gesprek met een Marokkaan. Het groepje wachtte ook op de heer De Vries. Deze kwam ons om ongeveer acht uur afhalen. Hij had een tolk bij zich. Die vertelde ons dat we vandaag naar de fabriek zouden gaan. In de fabriek zouden we wel verder horen.
Wij stapten in een busje en reden naar de fabriek. We werden ontvangen in de kantine waar we koffie kregen. Ik was steeds in het gezelschap gebleven van de Marokkaan. Hij heette Ibrahim. De anderen waren namelijk geen Marokkanen; met hen kon ik niet praten. Al snel werd duidelijk dat Ibrahim dezelfde gevoelens had als ik. Ook hij was onzeker en wist niet wat er allemaal ging gebeuren. Hij praatte zenuwachtig aan één stuk door. Ik zelf kreeg nauwelijks de gelegenheid iets te vertellen. Ibrahim zocht steun bij mij zoals ik die bij hem zocht. Hij beloofde me dat wij voortdurend contact zouden houden. Voor mij was dat een opluchting. Ik had tenminste één persoon hier met wie ik kon praten en die in dezelfde omstandigheden verkeerde als ik.
Na de koffie verzocht de tolk ons met hem mee te gaan naar de medische afdeling van de fabriek, waar wij onderzocht zouden worden. Een bedrijfsarts zou ons controleren op allerlei ziekten. Wij moesten wachten in een wachtkamer. Ik was eerder aan de beurt dan Ibrahim. Het onderzoek beperkte zich tot een controle op tbc en er werd bloed afgenomen. Na afloop wachtte ik op Ibrahim. Van de tolk hoorden we dat we weer naar het hotel konden gaan. De volgende dag zouden we de uitslag horen.
Met Ibrahim had ik meer contact dan met de anderen. Ik was me in die korte tijd al aan hem gaan hechten. Mede door zijn inzicht en kennis kon ik goed met hem praten.
We aten in het hotel. Ik dacht dat we warm eten zouden krijgen maar we kregen eten met verschillende soorten vlees. De melk en de

Ibrahim

Bij het ontbijt de volgende morgen zag ik de buitenlanders van de vorige avond weer terug. Na het eten stapten de meesten van hen in bussen die voor het hotel stonden te wachten. Met een paar anderen bleef ik over. Ik sloot me aan bij een achtergebleven groepje buitenlanders en raakte in gesprek met een Marokkaan. Het groepje wachtte ook op de heer De Vries. Deze kwam ons om ongeveer acht uur afhalen. Hij had een tolk bij zich. Die vertelde ons dat we vandaag naar de fabriek zouden gaan. In de fabriek zouden we wel verder horen.
Wij stapten in een busje en reden naar de fabriek. We werden ontvangen in de kantine waar we koffie kregen. Ik was steeds in het gezelschap gebleven van de Marokkaan. Hij heette Ibrahim. De anderen waren namelijk geen Marokkanen; met hen kon ik niet praten. Al snel werd duidelijk dat Ibrahim dezelfde gevoelens had als ik. Ook hij was onzeker en wist niet wat er allemaal ging gebeuren. Hij praatte zenuwachtig aan één stuk door. Ik zelf kreeg nauwelijks de gelegenheid iets te vertellen. Ibrahim zocht steun bij mij zoals ik die bij hem zocht. Hij beloofde me dat wij voortdurend contact zouden houden. Voor mij was dat een opluchting. Ik had tenminste één persoon hier met wie ik kon praten en die in dezelfde omstandigheden verkeerde als ik.
Na de koffie verzocht de tolk ons met hem mee te gaan naar de medische afdeling van de fabriek, waar wij onderzocht zouden worden. Een bedrijfsarts zou ons controleren op allerlei ziekten. Wij moesten wachten in een wachtkamer. Ik was eerder aan de beurt dan Ibrahim. Het onderzoek beperkte zich tot een controle op tbc en er werd bloed afgenomen. Na afloop wachtte ik op Ibrahim. Van de tolk hoorden we dat we weer naar het hotel konden gaan. De volgende dag zouden we de uitslag horen.
Met Ibrahim had ik meer contact dan met de anderen. Ik was me in die korte tijd al aan hem gaan hechten. Mede door zijn inzicht en kennis kon ik goed met hem praten.
We aten in het hotel. Ik dacht dat we warm eten zouden krijgen maar we kregen eten met verschillende soorten vlees. De melk en de

kaas vond ik heerlijk, maar de rest liet ik onaangeroerd. Na het eten gingen we wandelen. Ibrahim wilde iets van de omgeving zien. Ik vond dat een goed idee. Ik zou nooit alleen zijn gegaan, want ik was bang dat ik zou verdwalen, maar met zijn tweeën, en bovendien met iemand die op school was geweest, kon ik het er veilig op wagen. Ibrahim vertelde dat hij met gespannen verwachtingen naar Nederland was gekomen. Hij wilde een paar jaar werken en het geld verdienen dat zijn ouders nodig hadden. Ook voor zichzelf wilde hij een flink bedrag op de bank in Marokko zien te krijgen, zodat hij later verder zou kunnen studeren.
Bij hem vergeleken voelde ik me niemand. Daarom leek het me ook beter niet te veel over mezelf en mijn afkomst te vertellen. We wandelden in het park. Een paar kinderen volgden ons. Er waren ook mensen die ons groetten. Wij voelden ons zeer vereerd. De middag vloog om. Wat een verschil met de voorgaande dagen! Bij Ibrahim voelde ik me op mijn gemak. De gesprekken met hem waren een goede afleiding. Ik had dan helemaal geen tijd om aan mijn familie te denken.
's Avonds aten we in het hotel bijna hetzelfde als wat we de vorige avond hadden gegeten. Alleen bestond de groente nu uit kleine ronde groene erwtjes, die ik niet op mijn vork kon houden, wat de anderen wel lukte. Ik at dan ook maar met mijn lepel, want ik zag hoe Ibrahim plezier had in mijn gestuntel.
Iedereen zat weer op dezelfde plaats en ik zag hoe dezelfde groep van de vorige avond weer bij de televisie zat. Ibrahim stelde voor het centrum in te gaan, want daar hadden we nog niets van gezien. Ik vond dat een goed idee. Het eerste het beste café gingen we binnen. We werden door de barkeeper erg hartelijk ontvangen. We wezen op de glazen die voor de andere bezoekers stonden daarmee aangevend dat wij dat ook wilden drinken. We dronken cola. Ik vond het vreemd dat er een vloerkleedje op de tafel lag. Ook op de andere tafels lagen vloerkleedjes. We hadden ons glas nauwelijks leeg of er stonden weer twee volle glazen voor ons. De barkeeper gebaarde dat we ze van iemand aan de bar hadden gekregen. Korte tijd daarna herhaalde het zich. Een paar mannen kwamen vervolgens bij ons aan tafel zitten en begonnen te praten. We begrepen er niets van en lachten maar wat. Die avond zal ik, dankzij Ibrahim en de mensen in het café, nooit vergeten.
De volgende morgen werden we weer met het busje gehaald. We werden weer naar de fabriek gereden en naar de kantine gebracht. De heer De Vries, de tolk en de dokter kwamen binnen. Door de tolk werd ons medegedeeld hoe de uitslag van het onderzoek was. Je was goed of niet goed. Toen mijn naam werd genoemd werd gezegd dat ik goed was. Daarna kwamen er nog een paar namen

van mannen die ook allemaal goed waren. Maar bij het afroepen van Ibrahims naam zei hij: 'Niet goed'! Hij was afgekeurd en als je afgekeurd was mocht je niet blijven. Ik verstijfde van schrik. Ik voelde me duizelig worden en wist niet hoe ik moest kijken. Ibrahim zat er lijkbleek bij. Wat moesten we doen?! De tolk vertelde dat de afgekeurde mensen met de heer De Vries mee moesten en de goedgekeurden met hem. Wij gingen achter de tolk aan. Snel klampte ik Ibrahim nog even aan, gaf hem een hand en zei dat ik na afloop hem in het hotel zou treffen. We kregen een gedeelte van de fabriek te zien, onder andere de produktie-afdeling waar we te werk gesteld zouden worden. De tolk legde ons uit hoe alles in zijn werk ging. Wij kregen een sleutel van 'ons kastje' voor het opbergen van onze spullen. Tijdens de rondleiding had ik mijn hoofd echter niet bij de uitleg. Mijn gedachten waren bij Ibrahim. Wat zouden ze met hem doen?
Na de rondleiding kreeg iedereen een overall. Toen gingen we naar de kantine. Het was intussen twaalf uur geworden. De kantine liep vol mensen vanwege de middagpauze. De tolk stelde ons de voorman voor. Hij vertelde dat we na de pauze met de voorman mee moesten. Die zou ons in de fabriek de plaats aanwijzen waar we zouden moeten werken. Achter de voorman aan liepen we langs alle afdelingen. Op een afdeling waar ze grote metalen platen aan het schuren waren moest ik blijven. Ik moest hier maar beginnen. Ik verlangde naar het einde van de dag. Eindelijk ging de fabrieksfluit. Het was vijf uur. Ik holde naar mijn kast, deed mijn overall en de spullen erin en rende naar buiten de bus in, maar die wachtte en wachtte tot alle plaatsen bezet waren. Eindelijk vertrok hij. Bij het hotel stapte ik uit en rende naar de kamer van Ibrahim.
Ik was radeloos. De kamer was leeg. Ibrahim was er niet en zijn bezittingen waren weg. Ik rende naar beneden of hij bij de televisie in de conversatiezaal zat, maar ook daar was hij niet en al evenmin in de eetzaal. Ik wist niet bij wie ik moest zijn. Niemand verstond me. Toen zag ik de tolk, die met allerlei papieren bij de deur van de conversatiezaal stond. Ik vroeg hem waar Ibrahim was. Verlamd van schrik hoorde ik dat hij die middag op het vliegtuig naar Marokko was gezet. Ik ging bij het eten alleen aan een tafeltje zitten. Al mijn eetlust was weg. Ik voelde me diep ongelukkig en alleen. Ibrahim was weg en ik zou hem nooit meer terugzien. Ik ging van tafel en op mijn eentje slenterde ik naar het café waar we de vorige avond geweest waren. De eigenaar maakte een gebaar van herkenning. Hij schonk mij een cola in en vroeg met gebaren waar mijn vriend was. Ik probeerde, wijzend op een vliegtuig van een vakantiekaart, hem uit te leggen dat mijn vriend weer naar Marokko vertrokken was. Ik kon verder niet duidelijk maken

waarom. Bovendien kon ik mijn tranen niet bedwingen. Die avond waren mijn gedachten alleen maar bij Ibrahim. Hoe zou hij die tegenslag kunnen verwerken?

Moestafa

Ik stond 's morgens om zeven uur in de fabriek. Ik merkte dat de Nederlanders ander werk deden dan de buitenlanders. De Nederlanders die ik op het werk zag hadden leidinggevende functies. In de fabriek merkte ik niet dat ik in het buitenland was. Om me heen zag ik immers alleen maar landgenoten en andere buitenlanders. Ik begon me er goed thuis te voelen. Aan het eind van de week kregen we van onze chef een loonzakje. Er zat geld in en een ingewikkeld afrekenlijstje. Ik vond dat ik veel kreeg. Zoveel had ik nog nooit verdiend. Daarbij kwam dat ik niets uitgaf, want het eten, drinken en slapen was al betaald. Collega's op het werk raadden mij aan een bankrekening te openen en het geld daarop te storten. Ik besloot dat te doen.

Die zaterdagavond raakte ik verzeild op het eerste Nederlandse feest dat ik meemaakte. Op weg naar een café kreeg ik door een groepje zingende mensen een glas in de hand gedrukt en werd ik een feestzaal binnengeloodst waar muziek was. Er werd gezongen en gedanst. De mensen kwamen op mij af maar ik kon niet met hen praten. Ik was wel vereerd, want ik kreeg een stoel aangeboden en ze brachten me hapjes terwijl ik maar bleef kijken naar wat er om me heen gebeurde. Iedere keer kwamen weer andere mensen naast me zitten. Ik had niet te klagen, want ik had een groot aantal vrouwen om me heen die me aan mijn arm trokken om met me te dansen. Ik voelde me erg vreemd en verlegen toen ik naar de dansvloer ging, omdat ik de manier van dansen niet kende. Ik werd in een rij gezet en moest mijn handen op de schouders van de man voor mij leggen, terwijl een vrouw achter mij haar handen op mijn schouders legde. Ze kneep me voortdurend in mijn schouders, zodat ik ook de man voor mij maar begon te knijpen, want ik dacht dat het zo hoorde. Hij draaide zich steeds om en begon te lachen. Ik kreeg de indruk dat zo langzamerhand iedereen dronken werd. Eén van de vrouwen deed erg lief tegen me en na afloop ben ik met haar naar huis gegaan. De ochtend daarna ging ik heel zacht en heel vroeg de deur uit.

Niet alle landgenoten die in de fabriek werkten woonden ook in het hotel. Veel van hen woonden in een pension. Ze vertelden dat ze soms met wel twintig man op één kamer sliepen, naast en boven elkaar. Er waren er ook bij die overdag niet over hun bed konden beschikken omdat het dan verhuurd was aan mensen van de nachtploeg. Hoe dat in het weekend geregeld was wist ik niet. De mensen van het pension hadden wel een voordeel. Zij konden namelijk meer sparen dan wij die in een hotel woonden. Collega's op het werk hadden dat voor mij uitgerekend. De baas betaalde voor mij het slapen, eten en drinken. Daarbij kreeg ik vijftig gulden zakgeld per week. Misschien was dat inderdaad niet zoveel. In het pension zou ik misschien meer overhouden. Toch bleef ik voorlopig maar in het hotel. Die maandag opende ik een rekening bij de bank.

Na enige weken wilde ik wat geld naar mijn familie overmaken. Toen ik langs de rij liep om het te vragen aan de man achter het loket begonnen andere mensen tegen mij te roepen, maar de enige woorden die ik kende waren: 'Mijn geld'. Ik begon daarom maar te roepen: 'Mijn geld, mijn geld', waarop iedereen waarschijnlijk dacht dat ik geld verloren had of bestolen was. Ik bleef bij het loket staan tot ik aan de beurt was. De man achter het loket probeerde me duidelijk te maken dat ik enige dagen tevoren het gevraagde bedrag had moeten opgeven. Ik bleef staan, steeds maar roepend: 'Mijn geld, mijn geld'. Ten slotte gaf hij het mij, en ik holde naar het postkantoor. Ook hier wist ik niet waar ik zijn moest. Gelukkig zag ik een Marokkaan die een brief bij zich had. Ik ging bij hem in de rij staan. Ik wachtte tot hij klaar was en vroeg hem mij te helpen. Hij was erg aardig en behulpzaam en legde mij uit wat ik allemaal moest doen. Hij heette Moestafa. Toen alles geregeld was nodigde hij mij uit mee te gaan naar een café. De bezoekers bleken hem goed te kennen. Hij maakte met iedereen een praatje. Hij moest wel erg goed Nederlands kennen. Hij maakte me wat wegwijs en ik moet zeggen dat ik me al gauw op mijn gemak voelde.

Ik vertelde hem ook dat ik een woning zocht. Hij zei toen heel spontaan dat hij ruimte wist en vroeg wanneer ik kon verhuizen. Ik wilde dat zo snel mogelijk doen, bijvoorbeeld de volgende week. Dat was afgesproken. Moestafa had een auto en hij zou me met de verhuizing helpen. Hij zou het ook met de baas regelen.

Volgens afspraak kwam Moestafa op de afgesproken dag voorrijden. Nadat we alles hadden ingeladen reden we naar het nieuwe adres. De baas had volgens Moestafa nogal moeilijk gedaan. Ik zou de huur van de kamer niet kunnen betalen. Op een gegeven moment reden we langs een fabriek waarbij een kleine caravan stond. Moestafa reed op de caravan af, want daar woonde hij. Ik

begreep er niets van. Ik vroeg hem waar mijn kamer dan was. Hij antwoordde dat we eerst maar eens naar de caravan zouden gaan en dat ik het daar wel zou zien. Ik zag daar een keukentje, een tafel en bed. Het was een aardige caravan maar wel wat klein. Terwijl we koffie dronken zei Moestafa dat mijn kamer in de hoek was, en hij wees naar de hoek waar het bed stond. Ik was verrast en bedankte hem voor de gastvrijheid. Ik ging uit de auto de spullen halen en zette die in de hoek, waar ik me ging installeren. Moestafa zei verder dat het allemaal gratis was, want de caravan was van zijn baas.
Die avond gingen we niet uit. Moestafa maakte Marokkaans eten klaar en zette Marokkaanse muziek op. Dat was voor mij groot feest, want sinds ik in Nederland was had ik geen Marokkaanse muziek meer gehoord. Ook praatten we over allerlei gebeurtenissen en zaken uit Marokko. Het was dan ook geen wonder dat ik het weer te kwaad kreeg toen ik 's avonds op bed lag. Ik begon te huilen en dacht aan mijn familie. De zondag brachten we op dezelfde wijze door: Marokkaans eten, Marokkaanse muziek en praten over dingen uit Marokko.
De maandag bracht een probleem. Ik wist niet hoe ik vanuit de caravan bij de fabriek moest komen. Toen ik in het hotel was werd je iedere dag gehaald en gebracht, maar dat was nu voorbij. Ik besloot de bus naar het centrum te nemen. Daar zou ik voorbijgangers mijn loonzakje van de fabriek laten zien waarop de naam en het adres stonden. De mensen zouden me dan de weg kunnen wijzen. Die maandag kwam ik uren te laat op het werk. Het was te verwachten dat mijn baas erg kwaad was en mij de kwalijke gevolgen van de verhuizing in herinnering zou brengen. In elk geval mocht het geen tweede keer gebeuren. Ik kon er niets van verstaan, maar uit zijn opwinding kon ik opmaken dat het daar op neerkwam. Ik wist niet wat ik moest doen, bang als ik was op straat gezet te worden. Ik heb dan ook de hele dag hard gewerkt.
Aan het eind van de dag ging ik met de bus terug naar de caravan. Ik was terneergeslagen over wat er was voorgevallen en erg zwijgzaam. Ook onder het eten zei ik bijna niets, tot Moestafa mij vroeg wat me dwars zat. Ik heb hem toen alles verteld, met name dat mijn baas zo kwaad was geweest. Moestafa zei dat ik het me niet zo moest aantrekken. Van ontslag kon immers geen sprake zijn. Veel fabrieken zaten te springen om personeel. En ook al zou ik ontslagen worden, dan nog zou ik geen minuut zonder werk zitten. Voor mij was dat antwoord een geruststelling. Maar toch besloot ik 's morgens maar op tijd te zijn en hard te werken.
Langzamerhand leerde ik het leven van Moestafa kennen. Zo was ik te weten gekomen dat hij wel getrouwd was maar geen kinderen

had. En ook had ik gemerkt dat hij veel dronk. Maar gelukkig had hij ook veel contacten. Ook Nederlanders kwamen bij hem op bezoek. Op een avond toen we koffie zaten te drinken kwamen er zo twee vrouwen in de caravan. Het waren twee vriendinnen van Moestafa. Hij stelde de vrouwen aan mij voor. Tijdens het gesprek maakte hij een gebaar naar mij en knipoogde waaruit ik begreep dat ik moest proberen te praten met de vrouw naast me. Omdat ik niet wist hoe te beginnen vroeg ik Moestafa iets te noemen wat ik de vrouw zou kunnen zeggen. Hij: 'Zeg: ik hou van jou'. Ik zei het prompt. De vrouwen vielen bijna flauw van het lachen. En begrijpelijk, want ik had haar nog nooit gezien! Maar ik begreep dan ook niet wat ik had gezegd.
Op een avond zou Moestafa moeten overwerken. Toen het zover was maakte hij echter geen aanstalten. Hij bleef maar zitten. Een paar uren later kwam zijn baas. Deze begroette ons en vroeg wie ik was. Moestafa vertelde hem maar wat, maar ging toen met hem naar de hoek waar mijn bed stond. De man wist klaarblijkelijk niet wat hij hoorde. Beiden gingen toen naar buiten om verder te praten. Een half uur later kwam Moestafa terug. Ik was natuurlijk erg benieuwd. Toen ik hem vroeg wat er aan de hand was antwoordde hij slechts dat zijn baas langsgekomen was omdat hij niet had overgewerkt en dat hij poolshoogte was komen nemen. Ik voelde echter dat er iets anders was. Maar Moestafa hield zijn mond. Later op de avond, toen hij wat gedronken had, kwam los wat er gezegd was. De baas had het namelijk niet goed gevonden dat er nog een tweede in de caravan woonde. Licht, gas en water werden namelijk door de fabriek betaald. Het was niet de bedoeling dat nog anderen daarvan profiteerden. De baas zag geen andere mogelijkheid dan dat ik zou 'oprotten', anders zou van het salaris van Moestafa een gedeelte worden afgetrokken. Een andere mogelijkheid was dat ik in de fabriek van Moestafa zou gaan werken. Dat was de oplossing, vond ik. Een prima idee. Ik zou dan namelijk vlakbij kunnen gaan werken en niet iedere dag zoveel tijd aan de bus kwijt zijn. Daarbij kwam nog dat ik de laatste tijd met het werk niet zo erg tevreden was. Ik had Moestafa nog wel gezegd dat ik er een avond over zou denken maar voor het slapen gaan had ik de beslissing al genomen. Moestafa moest de baas maar zeggen dat ik kwam.
Ik maakte weer kennis met andere mensen die erg in mij geïnteresseerd waren. Moestafa en ik werden dan ook af en toe te eten uitgenodigd. Soms werden we ook uitgenodigd mee naar een discotheek te gaan. Maar daar ging ieder zijn eigen gang. Meestal gebeurde het dat ik op mijn eentje zat toe te kijken. Er kwamen wel mensen naar me toe, maar ik verstond helemaal niets van wat ze

zeiden. Als we gezamenlijk weer naar huis gingen was Moestafa vaak dronken, maar hij had zich wel geamuseerd. Wanneer ik op bed lag huilde ik soms lange tijd, omdat ik de taal niet sprak en geen contact met de mensen had gehad.
Op een dag zaten Moestafa en ik in de kantine koffie te drinken, toen de baas binnenkwam en Moestafa wenkte. Hij ging even met de baas mee en haalde mij toen ook op. De baas zei dat hij een brief had gekregen van de politie waarin stond dat de caravan niet permanent bewoond mocht worden, omdat deze niet voldeed aan de eisen van een woning. Wij hoefden ons echter niet ongerust te maken, want hij zou voor vervangende woonruimte zorgen. Een week daarna werden we opnieuw bij hem geroepen. Hij vertelde dat hij een woning in de buurt had gehuurd. De volgende zaterdag zou de verhuizing zijn. De baas zou ons helpen. Twee keer reed zijn auto van de caravan naar het nieuwe huis. Het was een geweldig goede man dat hij zo voor ons zorgde. Na de verhuizing nodigde hij ons bovendien uit voor het avondeten bij hem thuis, want het zou voor ons die avond moeilijk zijn eten klaar te maken. Maar Moestafa ging niet mee. Hij had niet veel zin. Ik ging toen maar alleen. Aan tafel keken de kinderen mij voortdurend aan. Ik begreep niet waarom, tot zij heel hard begonnen te smakken. Toen de baas de kinderen gebood daarmee op te houden begreep ook ik wat ik verkeerd had gedaan.
Op het nieuwe adres hadden Moestafa en ik ieder een eigen kamer. De keuken was gemeenschappelijk. Ook daar kon ik het goed met Moestafa vinden. Maar de laatste tijd dronk hij wel veel. In de weekends ging hij altijd naar cafés en discotheken, en dan kwam hij laat thuis, drie of vier uur 's nachts. Hij vroeg mij vaak mee te gaan, maar dat deed ik niet. Wel voelde ik me verplicht hem te helpen als hij weer dronken was, en ook toen hij een week ziek was. Was het de drank die hem ziek had gemaakt of heimwee naar Marokko? Want ik kwam er achter dat Moestafa al een jaar niet met vakantie was geweest.
Omdat Moestafa niet op het werk was kwam de baas hem opzoeken. Die trof met hem een regeling dat hij een paar weken naar Marokko zou kunnen gaan. Samen kochten Moestafa en ik toen cadeautjes voor de familie. Een paar dagen later vertrok hij. Ik was nu de enige Marokkaan tussen alleen maar Nederlanders. Na drie weken kwam Moestafa terug. Ik was benieuwd naar al zijn verhalen. Hij was enthousiast en vertelde wat hij allemaal had meegemaakt. De hele avond en een groot deel van de nacht praatten wij en luisterden naar Marokkaanse muziek.

De verpleegster

Moestafa ging zijn kamer veranderen. Toen ik hem vroeg waarom hij dat deed zei hij dat hij tijdens de drie weken in Marokko opnieuw getrouwd was en dat hij zijn nieuwe vrouw wilde laten overkomen. Hij vond het erg pijnlijk mij te moeten vragen of ik mijn kamer niet aan hem wilde afstaan. Hij zou dat erg prettig vinden. Ik vond het echter niet zo prettig. Ik vond het ongevoelig en gemeen dat hij mij kwijt wilde, terwijl hij ook wist dat ik me alleen moeilijk zou kunnen redden. We kregen daarom ruzie.
's Zaterdags ging ik vaak naar de markt. Ik zag daar altijd veel buitenlanders en landgenoten. Aan sommigen van hen legde ik mijn situatie uit en vroeg hen wat mij te doen stond. Men gaf mij verschillende adressen van pensions. Ik begon te zoeken. Op het eerste adres ontmoette ik een Marokkaan die het pension beheerde. Hij liet me een kamer zien met veel stapelbedden. Een groot aantal Marokkanen was daar ondergebracht. Er was geen zitkamer. Ik nam het aanbod niet aan. Ook het volgende pension was van een Marokkaan. Hij eiste van mij dat ik godsdienstig was. Dat betekende dat ik niet mocht roken en drinken. Ook dat leek mij niets. Het volgend pension werd beheerd door een Nederlandse vrouw. Zij was erg vriendelijk. Ze zei me dat ze met de andere bewoners moest overleggen. Hiervoor had ze een aantal gegevens van me nodig. Toen ik de volgende dag terugkwam om te horen of ik in aanmerking kwam zei ze dat de anderen bezwaren hadden omdat ik te jong was en uit een andere streek van Marokko kwam. Op het vierde adres lag de kamer in een kelder, en was bovendien niet verwarmd. Ten slotte had ik nog een vijfde adres. Een vriendelijke Marokkaan deed open en liet mij de kamer zien waar stapelbedden stonden, maar er was ook een zitkamer en een keuken. Hier besloot ik tenslotte te blijven.

Ik was blij bij Moestafa weg te zijn. We hadden immers veel ruzie. Maar hier moest ik nog erg wennen. Er werd om beurten gekookt, meestal in een grote pan. De geuren van het eten drongen door in het hele huis, tot op de slaapkamer toe. 's Avonds zag je bijna

niemand. De meesten werkten. De mensen die ik sprak hadden het alleen over geld verdienen.
Vrijdagavond was iedereen vrij. Allemaal zaten we dan in de zitkamer naar de televisie te kijken. We dronken Marokkaanse thee. Als er een praatprogramma kwam werd het geluid afgezet en ging de Marokkaanse muziek aan, altijd keihard. Zaterdags gingen we naar de markt. Zondags zaten we weer in de zitkamer. Intussen had ik een ander ontmoetingspunt ontdekt waar je landgenoten kon tegenkomen: het station. Daar brachten de mensen die in Marokko geweest waren boodschappen over aan andere Marokkanen. Het was er altijd erg druk en je zag veel mensen in groepjes met elkaar praten.
Ik werkte nog altijd bij Moestafa in de fabriek. Het ging goed. Moestafa merkte echter dat ik minder hartelijk was geworden. Op een dag verontschuldigde hij zich voor het ongemak dat hij mij had bezorgd. Hij nodigde me daarbij uit eens bij hem te komen. Ik ben toen bij hem geweest. De hele avond hebben we gepraat terwijl zijn vrouw in de keuken was. Nadat ik Moestafa verteld had hoe ik woonde zei hij een beter adres voor me te weten. Hij had namelijk een kennis die een paar maanden naar Marokko zou gaan. In die tijd kon ik in dat huis wonen, ook om er op te passen. Ik vroeg Moestafa mij aan die persoon voor te stellen. Dat werd geregeld en ik kreeg de sleutel.
En toen kreeg ik een ongeluk. In de drukte van het werk viel er een ijzeren staaf met een slag op mijn been. Het been was gebroken. Met een auto werd ik naar het ziekenhuis gebracht. Alles daar zag er schoon en wit uit. Ik kwam te liggen op een kamer met nog vijf andere zieken. Al de eerste dag kwamen er mensen bij mijn bed en vroegen belangstellend waar ik vandaan kwam. In het weekend kwam Moestafa. Iedereen was erg aardig. Zelfs het bezoek dat mijn kamergenoten kregen kwam naar mij toe. Ik ging me er al gauw thuis voelen. Wat ik erg op prijs stelde was dat mijn baas mij dagelijks opzocht. In het weekend kwamen ook zijn vrouw en kinderen. Ze brachten fruit en cadeautjes mee. Na een dag of wat kende ik al heel veel mensen. Een verpleegster deed heel veel voor me, eigenlijk meer voor mij dan voor de anderen op de kamer. ’s Avonds laat, als de anderen soms al bijna sliepen, kwam ze nog wel eens naast me bij mijn bed zitten.
In het ziekenhuis voelde ik niet de eenzaamheid van het pension en de kamers. Iedereen was belangstellend en hartelijk en vroeg hoe het met me was, en de verpleegster bracht af en toe een bloemetje voor me mee. Ik dacht eerst dat het bloemetje een attentie was zoals dat in Nederland gebruikelijk is. Later begreep ik dat ze verliefd op mij geworden was. Toen werd het me ook duidelijk waarom ze me

altijd zo stevig ondersteunde als ze me naar de tuin bracht om me in de schaarse zon te zetten.
Op een dag kreeg ik te horen dat ik uit het ziekenhuis zou worden ontslagen. Veertien dagen was ik er geweest. Moestafa, die op bezoek was, hoorde van het ontslag. Ik werd er verdrietig van. In het ziekenhuis was het zo gezellig geweest en de mensen waren zo aardig. In vergelijking daarmee leek het pension me koud en leeg. De volgende dag werd ik door de verpleegster naar de taxi gebracht. Het ene been zat nog in het gips. Iedereen was weg toen ik thuiskwam. Ik ging beneden zitten en bladerde wat tijdschriften door, terwijl de vrouw van het pension me een kop koffie gaf. 's Avonds kwamen de anderen. Nieuwsgierig vroegen ze hoe het in het ziekenhuis geweest was en hoe het met het been was. Een van de eerste avonden kwam ook Jenny, de verpleegster. Ik zag aan haar dat ze de woonomstandigheden erg gek vond. Een dergelijke inrichting van de kamer was ze niet gewend. Ze was erg vriendelijk en had een doos chocolaatjes meegebracht. Nadat ze koffie gezet had kwam ze naast me zitten. Ik voelde dat ze een grote genegenheid voor me had. Ik durfde haar daarom ook niet aan te raken, want dan zou de prettige verstandhouding bedorven kunnen zijn. Maar ik voelde ook nog een andere spanning: van de vrouw van het pension mochten er namelijk geen vrouwen of meisjes binnenkomen. De andere pensionbewoners begrepen dan ook niet hoe zij binnen had kunnen komen.
Intussen was de verhouding met de verpleegster verder gegaan dan ik had gedacht. Ze kwam me iedere dag opzoeken. Op een zondagmiddag gingen we in de gemeenschappelijke zitkamer zitten. Alle anderen zaten er ook. Het was op een gegeven moment zo'n lawaai dat ik haar een seintje gaf mee naar de slaapkamer te gaan. De anderen begrepen er niets van. Maar toen we op de kamer waren hoorde ik buiten op de gang wat gestommel. Ik zag hoe er door het sleutelgat geloerd werd. De verpleegster stond op en vroeg me mee naar haar kamer te gaan.
Die avond werd ik echter opgewacht door de pensionhoudster en mijn landgenoten. De vrouw nam het woord en zei dat ze het geen stijl vond wat ik gedaan had. Ze was door anderen op mijn gedrag gewezen. Wat ik wel dacht! Ze voer tegen mij uit alsof ik een publieke vrouw in huis had gehaald. Tenslotte zei ze dat het maar beter was dat ik vertrok. En wel binnen een paar dagen. Ik voelde dat het geen zin had om me tegen de groep te verzetten. Het besluit was genomen. Maar waar moest ik naar toe?

Ik kon bij de verpleegster komen. Na met haar en Moestafa over de mogelijkheden te hebben gepraat was dat de beste oplossing. Ik

verhuisde weer en leefde verder met haar alsof we getrouwd waren. Elk weekend gingen we uit. Meestal bezochten we cafés. Een moeilijkheid was nog altijd dat ik de taal niet kende. Ik kon niets zeggen en niets verstaan. Wanneer we in een café zaten bemoeide zich dan ook niemand met me. De verpleegster deed en regelde alles. Ik ergerde me wel dat zij altijd met anderen sprak en lachte en mij alleen af en toe over de wangen streelde.
Zaterdags gingen we naar de markt. De markt vond ik altijd een hele belevenis. Op de markt iets kopen was heel anders dan boodschappen doen in winkels en supermarkten. Hier op de markt ontmoetten mensen elkaar en praatten ze met elkaar. Je kon luisteren en kijken, zonder dat je verplicht was iets te kopen.
Op een van de marktdagen kocht de verpleegster een groot boeket bloemen. Thuis deed ze de bloemen met papier en al in een emmer water. Ik vroeg me af voor wie de bloemen waren. Toen ze merkte dat ik nogal verbaasd naar de bloemen aan het kijken was, zei ze dat ze die avond naar haar ouders ging en gebaarde me of ik mee wilde gaan. Ik knikte, en ze wees me er op dat ik goede en nette kleren aan moest doen. Achteraf vond ik het toch wel vreemd. Ik ging naar haar ouders alsof ik met haar getrouwd was! Als je in Marokko naar de ouders van je vrouw ging was dat een hele gebeurtenis. Je was bij de ouders bekend. Je wás iemand. Nu voelde ik me niemand, een persoon zonder gezicht. Onderweg, naarmate we dichter bij het huis van haar ouders kwamen, voelde ik dat het me steeds zwaarder viel door te zetten. Ik maakte dan ook plotseling rechtsomkeert, maar zij kwam achter me aan. Ten slotte liet ik me overhalen.
Mijn vriendin stelde mij aan haar moeder voor. Die gaf mij een hand. Ik had niet op dat gebaar gerekend. Eerder had ik verwacht dat ze zou vragen wat die vreemde meneer hier kwam doen. Ze maakte een gebaar dat ik naar binnen moest komen. Op de bank zat ik naast een zusje van mijn vriendin. Ik ging helemaal in de andere hoek zitten en keek naar beneden. Ik voelde me doodongelukkig. Haar moeder vroeg of ik koffie wilde. Ik knikte. Zij ging naar de keuken en bleef enige tijd met haar dochter praten. Ik staarde wat naar de grond totdat de vader binnenkwam. Ook aan hem werd ik voorgesteld. Ik kreeg het warm en benauwd, vooral toen het zusje van mijn vriendin haar arm over de leuning van de bank in mijn richting uitstrekte. Mijn vriendin vroeg dan ook of ik me niet goed voelde.
Voor het eten dekte de moeder de tafel. Op ons was eerst niet gerekend want de vader werd weggestuurd om er eten bij te halen. We kregen bovendien iets anders voorgezet. Voor het eten was opeens iedereen stil en sloot iedereen de ogen. Ik begreep niet wat

dat nu weer betekende. Direct daarna begon men op te seheppen. Ik laehte want het maakte op mij een komisehe indruk.
Na het eten schoof mijn vriendin de borden naar mij toe. Ik begreep eerst niet waarom, maar het was de bedoeling dat ik de borden naar de keuken bracht en meehielp bij de afwas. De hele familie hielp trouwens mee. Ik vond dat erg vreemd. Thuis was ik immers gewend dat de vrouwen dat deden. Na de afwas gingen we naar onze plaatsen en werd de tv aangezet. Ik viel na een tijd in slaap. Mijn vriendin stootte mij wakker, want ze wilde naar huis. Die dag was gelukkig voorbij!

Wij zouden samen ook eens naar Amsterdam gaan. We kozen er ten slotte een zondag voor uit. Het leek mij geweldig. Ik had me er veel van voorgesteld. In Marokko had ik vaak over Amsterdam gehoord. Ik zou het nu zelf zien. Vanaf het station gingen we met de tram, op zichzelf al een aparte ervaring. Ik kende alleen de trein die over rails ging, maar die liep buiten de stad. In de tram zaten de mensen wat voor zieh uit te kijken. Niemand bemoeide zich met elkaar. Bij een brug stapten we uit. Wij liepen naar een groot gebouw dat het Rijksmuseum bleek te zijn. We zagen er veel sehilderijen. De mensen vonden de donkerste schilderijen het mooist. Ze bleven er heel lang naar kijken. Ik vond er niets aan en was dan ook blij dat we weer buiten waren. We wandelden verder naar het centrum en kwamen op de Dam. Daar was meer te beleven. Massa's jonge mensen waren daar verzameld. Ze maakten muziek, rookten of lagen bij een slaapzak uit te rusten. Ik had hiervoor meer belangstelling dan voor het paleis dat mijn vriendin vol trots liet zien. Ook in het Vondelpark zagen we veel jonge mensen met lange haren. Ze zaten rond een vuur terwijl ze dronken uit een fles die ze elkaar doorgaven. Ook een meisje met een baby zat er. Er werd muziek gemaakt op een gitaar en er werd gezongen. De geziehten werden door de vlammen verlicht. Ik rook de zoete geur van hasj. Al die mensen met die lange haren en voddige kleding deden mij denken aan de figuren uit de verhalen die mijn moeder mij als kind vertelde voor het slapen gaan. Die verhalen gingen over mensen uit vroeger tijden. Ze werden altijd voorgesteld als mensen met lange haren en lange nagels.

Een paar weken na ons bezoek in Amsterdam moest ik naar het ziekenhuis om het gips rond mijn been te laten verwijderen. Ik vond het een griezelig gezicht toen ze begonnen te zagen. Het zweet stond op mijn gezicht. Sinds het ziekenhuis had ik niet meer gewerkt. Nu moest ik weer beginnen. Het was na zo'n lange tijd een vreemde gewaarwording weer in de fabriek te staan. Maar Moes-

tafa zag ik er niet meer. Waar was hij naar toe? De meeste collega's waren blij dat ik terug was. Mijn chef gaf me voor de eerste weken licht werk. Ook had hij geregeld dat ik 's avonds met de auto naar huis zou worden gebracht.
De Nederlandse taal kon ik intussen wat beter begrijpen. Nu Moestafa weg was, was ik de enige buitenlander op het werk. Ik praatte dus veel met Nederlanders. Mijn collega's hielpen mij en gebruikten makkelijke zinnen zodat ik hen kon verstaan.
De collega die mij naar huis bracht vroeg mij eens of ik getrouwd was. Ik zei dat ik een Nederlandse vriendin had, waarop hij vroeg de groeten aan haar te doen. Die opmerking voelde ik als een belediging. Het was mijn vriendin en niet de zijne! Hoe durfde hij! Later begreep ik dat het in Nederland heel normaal is de groeten aan iemands vrouw te doen.

Mijn vriendin was jarig. Een verjaardag had ik nog nooit meegemaakt. In Marokko kennen we geen verjaardag. Wat zou ik vandaag weer meemaken? Ze vierde de verjaardag thuis. Toen ik aanbelde deed haar moeder open. Ze gaf mij een zoen. Ik zag allemaal vreemde mensen. Mijn vriendin stelde me voor. Iedereen keek naar me. Er werd van tijd tot tijd wat zacht gepraat. Ik kreeg de indruk dat het dan over mij ging, maar als ik keek zeiden ze niets meer en glimlachten. Hoe later het werd, des te meer drankjes en hapjes gingen er rond. Mijn vriendin gedroeg zich erg vrij. Ze zat voortdurend naast andere jongemannen die nogal handtastelijk werden. Ze verzette zich daar niet tegen. Met mij bemoeide ze zich nauwelijks. Ik was erg teleurgesteld en voelde me ongelukkig. Daarom zei ik dat ik naar het toilet wilde, en pakte in de gang mijn jas om direct naar huis te gaan. Mijn vriendin wilde me tegenhouden, maar ik zette door en vertrok.
Ik begon langzamerhand genoeg van haar te krijgen. Ruzies en misverstanden volgden elkaar op. Wat me vooral hinderde was dat ze altijd met allerlei jonge mannen op straat en in de cafés stond te praten en te lachen. Langzaam begon ze dan ook aan me te merken dat ik niet meer op haar gesteld was.
Op een avond toen ik van mijn werk thuiskwam lag er een telegram. Ik vroeg mijn vriendin of zij het kon lezen. Zij begreep het telegram niet, want het was geschreven in het Frans. En zij kende geen Frans. Toen besloot ik Moestafa te vragen. Hij liet me aan de deur staan. Hij las voor dat mijn moeder ziek was. Ze vroegen of ik naar Marokko wilde komen. Moestafa raadde mij aan met het telegram naar mijn baas te gaan. Ik vertelde mijn vriendin wat in het telegram stond. Zij wilde dat ik, als ik naar Marokko zou gaan, zou wachten tot de vakantie. Dan kon zij ook mee om Marokko

eens te zien. Maar dat wilde ik niet. Ik wilde haar niet mee, en zo lang wachten wilde ik ook niet.
Mijn baas vond dat ik zo gauw mogelijk moest vertrekken. Hij zou voor mij het een en ander regelen. Ik haalde geld van de bank en pakte mijn koffers. De dag daarop had mijn baas het vliegticket. Hij bracht me naar het vliegveld. Ik vond het geweldig dat mijn baas mij zo hielp. Ik sprak met hem af dat ik na een week zou terugkomen. Nadat mijn baas de koffers had afgegeven gingen we nog even koffie drinken. Toen namen we afscheid en ging ik alleen door de douane naar het vliegtuig. Ik wist niet waar ik heen moest. Toen begon ik tegen de mensen die langs kwamen 'Marokko' te roepen. En zo kwam ik tenslotte in het vliegtuig. . . en in Marokko.

Terug in Marokko

Op het vliegveld in Marokko stonden veel mensen om de passagiers af te halen. Mijn familie stond er niet, want ik had ze niet tijdig kunnen laten weten dat ik kwam. Met een taxi kwam ik thuis. Het was erg laat geworden. Mijn familie sliep al. Ik klopte hard op de deur. Eén van mijn broers kwam opendoen. Hij wist niet wat hij zag. Hij had nog maar een glimp van me opgevangen of hij holde terug om te zeggen dat ik er was. De hele familie stond half slaperig op en iedereen begon van blijdschap te huilen. Mijn moeder pakte mij bij mijn hoofd en drukte dat tegen haar hart. Ze had ademnood en erge pijn, maar het was alsof de pijn verdwenen was. Ze bleef zo een kwartier of langer met me staan. Ik begon zelf ook te huilen van blijdschap. Alle herinneringen van vroeger kwamen weer boven. Toen ik weer wat bijkwam, keek ik naar mijn broertjes en zusjes. Ik herkende ze nauwelijks, zo groot waren ze geworden. Zij op hun beurt keken mij wat vreemd aan, want zij hadden maar een vaag beeld van me toen ik vertrok. Dit was dan hun oudste broer! Eén van mijn zusters kwam met thee. Ik vond het heerlijk hier Marokkaanse thee te drinken. De sfeer van de omgeving deed mij goed. Mijn moeder vroeg mij over alles en nog wat: hoe het in Nederland was, hoe de mensen er waren, hoe ik alles had ervaren en hoe ik woonde, terwijl ik van mijn kant er tussen wilde komen met mijn vragen. Ik was immers benieuwd hoe ze in de jaren van mijn afwezigheid hadden geleefd. Er kwamen zoveel vragen over en weer dat we eigenlijk aan antwoorden niet toekwamen. Na een uurtje, toen iedereen over de eerste verrassing van mijn terugkomst heen was, begonnen we wat rustiger te worden. Mijn moeder bleek al maanden ziek te zijn. Mijn familie wilde mij daar niet over schrijven, omdat ze mij niet ongerust wilden maken. Kort geleden verergerde echter de ziekte, zodat ze hadden besloten mij een telegram te sturen.

Intussen werd het licht en begon iedereen weer slaap te krijgen. Maar toen kwamen de buren van boven. Ze hadden het rumoer gehoord en hadden het licht ongewoon lang zien branden. Opnieuw moest ik mijn verhalen vertellen. Toen het dag werd gin-

gen we slapen. Op bed nog werd er doorgepraat tot we allemaal in een diepe slaap vielen.
De volgende dag stond ik laat op. Iedereen was aanwezig voor het ontbijt. Het viel me op dat mijn oudste broer niet naar zijn werk was. Hij zei dat hij niet ging omdat ik er was. Mijn moeder maakte zich intussen klaar om met mij naar de dokter te gaan. Ik had haar al gezegd dat ik wilde dat ze goed onderzocht zou worden en dat ik de kosten zou betalen. Eigenlijk zag mijn moeder het nut van een onderzoek niet in. Maar ten slotte gingen mijn broer en ik met mijn moeder op weg. Vlakbij de bushalte werd mijn moeder echter erg benauwd. Ik besloot daarom een taxi te roepen. Deze bracht ons naar de kliniek.
Onderweg viel het mij op dat de sfeer in de stad sinds mijn vertrek een stuk was veranderd. Het was veel drukker geworden en op plaatsen waar ik verwachtte oude vertrouwde huizen te zien waren moderne gebouwen verrezen. Ik kon het goed bekijken want ik zat voorin naast de chauffeur. Hij zag dat ik mij verbaasde over alle veranderingen en vroeg of ik in het buitenland werkte. Ik denk dat hij het ook aan mijn kleren zag, want die waren vlotter en moderner dan de gebruikelijke Marokkaanse kleding voor een jongen van mijn leeftijd. Ik vertelde hem dat ik in Nederland werkte. Over zijn schouder heen zei hij tegen mijn moeder dat ze wel trots mocht zijn op haar zoons, want niet iedereen zou zoveel voor zijn moeder over hebben. Bovendien stond de kliniek waar we heengingen als duur bekend. Haar zoon moest dan wel iets bereikt hebben om dit te kunnen betalen. Mijn moeder beaamde dit vol trots. Ik begreep dat hij dit vleiende praatje ook hield om een goede fooi te krijgen.
Intussen waren we bij de kliniek gekomen. Ik rekende af en gaf hem een redelijke fooi. Hij gaf me een papiertje waarop zijn naam en adres stond. Hij vroeg mij te schrijven als ik werk voor hem wist. Hij zou alle kosten die ik zou maken vergoeden en mij bovendien belonen. Ik ging gauw weg want ik wilde van hem af.
We waren de enigen in de wachtkamer. De zuster had gezegd dat we direct aan de beurt zouden zijn. Maar na drie kwartier zaten we er nog. Ik ging de zuster zoeken. Toen ik haar zag vroeg ik woedend of dit nu de behandeling in een privékliniek was. Ze zei me dat de dokter net was weggegaan om zijn kinderen van school te halen, maar dat hij over ongeveer een half uur terug zou zijn. Ik werd nog kwader dan ik al was. Waarom werden wij hier aan het lijntje gehouden? In Europa hoefde je niet half zo lang te wachten als hier! Bovendien zouden ze daar niet zeggen dat je direct aan de beurt was als er nog een uur gewacht moest worden. De zuster zei dat ik in Marokko was en niet in Europa, en dat ik me aan de gewoonten van het land had te houden.

Maar eindelijk kwam de dokter. Hij verontschuldigde zich dat hij zo laat was. Mijn moeder en ik gingen naar de spreekkamer terwijl mijn broertje bleef wachten. De dokter onderzocht mijn moeder en zei dat de benauwdheden veroorzaakt werden door haar hart. Hij raadde aan dat zij in de kliniek zou worden opgenomen voor een operatie. Mijn moeder schrok erg en zei dat het wel duur zou zijn, waarop de dokter naar mij keek en zei dat een zoon die in Europa werkte dat ongetwijfeld zou kunnen betalen. Hieruit begreep ik dat de zuster hem had ingelicht, want hoe kon hij anders weten dat ik in Europa werkte.
Mijn moeder voelde er niets voor te blijven, want zij kon immers het gezin niet zomaar achterlaten en bovendien had ze gehoord dat een hartoperatie erg gevaarlijk was. Toch vond ook ik dat opname het beste was. Het zou ons allemaal geruster maken. Hoewel mijn moeder er nog over wilde nadenken raadde ik haar aan zich direct in de kliniek te laten opnemen. Dat leek mij beter dan dat zij eerst naar huis zou gaan en dan door allerlei mensen en buren zou worden bepraat. Mijn moeder volgde deze raad op en besloot te blijven. De dokter maakte meteen alles in orde. Ik zou terugkomen om allerlei kleren en benodigdheden te brengen. Met mijn broer ging ik daarna naar huis. Thuis begonnen mijn broertjes en zusjes te huilen toen ik vertelde dat moeder een tijdje naar haar zuster was om rust te houden.
Terwijl ik nog met mijn broertjes en zusjes bezig was kwamen vrienden van vroeger mij bezoeken. Op hun nieuwsgierige vragen vertelde ik dat ik onverwacht teruggekomen was en veel aan mijn hoofd had vanwege de ziekte van mijn moeder. Ze vroegen me of ik mee uitging. Ik vertelde hen dat ik graag mee had willen gaan, maar dat het nu eenvoudigweg niet kon. Ze bleven echter de indruk houden dat het een smoes was, dat ik in werkelijkheid als halve Europeaan geen behoefte had aan contacten met vroegere Marokkaanse vrienden.
's Middags bracht ik mijn moeder kleren en andere benodigdheden zoals was afgesproken. Daarbij had ik wat fruit gekocht. Ik bleef enige tijd en vertelde haar over Nederland en mijn leven daar. Zij wilde dat graag weten, maar ik deed het ook om haar wat afleiding te bezorgen. De zuster bracht koffie en vroeg of alles naar wens ging. Ze was nu erg aardig. Bij het verlaten van de kliniek stopte ik haar wat geld in de hand met het verzoek goed voor mijn moeder te zorgen.
Thuisgekomen bleek mijn broer naar mijn tante te zijn gegaan om haar te vragen naar ons huis te komen. Die tante was een zuster van mijn moeder en was erg op haar gesteld. Enige tijd later kwam ze met mijn broer terug om met mij als oudste zoon te bespreken

hoe een en ander geregeld zou moeten worden. Ze bood aan zolang het nodig was de huishouding te doen.
De dagen daarop kwamen er veel kennissen om te horen wat er met mijn moeder aan de hand was. Ik kreeg soms de indruk dat ze de afwezigheid van mijn moeder aangrepen om mij te zien. Het was opvallend dat goede bekenden die me vroeger Ahmedje noemden, omdat ik vrij klein ben, nu mijnheer Ahmed en u tegen me zeiden. Ze waren zeker te weten gekomen dat ik uit Europa over was. Als ze bij ons thuis waren, was het onderwerp van de gesprekken altijd mijn verblijf in Europa. Zij wilden weten hoeveel ik verdiende, of ik goed had gespaard, of ik dronk en rookte en of ik trouwplannen had. Maar naar mijn moeder vroegen ze niet.
Over de behandeling in het ziekenhuis was mijn moeder tevreden. Ik heb haar natuurlijk niet gezegd dat ik iedere keer als ik kwam de zuster wat geld in de handen stopte. De man van mijn tante, mijn oom, voelde zich ook geroepen wat zorg voor ons gezin op zich te nemen. Hij had grote invloed op mijn moeder. Zijn hulp was voor mij een grote steun. Ik had het gevoel dat hij, bij wat mijn tante voor ons deed, een soort vader voor ons wilde zijn. Ook op de bezoekuren ging hij soms in mijn plaats mijn moeder opzoeken. De operatie van mijn moeder vond al snel plaats. Ze had geen tijd om er lang bij stil te staan. Alles verliep naar wens. Een paar dagen na de operatie mocht ze al naar huis. Ik haalde haar op en rekende meteen af, omdat ik weer naar Nederland zou gaan. Maar ik schrok van de hoogte van het bedrag. Het gevoel dat ze me hadden gepakt liet me niet los. Maar tenslotte verzoende ik me met de gedachte dat de operatie gelukt was en dat moeders gezondheid zich snel zou herstellen.

Thuis betekende de terugkomst van mijn moeder een waar feest. We kregen veel bezoek. Mijn tante bleef nog om in de huishouding te helpen, maar ik dacht eraan weer te vertrekken, want de week die ik had afgesproken was allang verstreken. En mijn baas wilde ik niet in de steek laten. Mijn moeder dacht er echter anders over. Het leek haar namelijk verstandig dat ik zou trouwen. Mijn vrouw zou dan bij haar in de huishouding kunnen werken en ik zou dan terug kunnen gaan en geld opsturen, terwijl zij op mijn vrouw zou kunnen passen. Ze noemde daarbij de dochter van mijn oom, mijn nicht. Die had het karakter van haar vader; zij was een zorgzaam meisje. Het drong toen tot mij door waarom mijn oom de laatste tijd zo zijn best had gedaan en waarom hij in mijn plaats mijn moeder in het ziekenhuis zo graag wilde bezoeken. Daar was natuurlijk alles besproken!
Het leek mij tenslotte het beste nog het een en ander voor het gezin

te regelen en dan terug te gaan. Ik moest wel mijn baas iets laten weten. Ik stuurde hem een telegram, dat ik ziek was en problemen had. Intussen gingen de voorbereidingen voor het huwelijk door. Mijn oom had me zo bepraat, en mijn moeder klaagde zo over haar gezondheid, dat ik maar toegaf. Het ging allemaal om de bewuste dochter van mijn oom, Soeaad geheten. Ik had haar nog nooit gezien. Ik had geen idee hoe ze eruit zag. Maar ik wilde van het gezeur af zijn. Ze zou immers toch hier blijven. Mijn moeder en mijn oom bepaalden verder de dag en regelden alles tot in de kleinste bijzonderheden.
Op de huwelijksdag brachten mijn tante en haar familie Soeaad mee naar ons huis. In het halfdonker zag ik haar die avond voor het eerst. Goed zien kon ik haar echter niet. Ik had haar een paar dagen eerder wel gesluierd gezien, toen mijn oom en enkele familieleden met haar op het kantoor van de ladoel waren geweest. Een ladoel is een man, door de staat aangesteld, die de regels van de wet en de Koran kent en die aan de aanstaande bruid en bruidegom vraagt of ze met elkaar willen trouwen, welke bezittingen er zijn en hoeveel geld de ouders van de man aan de ouders van de vrouw hebben gegeven.
Een feest was er niet. Ik wilde ook geen feest, want mijn moeder was net terug uit het ziekenhuis en bovendien wilde ik geen aanleiding geven tot praatjes. Alleen een paar goede vrienden met enkele familieleden waren aanwezig toen Soeaads familie haar kwam brengen. De buren boven hadden een paar kamers afgestaan voor ontvangst van de genodigden. Het was dan wel geen feest, maar op die avond was het toch gezellig.
In de streek waar ik vandaan kom is het gebruikelijk dat een pas getrouwde vrouw een jaar bij haar man blijft zonder ook maar een enkele keer naar haar ouders te gaan. Wel mag een moeder haar dochter van tijd tot tijd opzoeken. Na een jaar mag de dochter naar haar ouders en wordt er een feest aangericht, als bewijs dat het huwelijk goed is. In onze situatie was echter alles anders. Na anderhalve maand kwam mijn oom vragen hoe het met Soeaad en mij ging. Ik vertelde dat ik spoedig naar Nederland zou gaan. Hij wilde dat ik geld zou sparen en een huis zou kopen om dan spoedig zijn dochter naar Nederland te laten overkomen. Ze zou dan voor mij in Nederland kunnen zorgen. Die verhalen kende ik en ik was ze moe. Ik verlangde naar de terugreis.

Bij het afscheid gaf ik al het overgebleven geld aan mijn moeder. Ze was erg verdrietig, evenals Soeaad. Ik legde hen uit dat ik voor een week was gekomen, maar dat het nu al anderhalve maand geworden was. Mijn broer wilde erg graag met me meegaan, maar

dat kon natuurlijk niet. Ik beloofde dat ik in Nederland mijn best zou doen om werk voor hem te vinden. Voor mijn vertrek bedankte ik de buren voor alles wat ze gedaan hadden, ook in verband met de dag van het huwelijk. Omdat het verdriet zo groot was wilde mijn oom zo snel mogelijk weg. Hij bracht me naar het vliegveld. In de auto deed hij niets anders dan mij raad geven wat ik moest doen. Vooral benadrukte hij dat ik geld moest blijven opsturen.
's Middags kwam ik in Nederland aan. Er was niemand om mij af te halen. Ik ging naar het huis van de verpleegster.

Weer in Nederland

Toen ik belde deed zij open. Ze was erg vriendelijk en hielp mijn bagage naar boven brengen. Ze maakte koffie en ik gaf haar een klein cadeautje dat ik meegebracht had uit Marokko. Ook voor haar ouders had ik wat gekocht. Ze vond het erg attent dat ik aan haar had gedacht. Ze was alles vergeten van voor mijn vertrek en zei dat we met een schone lei zouden moeten beginnen. Ze wist nog niet dat ik intussen getrouwd was. Hoe moest ik het haar vertellen?
De volgende dag ging ik op tijd naar het werk. Ik was erg vroeg en ging zolang in de kantine zitten. Mijn collega's vroegen waar ik al die tijd geweest was. Was er iets gebeurd of geweest? Ze vonden het vreemd niets gehoord te hebben. Ik wilde wel uitleg geven maar wist niet waar te beginnen. Het enige wat ik deed was lachend zeggen: 'Ja, vakantie'.
Iedereen verdween naar zijn plaats toen mijn baas kwam en mij vroeg hem te volgen naar zijn kantoor. Daar liet hij mij weten dat er voor mij in de fabriek geen plaats meer was. Zonder enig nader bericht had ik hem in de steek gelaten en juist op het moment dat de produktie op volle toeren draaide. Hij had me vanwege mijn moeder naar Marokko laten gaan ondanks dat het in de fabriek toen druk was. Dat gebaar was beantwoord met anderhalve maand wegblijven. Hij kon, ook tegenover de anderen, niets anders doen dan mij op staande voet ontslaan. Ik kon er weinig of niets tegen inbrengen, want de baas had gelijk. Maar tegelijkertijd voelde ik alle zekerheid verdwijnen. Zojuist terug uit Marokko, en ik had niets meer om me aan vast te houden.
Op mijn kamer zat ik te piekeren. Wat moest ik doen? Ik vertelde het de verpleegster. Die raadde me aan een proces aan te spannen. Toen herinnerde ik mij dat mijn baas niet over het telegram gesproken had dat ik vanuit Marokko had gestuurd en waar ik toch gezegd had dat ik ziek was. Ik besloot dan ook de volgende dag weer naar mijn baas te gaan om te vragen of hij uit Marokko van mij geen telegram had gekregen. De baas was kortaf. Hij zei dat hij niet wist waar ik het over had en dat ik moest gaan. Ik probeerde aan te houden, maar het hielp niets. Thuis vertelde ik de

verpleegster hoe het was gegaan, dat de baas niet naar me had willen luisteren en dat ik moest oprotten.

De dagen die volgden voelde ik me vervelend en humeurig, liep doelloos rond in de stad, hing rond in cafés of zat maar wat in parken, terwijl ik met mijn gedachten in Marokko was. Tot de ouders van de verpleegster op een avond bij mij op bezoek kwamen. Haar vader vertelde me dat hij werk voor me gevonden had. Er was nog plaats in een metaalfabriek. Ik was helemaal opgelucht en enthousiast. Eigenlijk voelde ik me tegenover de verpleegster erg ondankbaar. Wat had ze al niet gedaan om me aan werk te helpen? Nu had ze weer haar ouders ingeschakeld.
De volgende dag ging ik naar mijn nieuwe werkgever. Ik kon direct beginnen. Die morgen maakte ik met iedereen kennis. De mensen in de fabriek leken mij wel aardig. Mijn werk bestond uit het helpen van iemand die grote platen moest schuren en verven. Het was prima werk, want ik hoefde niet veel te doen: hoofdzakelijk moest ik allerlei spullen uit het magazijn halen. Tussen de middag kon ik naar huis gaan.
Na de eerste dag was de verpleegster erg benieuwd hoe het die dag gegaan was. Ze wilde het natuurlijk ook aan haar ouders vertellen. Ik was tevreden. Het werk beviel mij goed, het nam me geheel in beslag. Bovendien kon ik met iedereen op de fabriek goed opschieten. Ze maakten er veel grapjes, die ik overigens lang niet altijd begreep. Doordat ik de taal nog niet geheel meester was, was ik voor mijn collega's uiteraard een gemakkelijk mikpunt. Zo herinner ik me hoe ze mij een keer naar het magazijn lieten gaan om een pot gele verf te halen. Ze wisten namelijk dat ik moeite had de letter 'e' goed uit te spreken. Ik sprak die meestal als 'ei' uit. Ook vonden ze het mooi dat men in Marokko vier vrouwen mocht hebben. Ik had dat eens verteld. Voortdurend maakte men er toespelingen op. Ik vond het niet erg want ik wist dat ze me graag mochten. Zo werd ik door sommigen uitgenodigd om bij hen thuis te komen eten. Anderen vroegen mij mee uit te gaan.
In die tijd ontving ik iedere week een brief van thuis. Steeds werd er om geld gevraagd. Ik begreep dat mijn oom hier achter zat.
Tegenover mijn vriendin zat ik nog steeds met het probleem dat ik haar nog niets verteld had over mijn huwelijk. Eigenlijk zou ik het haar moeten vertellen, want het had geen zin dat zij zich mogelijk illusies zou maken. Wel was het haar al opgevallen dat ik haar meer en meer uit de weg ging. Ik voelde wel voor haar door alle hulp die zij had gegeven, maar ik kon de moed niet opbrengen haar de situatie goed uit te leggen. Zij moest wel voelen dat ik mij wat van haar terugtrok, want ik ging 's avonds nogal eens alleen uit en als ze

mij dan vroeg of ze mee mocht, zocht ik altijd naar een excuus. Ik had altijd het voorwendsel bij de hand dat in Marokko een vrouw nooit samen met een man uitging. Maar de eigenlijke reden kon ik haar maar niet zeggen. Het gaf me wel een schuldgevoel.
Tenslotte besloot ik haar duidelijk te maken dat ik haar gevoelens niet kon beantwoorden. In het weekend huurde ik een hotelkamertje en kwam in de nacht van zaterdag op zondag niet thuis. Dat was nog nooit voorgekomen. Pas zondag in de namiddag kwam ik terug. Ze was ongerust geweest. Maar nu was ze vooral kwaad. Ik had wel een ongeluk gehad kunnen hebben! Ze was zelfs naar de politie gegaan. Waarom had ik niets gezegd? Waar was ik eigenlijk geweest? Hakkelend antwoordde ik dat ik een vrouw had ontmoet, met wie ik de nacht had doorgebracht. Ze werd wit van schrik, begon me voor alles en nog wat uit te maken, en liep tenslotte kwaad weg. Hoewel ik die reactie gewild had werd ik er zenuwachtig van. Want het onheil was nog niet voorbij.
Die avond kwam ze terug met haar ouders. Ze zei geen woord tegen me, maar haar ouders des te meer. Ze begonnen van alles uit te leggen. Ik begreep er niets van. Ik vluchtte naar mijn kamertje. Maar zij kwamen achter me aan! Ik vroeg hen weg te gaan en mij met rust te laten. Ze dropen af. Maar de volgende morgen begon ze opnieuw tegen me aan te praten. Maar ik had haast. Ik moest naar mijn werk. Bovendien was ik erg geprikkeld. Ze bleef zeuren, tot ik het ontbijtbord pakte en het voor haar voeten kapot smeet. En toen vluchtte ik weg.
Die dag was ik op mijn werk erg stil. Sommigen vroegen of ik een slecht weekend achter de rug had. Ik liet niets los. Niemand ging het aan. Maar naarmate de dag vorderde werd ik onrustiger. Ik zag er vreselijk tegen op naar huis te moeten. En achteraf bleek dat niet ten onrechte te zijn geweest, want toen ik thuiskwam had de verpleegster de politie op bezoek. Twee mannen wachtten mij op. Ze zeiden dat ik me rustig en fatsoenlijk diende te gedragen en zeker geen ruzie moest maken en verder dat ik van het kamertje af moest. Ik moest maar wat anders zoeken.
Eerlijk gezegd begreep ik van het schouwspel niets. Wat kwam de politie hier doen? Ik had toch geen misdaad begaan! Had de verpleegster zelf niet kunnen zeggen dat ik van de kamer moest? Maar de politie was natuurlijk geroepen om mij schrik aan te jagen. Uit mijn verhalen wist ze dat ik voor de politie nogal bang was.
Ik moest dus weer een andere kamer zoeken. Een collega liet advertenties uit een krant zien waarin kamers werden aangeboden. We belden op een advertentie. We maakten een afspraak want de kamer was nog vrij. Mijn collega ging met me mee om de kamer te bekijken. Ik besloot tenslotte hem te nemen. Toen de verpleegster

op een zaterdag boodschappen aan het doen was kwam mijn collega voorrijden. We laadden alles wat ik had in de auto en reden naar het nieuwe adres.

Mijn nieuwe hospita was erg vriendelijk. Zij en haar zoon zagen dat ik niet veel had. Ze kwamen met allerlei voorwerpen aandragen. Ik hoefde niets te doen. Op hun manier probeerden ze het kamertje er gezellig uit te laten zien met meubels en lampen die ze toch over hadden. Toen de kamer ingericht was nodigden ze mij uit beneden een kop koffie te komen drinken. Als ik nog iets nodig had moest ik het zeggen. Ook kon ik als ik zin had naar beneden komen om televisie te kijken.
De volgende morgen wilde ik een wandeling maken. Toen ik de trap afkwam stond er beneden een hond te blaffen. Ik ging maar terug naar mijn kamer. Misschien zou de hospita er aan denken de hond weg te roepen. Maar na enige tijd stond hij er nog. Ik begreep dat er niemand thuis was en de hond kende mij nog niet. Ik durfde er niet langs en bleef daarom de hele morgen maar binnen. Gelukkig dat ik niet hoefde te werken.
's Avonds maakte ik voor het eerst zelf mijn eten klaar. Na het eten nodigde de zoon van de hospita, hij heette Henk, me uit naar het buurtcafé te gaan. Ik zou dan de mensen uit de omgeving wat leren kennen. Ik vond dat een goed idee. In het café stelde Henk me voor aan de mensen die er waren. Ik hoorde alleen maar de voornamen. De achternamen waren zeker niet zo belangrijk. Van verschillende kanten kreeg ik drankjes aangeboden. Zelf had ik geen geld om iets te bestellen. Ik had er ook niet op gerekend.

Op mijn werk had ik van mijn collega een adres gekregen van een avondschool. Twee avonden in de week werd daar aan buitenlanders Nederlands gegeven. De collega raadde mij aan die cursus te volgen, want een goede kennis van de taal zou voordelig zijn. Het leek mij niet zo gek. Ik volgde zijn raad op en ging naar de school om me te laten inschrijven.
Het was een gewone school, die overdag door leerlingen werd bezocht. In de avonduren mochten vrijwilligers, studenten, de school gebruiken om er buitenlanders Nederlands te leren. De eerste avond zag ik maar weinig buitenlanders. We zaten met zijn vieren in een groep. Een Nederlands meisje gaf ons les. We kregen een blad papier met een tekst, die voorgelezen moest worden. Het meisje gaf mij als eerste een beurt. Ik vond het verschrikkelijk. Ik schaamde me geweldig en zei dat ik lezen noch schrijven kon. Daarop kreeg mijn buurman de beurt. Hij kon ook niet zo goed lezen, maar hij kon in ieder geval de woorden langzaam uitspreken.

Na de les hadden we een korte pauze. We stonden met zijn vieren te praten. Eén van hen bleek ook Marokkaan te zijn. Hij heette Abdoel. Met hem had ik een prettig gesprek. Ik vond hem erg aardig en sprak met hem af dat ik hem na de les het huis zou wijzen waar ik woonde, zodat hij, als hij tijd had, mij zou kunnen bezoeken. De volgende dag al kwam Abdoel me afhalen voor de les. Maar ik wilde niet meer, ik had geen zin om een tweede keer voor schut te staan. Hij drong aan en zei dat hij naast mij zou gaan zitten. Na lang gepraat ging ik tenslotte toch mee. We gingen naast elkaar zitten maar zaten meer samen te praten dan dat we naar de les luisterden. De lerares begreep dat alles erg moeilijk voor mij was. Ze stelde voor dat ze eerst de beginselen van de taal zou behandelen, te beginnen met het alfabet. Ik vond het wel vriendelijk aangeboden, maar ik had het gevoel dat ik de anderen daardoor erg zou ophouden. Ze had voor mij blijkbaar meer belangstelling dan voor de anderen, want ze besteedde bijna al haar tijd aan mij, zodat de anderen onder elkaar begonnen te praten.
Een paar weken later was Henk jarig. Er waren allerlei vrienden uitgenodigd; ook ik was gevraagd. Ik vond het erg leuk dat hij mij gevraagd had. Op de avond van de verjaardag kreeg ik veel aandacht van de vrienden van Henk; ze wilden van alles over Marokko weten. Sommige vrienden kende ik van het buurtcafé. Anderen, die ik nog niet kende, nodigden mij uit eens een avond langs te komen. Ik vond dat erg hartelijk en dacht bij mezelf: was ik maar in Nederland geboren! Iedereen was zo belangstellend en gastvrij! Ik merkte dat niet alleen op dat feestje, maar ook in de winkels of op straat was men altijd behulpzaam. Soms hielpen mensen zelfs zonder dat ik het ze vroeg. Ook als ik ergens te laat was of iets verkeerd deed toonden de mensen altijd begrip, omdat ik uit een ander land kwam met andere gebruiken en gewoonten. Als een Nederlander dezelfde fout maakte werd hij anders beoordeeld. Er was misschien ook iets van ontzag, omdat ik mijn land had verlaten en zo ver van huis, zonder familie, was gaan werken. Ook liep er altijd iemand met me mee als ik de weg vroeg of in een warenhuis op de verkeerde afdeling rondliep. Een keer gingen ze zelfs twee etages hoger met me om mij op de goede afdeling te brengen. De bediening was ook altijd snel en vlot. Als ik met een plan rondliep en het aan anderen vertelde, gaven de mensen me altijd raad. Soms waarschuwden ze me ook voor allerlei slechte zaken of buurten. Wat mij opviel was dat alle winkels zo precies om zes uur dicht gingen. Ik vond dat erg lastig. Met mijn werk moest ik er rekening mee houden, zeker nu ik zelf mijn potje kookte. Het gebeurde wel dat ik 's avonds of op zondag geen brood in huis had. Toch waren er altijd winkeliers die me hielpen als ze bij de zaak woonden,

omdat ze begrip hadden voor mijn situatie. Nederland was dan ook werkelijk het beloofde land: prettige mensen en veel hulpvaardigheid. Het viel me op dat in het gezin 's avonds over allerlei dingen wordt gesproken waaraan men in Marokko nauwelijks durft te denken. De kinderen gaan erg eerlijk met hun ouders om en praten over allerlei onderwerpen, iets wat ik in Marokko niet gewend was. Ook over de politie wordt in Marokko heel anders gedacht dan in Nederland. In Nederland heeft de politie veel minder gezag, maar ze staat veel dichter bij de mensen. De mensen begrijpen veel meer van de situaties die zich voordoen. Dat ligt er waarschijnlijk aan dat de meesten niet alleen kunnen lezen en schrijven, maar ook een zekere opleiding hebben genoten. Iedereen kan voor zijn rechten opkomen. Iedereen kan met spandoeken de straat opgaan en zeggen wat hij wil.

Vader geworden

Abdoel bezocht mij regelmatig en als ik tijd had bezocht ik hem. Vaak at hij bij mij. Op een zaterdag stelde hij voor, naar het station te gaan. Waarom naar het station, vroeg ik. Wat is daar te doen? Wij hoefden toch niet met de trein mee? Op het station viel er altijd wel iets te beleven, zei Abdoel. Er kwamen altijd veel Marokkanen bij elkaar. Je hoorde er ook altijd wel nieuws uit Marokko, vooral van mensen die juist uit Marokko terugkwamen. Je voelde je er op je gemak want je was alleen met landgenoten. Je kon praten over waar je werkte en woonde en over nieuwe adressen waar je terecht zou kunnen. Kreeg je brieven uit Marokko die je niet kon lezen dan trof je daar altijd wel iemand die de brief kon lezen; omgekeerd, als je een brief naar de familie wilde schrijven en zelf kon je niet schrijven dan was er ook altijd wel iemand die een brief voor je wilde schrijven en een ander die hem wel mee naar Marokko wilde nemen. Je kon er ook tips krijgen, waar je het best kon werken en het meeste kon verdienen. Plannen kon je bespreken met landgenoten die al langer hier waren.
De verhalen van Abdoel maakten mij nieuwsgierig. Op het station waren inderdaad veel Marokkanen. Ik stelde mij aanvankelijk wat bescheiden op, maar na enige tijd had ik het hoogste woord. Er viel inderdaad wat te beleven. Je hoorde er verhalen uit Marokko, je kon er tips en raadgevingen krijgen. Zo hoorde ik van iemand dat ergens in een hotel een keukenhulp gevraagd werd voor het weekend. Het resultaat was dat ik in het volgende weekend al in de keuken stond van het opgegeven hotel. Maar gevolg was ook dat ik me 's maandags op het werk niet erg fit voelde. Mijn baas had het ook in de gaten. Maar ik wilde voorlopig het hotelbaantje niet laten schieten. Niet alles verliep zo soepel als ik gewild zou hebben. Zo moest ik eens een receptionist vervangen. Ik moest koffers van gasten naar een kamer brengen. Die kwamen op een verkeerde kamer terecht. Ook andere bestellingen voerde ik verkeerd uit, zodat men ten einde raad mij een bord om mijn nek hing waarop stond: 'Ik versta geen Nederlands!'
Mijn baas begon te merken dat ik op maandagmorgen moe was.

Hij vroeg me hoe dat toch kwam. Ik vertelde dat ik zondags een hotelbaantje had. Waarom ik dat had, vroeg hij. Ik zei dat ik geld nodig had om naar huis te sturen. Hij stelde mij toen voor niet meer op zondag te werken. Hij kon mij best gebruiken. Ik zou extra geld bij hem kunnen verdienen. Ik besloot dan ook verder van het hotelbaantje af te zien, ofschoon ik gezellige contacten had met de hotelmeisjes.
Uit Marokko kreeg ik regelmatig post. In de brieven werd steeds gevraagd geld te sturen. Vooral mijn oom bleef er maar om vragen. Het leek hem verstandig dat ook mijn vrouw naar Nederland kwam. We zouden dan samen geld kunnen verdienen. Bovendien zou het mij rust geven. Ik begreep dat het alleen maar smoesjes waren. Ik ging er verder niet op in.

Op een avond werd ik bij Henk beneden uitgenodigd. Hij zei me dat hij ging trouwen en dat hij mijn kamer nodig had. Anders hadden ze te weinig ruimte. Hij vond het wel moeilijk mij dit te vragen, maar ik hoefde het niet zo erg te vinden want ik kon een andere kamer krijgen bij een vriendin van de moeder van Henk. Hij wilde mij ook nog helpen verhuizen. Enkele meubels zou ik mee kunnen nemen.
Ik kon moeilijk nee zeggen. Ze hadden immers altijd veel voor me gedaan. En ik had weer een dak boven mijn hoofd. Henk, zijn moeder en ik gingen nog wel even de kamer bekijken, maar het kon me eigenlijk niet zoveel schelen hoe hij eruit zag. De nieuwe hospita ontving ons met koffie en katten. Drie holden er door de kamer en sprongen op tafels en stoelen. Zaterdags zouden we verhuizen. Ook Abdoel had ik gevraagd of hij mee wilde helpen. Na de verhuizing stond er op de kamer een vaas bloemen voor mij.
Die eerste avond hoefde ik geen eten klaar te maken. De hospita had mij uitgenodigd bij haar te eten. Ook de katten waren er weer. Ik deed maar net of ik er van hield. Maar ik zag ze liever gaan dan komen. De hospita vertelde dat de katten nu nog niet op mijn kamer zouden komen. Ik was nog nieuw en vreemd voor hen. Maar als ik er een tijdje zou zijn zouden ze wel eens kunnen komen. Ik hoopte dat het nooit zou gebeuren.
Ze deed echter alles om me me thuis te laten voelen. Iedere avond na het werk riep ze naar boven of ik koffie wilde en of ik naar de televisie wilde kijken. Overdag liet ik de deur van mijn kamer vaak open. Als ik thuiskwam merkte ik dat de kamer schoon was gemaakt. Vaak gebeurde het ook dat mijn kleren keurig gestreken op een stapeltje lagen. Ik waardeerde het wel, maar zei er nooit iets van. Pas toen mijn hospita op een avond vroeg of ik mijn kleren had gevonden bedankte ik haar. Ze vond het toch wel leuk dat ik er

iets van zei, want ze vroeg of ik het goed vond dat ze dat deed. Ik antwoordde hierop met een volmondig ja. Maar de katten op mijn kamer vond ik minder plezierig. Als ze op mijn kamer waren joeg ik ze eruit. Mijn hospita vroeg me eens waarom de katten zo hard wegliepen als ik eraan kwam. Ik deed alsof ik van niets wist. Thuis in Marokko hadden we ook huisdieren, maar die behandelden we heel anders dan men hier in Nederland gewend was.
Op een avond werd ik door mijn hospita weer uitgenodigd. Ze ging met vakantie en ze zou het leuk vinden als ik op haar katten zou passen. Ze zou wat geld achterlaten om kattevoer te kopen. Voor de rest zou ik overal gebruik van kunnen maken. Ik beloofde voor de katten te zullen zorgen. Maar toen de vakantie van de hospita voorbij was bleek dat er niets van terecht was gekomen. Ik was ze helemaal vergeten. Ook de hospita merkte iets. Ze vond de katten magerder dan enkele weken terug. Desondanks gaf ze me een cadeautje dat ze van vakantie had meegebracht: een doos met hele zoete snoepjes.

Op een dag kreeg ik een brief uit Marokko. Met de brief ging ik direct naar Abdoel, die las dat ik een kind had gekregen. Ik wist niet wat ik hoorde en rende meteen naar huis. Onderweg kocht ik gebak om het heuglijke nieuws te vieren. Het gevoel dat ik die dag had is niet te beschrijven. Vader! En dat zover van mijn geboorteland! Ik kon de gevoelens die me overvielen nauwelijks verwerken. Een zoon! Ik wist me geen raad en wist ook niet hoe me te gedragen. Gelukkig was er één die mijn vreugde kon delen en dat was Abdoel. Ik ging terug om hem op te halen en met mij thuis feest te vieren. Abdoel was in de beste stemming en vond het een goed idee. Terwijl we samen naar mijn kamer gingen was ik helemaal uitgelaten: ik liep van links naar rechts en stak zonder uit te kijken zwaaiend de weg over. Ik sloeg en schopte tegen alles wat voor mijn handen en voeten kwam. Ik was in de stemming om met iedereen een robbertje te stoeien en te worstelen. Abdoel probeerde me nog wel te kalmeren, maar mijn energie was niet te bedwingen.
Ik vertelde het in mijn blijdschap ook aan de hospita. Zij meende dat het gevierd moest worden. Ze moest weg, ze had een afspraak met een vriendin, maar ze zou even komen. Na een half uur kwam ze met limonade, koekjes en een cadeautje. Babykleertjes zaten in het pakje. Ik bedankte haar voor alles, pakte de cassettes en zette de Marokkaanse muziek op. Keihard! Ik voelde me in een opgewonden feestroes. Ik was vader geworden! Ik had een zoon! De hele avond vierden we feest. Maar plotseling werd er beneden op de deur gebonsd. Ik ging naar beneden en deed open. Een aantal mensen uit de buurt met een politie-agent stonden voor me! Ze

begonnen allemaal onbeheerst tegen me te schreeuwen en riepen dat ik een asociale buitenlander was, en andere scheldwoorden, en dat ik eens moest ophouden zo'n lawaai te maken. Ze drongen langs me heen door de deur, de trap op naar boven, om te zien wat er aan de hand was. Abdoel leunde achterover in de stoel nog luisterend naar de harde muziek. Ik wilde uitleggen waarom de muziek zo hard aanstond, maar ik kreeg geen gelegenheid om iets te zeggen, want ze schreeuwden allemaal door elkaar heen. Eén was zo brutaal de cassette af te zetten. Abdoel greep de man vast en gebood hem ervan af te blijven. Abdoel deed de cassette er weer in. Dat moedigde mij aan wat minder bescheiden te zijn, hoewel ik bang was omdat er ook een politie-agent bij was. Abdoel begon toen uit te leggen waarom de muziek harder stond dan normaal. Maar daar had men niets mee te maken. Ieder kon vieren wat hij wilde, maar men moest anderen met rust laten. De agent deed erg vervelend. Als wij ons niet gedroegen en de muziek niet uitging zouden we naar het bureau moeten. Woedend pakte ik toen de cassetterecorder en smeet die met een smak tegen de grond. Daarop ging iedereen weg en bleven wij met een kater achter. We voelden ons kwaad en ellendig. Ik begon te huilen en Abdoel begon te vloeken.

Op mijn werk dacht ik de hele dag aan wat er was voorgevallen. Ik haatte op dat ogenblik alle Nederlanders, ook de mensen met wie ik in de fabriek samenwerkte. Als ik hen zag of sprak kon ik nauwelijks mijn kwaadheid overwinnen. Ik was dan ook kortaf tegen hen. Maar dit veranderde toen mijn collega's het echte verhaal hoorden. Ze wilden met mij naar de politie gaan om daar uit te leggen wat de reden van het feest was geweest. Ze vonden het schandalig en onmenselijk wat mij die avond was overkomen. Sommigen raadden mij zelfs aan een klacht in te dienen. Ook mijn baas kwam het verhaal ter ore. En ook hij vond schandalig wat er was gebeurd. Toen ik hem in de fabriek tegenkwam probeerde hij mij moed in te praten. Hij legde uit dat niet alle Nederlanders zo waren. Na mijn werk moest ik even komen. Hij gaf me toen een extraatje om wat voor mijn zoon te kopen. Ik zal het nooit vergeten. Ook niet de hartelijke reacties van mijn collega's die dag.
Thuis pakte ik weer de brief om verder tot me te laten doordringen dat ik een zoon had en vader was geworden.

Hassan

In Nederland had ik een aantal zorgeloze jaren gehad. Ik had goed verdiend. Regelmatig stuurde ik geld naar Marokko. Wel moest ik zelf zuinig leven. Ik gebruikte niet veel geld voor eigen plezier. Zelf zou ik van het verdiende geld goed kunnen leven, maar het was te weinig om er een gezin mee te onderhouden. In dat opzicht was de toekomst wat minder rooskleurig geworden. Want in de fabriek, maar ook daarbuiten, hoorde ik dat er minder werk zou komen. Je hoorde over een oliecrisis praten, die op komst zou zijn. De meeste buitenlanders in de fabriek waren bang dat ze niet zouden kunnen blijven. Het waren nu nog wel geruchten, maar de angst bestond. We merkten dat er overal bezuinigd werd, dat er benzinebonnen in omloop waren. Zo zag je op zondag geen auto meer rijden. Veel mensen fietsten. Op de grote autowegen werd gewandeld en gevoetbald.
De buitenlanders begonnen zich schuldig te voelen. Hadden zij misschien aan de slechte situatie bijgedragen? Bezuinigingen zouden hun hun baan kunnen kosten. Op het werk werd erover gepraat. Zelf begreep ik de economische situatie niet zo erg goed, en ik besefte niet wat er aan de hand was. Maar vrienden legden mij alles uit en toen werd het me een beetje duidelijk. Het enige waar ik nu aan dacht was mijn werk. Ik hoopte dat het werk op de fabriek zou blijven.
Behalve dat de auto's minder reden was het me de laatste tijd ook opgevallen dat de Nederlanders minder vriendelijk tegen ons werden. Ik merkte het op het werk. Vaak hoorde ik dan allerlei commentaar op de buitenlanders. Wat deden ze hier eigenlijk? Ze horen hier niet thuis! Laat ze in hun eigen land hun zaken opknappen! Ook mijn hospita begon minder vriendelijk te doen. Ze kreeg vriendinnen op bezoek die ook kamers aan buitenlanders verhuurden. Wat ze allemaal met elkaar bespraken weet ik niet, maar ik zag wel dat ze scherper op me begon te letten. Ook deed ze dingen die ze vroeger nooit gedaan zou hebben, zoals deuren op slot doen. Vroeger vond ze een donker iemand enig in huis. Ze was trots een buitenlander in huis te hebben, maar nu was de muziek die

opstond lelijk en storend, verspreidde het eten een ondraaglijke geur en pasten wij ons niet aan. De gedachte om te verhuizen begon me dan ook weer bezig te houden.
Intussen hield ik me vaak op in de buurt van het station. Daar waren veel mensen en de sfeer was er niet zo benauwend. Ik zat dikwijls in de restauratie en dronk er een kopje thee. Soms zat ik er uren rond te kijken. Op een dag kwam er iemand naar me toe en vroeg of de plaats naast me vrij was. Hij kwam bij me zitten. Hij wist echter niet goed hoe een gesprek aan te knopen, tot de serveerster kwam die vroeg wat hij wilde hebben. Koffie, zei de man. De koffie werd gebracht en de serveerster wilde afrekenen. Hij begon de portemonnaie om te draaien en bij dubbeltjes en centen kwam het bedrag op tafel. Maar het was niet voldoende. De man werd zenuwachtig en trilde met zijn handen. Hij kon geen verstaanbaar woord uitbrengen. Hij keek mij vertwijfeld aan. Zonder na te denken pakte ik uit mijn zak het ontbrekende geld. Hij haalde opgelucht adem. Ik zag dat het hele gebeuren wat beledigend en vernederend voor hem was geweest. Hij bedankte mij en vroeg of ik ook Marokkaan was. Trots antwoordde ik: 'Ja'. Hij bedankte nogmaals en schoof zijn stoel wat dichterbij. Hij vertelde mij dat hij een paar weken in Nederland was en wat had rondgezworven. Soms was hij landgenoten tegengekomen die hem wilden helpen. Anderen wilden echter niets van hem weten. Hij vertelde dat hij dagen niet gegeten had. Soms hadden landgenoten hem uitgenodigd bij hen wat te eten. Vaker was het echter gebeurd dat hij de avonden op straat had doorgebracht, soms in regen en kou. Af en toe was hij ook naar het station gegaan. Hij had veel meegemaakt, zowel goede als slechte dingen. Hij was echter altijd erg voorzichtig geweest, want als hij door de politie gepakt zou worden zou hij direct teruggestuurd worden naar Marokko. Op zichzelf was dat nog het minst erg, maar het verblijf daar was dan niet benijdenswaardig. Je zou er als een slappe figuur worden beschouwd. Alsof je uit het paradijs was weggelopen! Hassan heette hij.
Voor de komende nacht had hij nog geen onderkomen. Ik kon hem zo niet laten gaan. Ik vroeg of hij bij mij wilde overnachten. Dat wilde hij erg graag. Thuis maakte ik wat voor hem klaar. Na het eten praatten we verder. De jongeman bleek een behoorlijke opleiding in Marokko te hebben gehad. De avond ging snel voorbij. Voor het slapen gaf ik hem mijn bed, terwijl ik op een luchtmatras ging liggen. Opvallend was dat hij de koffer vasthield terwijl hij lag. En waarom bleef hij met zijn kleren slapen? Door het licht van de maan zag ik bovendien, nadat ik het licht had uitgedaan, dat zijn ogen angstig heen en weer gingen. Onzeker geworden kon ik hierdoor niet in slaap komen.

Ook de volgende morgen wist ik niet goed wat ik ermee aan moest: de jongeman wakker maken of hem laten slapen? Het leek me tenslotte beter hem te wekken en samen te ontbijten. Ik legde hem uit dat ik naar mijn werk moest en alles tevoren wilde afsluiten. Hij zei dat andere landgenoten dat ook zo deden. Ik zei dat hij het niet verkeerd moest opvatten. Het was geen wantrouwen maar de hospita wilde het zo. Om hem niet het gevoel te geven dat ik van hem af wilde stelde ik voor dat hij zijn koffer op de kamer liet. We zouden elkaar dan weer op een bepaald uur treffen. Onder het ontbijt vroeg ik hem waarom hij met kleren aan was gaan slapen. Hij zei dat hij dat deed omdat hij zoveel had gehoord over illegale arbeiders die plotseling door de politie werden opgepakt. Hij was er bang van geworden. De kleren hield hij aan om onmiddellijk te kunnen vertrekken.

Op het werk waren mijn gedachten bij de jongen: hoe zou het vandaag met hem gaan? Ik ging eerder dan gewoonlijk naar huis. Toen ik bijna thuis was kwam hij op me af. Hij had bij de winkel aan de overkant gewacht. Hij hielp me bij het eten klaarmaken. Intussen vertelde hij dat hij overal naar werk had gezocht maar niets had gevonden. Op mijn manier probeerde ik hem uit te leggen dat hij de moed niet moest verliezen. Misschien zou het de volgende dag beter gaan. Maar hij zag geen uitweg, afgemat als hij was van al het gezoek. Toen het eten klaar was en op tafel stond had hij plotseling geen trek meer. Hij voelde zich teneergeslagen en hulpeloos. 's Nachts merkte ik dat hij lag te huilen. Mijn slaap was helemaal over. Ik deed het licht aan en begon thee te zetten. Hij vond het vervelend dat hij mij zoveel last bezorgde. Om hem gerust te stellen zei ik dat ik wel niet voor werk zou kunnen zorgen maar dat hij bij mij zou kunnen blijven. Hij zou dan terwijl ik aan het werken was voor het eten kunnen zorgen. Een extra sleutel kon hij krijgen, zodat hij altijd rustig op mijn kamer zou kunnen zijn, zonder buiten op mij te hoeven wachten. En zo kwam Hassan bij mij in huis wonen, echter zonder dat de hospita nog van iets wist. De dagen die volgden verliepen zonder moeilijkheden. Ik hielp Hassan, maar ik had ook profijt van hem, want hij schreef brieven voor mij naar Marokko, las stukken uit de krant voor en legde mij het een en ander uit. Nog in dezelfde week vond hij werk in een schoonmaakbedrijf. Hij had dan toch een kans gekregen! Van zijn eerst verdiende geld stuurde hij een klein bedrag naar zijn ouders. Hij werd van nu af aan wat rustiger en zekerder.

Ik had tot nu toe het contact met de hospita kunnen vermijden. Ik wist precies wanneer we het beste de trap op en af konden gaan om haar niet te ontmoeten. Ze nodigde mij dan wel nooit meer uit voor koffie of televisie, maar lang kon het niet duren. Vroeg of laat

zouden we tegen de lamp lopen. Dat gebeurde dan ook toen we haar op een morgen op de trap eindelijk tegenkwamen. Ze deed verbaasd. Bezoek mocht ik wel hebben maar ze kon niet accepteren dat zonder haar toestemming iemand hier sliep. Ik antwoordde dat de jongeman familie van mij was en gedurende de vakantie hier bij mij wilde logeren. Tenslotte vond ze dat goed. Maar niet lang daarna begon ze toch aan mijn vakantieverhaal te twijfelen. Naar haar mening klopte er iets niet. Ze had wel meer gehoord dat buitenlanders de gewoonte hadden met meerderen in één kamer te wonen, vanwege de kosten en omdat ze gezelschap aan elkaar hadden. Ze had dan ook sterk de indruk dat ik gelogen had. Overigens was de kamer bestemd voor één persoon en niet voor twee en moest hij dus weg.
Maar ik kon Hassan niet zomaar op straat zetten. Het leek mij een oplossing te zijn als hij 's avonds laat zou binnenkomen, wanneer de hospita sliep. Hij zou dan wel langer op straat moeten doorbrengen, maar daar was niets aan te doen. Tien dagen waren zo verlopen toen Hassan vertelde dat hij een vriendin had. Was het geen goede gedachte om met haar te trouwen? Dan was hij van alle ellende af. Hij vond het een oplossing en ook het meisje dacht er zo over. Alleen de ouders van het meisje lagen nog dwars. Zij had verteld dat zij een Marokkaanse jongen had ontmoet. Zij wilde hem aan haar ouders voorstellen. Maar de ouders wilden er niets van weten. Zij waren zo tegen een eventueel huwelijk dat zij naar de vreemdelingenpolitie liepen. Daar kregen de ouders gelijk: een huwelijk tussen een Nederlandse en een buitenlander was altijd tot mislukken gedoemd. Zoveel huwelijken waren kapotgegaan. De gewoonten en gebruiken van twee zo verschillende landen als Nederland en Marokko verdroegen elkaar niet. Dat was om ongelukken vragen. Het resultaat was dat de ouders één ding zeker wisten: hun dochter zou onder geen enkele voorwaarde trouwen met een Marokkaan!
Op een avond was Hassan met het meisje bij mij op mijn kamer. Zoals gewoonlijk was het laat omdat mijn hospita moest slapen. Maar het gesprek werd zo luidruchtig gevoerd dat plotseling op de deur werd geklopt. En daar stond de hospita in de deuropening: 'wat er hier aan de hand was?' En toen zag ze Hassan met het meisje! Zij viel woedend tegen mij uit: wat dat voor manieren waren! Zij had verboden dat de jongeman op de kamer kwam en nu had-ie nog een meisje bij zich ook! Wat ik wel dacht! Het was hier geen hoerentent. Ze moesten eruit. En wel onmiddellijk. Ik had haar nog nooit zo kwaad gezien.
Ik zei tegen de hospita dat ze zich rustig moest houden, dat ze al gingen. Maar waar naar toe? Het was al laat en donker. Opeens

Na de les hadden we een korte pauze. We stonden met zijn vieren te praten. Eén van hen bleek ook Marokkaan te zijn. Hij heette Abdoel. Met hem had ik een prettig gesprek. Ik vond hem erg aardig en sprak met hem af dat ik hem na de les het huis zou wijzen waar ik woonde, zodat hij, als hij tijd had, mij zou kunnen bezoeken. De volgende dag al kwam Abdoel me afhalen voor de les. Maar ik wilde niet meer, ik had geen zin om een tweede keer voor schut te staan. Hij drong aan en zei dat hij naast mij zou gaan zitten. Na lang gepraat ging ik tenslotte toch mee. We gingen naast elkaar zitten maar zaten meer samen te praten dan dat we naar de les luisterden. De lerares begreep dat alles erg moeilijk voor mij was. Ze stelde voor dat ze eerst de beginselen van de taal zou behandelen, te beginnen met het alfabet. Ik vond het wel vriendelijk aangeboden, maar ik had het gevoel dat ik de anderen daardoor erg zou ophouden. Ze had voor mij blijkbaar meer belangstelling dan voor de anderen, want ze besteedde bijna al haar tijd aan mij, zodat de anderen onder elkaar begonnen te praten.
Een paar weken later was Henk jarig. Er waren allerlei vrienden uitgenodigd; ook ik was gevraagd. Ik vond het erg leuk dat hij mij gevraagd had. Op de avond van de verjaardag kreeg ik veel aandacht van de vrienden van Henk; ze wilden van alles over Marokko weten. Sommige vrienden kende ik van het buurtcafé. Anderen, die ik nog niet kende, nodigden mij uit eens een avond langs te komen. Ik vond dat erg hartelijk en dacht bij mezelf: was ik maar in Nederland geboren! Iedereen was zo belangstellend en gastvrij! Ik merkte dat niet alleen op dat feestje, maar ook in de winkels of op straat was men altijd behulpzaam. Soms hielpen mensen zelfs zonder dat ik het ze vroeg. Ook als ik ergens te laat was of iets verkeerd deed toonden de mensen altijd begrip, omdat ik uit een ander land kwam met andere gebruiken en gewoonten. Als een Nederlander dezelfde fout maakte werd hij anders beoordeeld. Er was misschien ook iets van ontzag, omdat ik mijn land had verlaten en zo ver van huis, zonder familie, was gaan werken. Ook liep er altijd iemand met me mee als ik de weg vroeg of in een warenhuis op de verkeerde afdeling rondliep. Een keer gingen ze zelfs twee etages hoger met me om mij op de goede afdeling te brengen. De bediening was ook altijd snel en vlot. Als ik met een plan rondliep en het aan anderen vertelde, gaven de mensen me altijd raad. Soms waarschuwden ze me ook voor allerlei slechte zaken of buurten. Wat mij opviel was dat alle winkels zo precies om zes uur dicht gingen. Ik vond dat erg lastig. Met mijn werk moest ik er rekening mee houden, zeker nu ik zelf mijn potje kookte. Het gebeurde wel dat ik 's avonds of op zondag geen brood in huis had. Toch waren er altijd winkeliers die me hielpen als ze bij de zaak woonden,

omdat ze begrip hadden voor mijn situatie. Nederland was dan ook werkelijk het beloofde land: prettige mensen en veel hulpvaardigheid. Het viel me op dat in het gezin 's avonds over allerlei dingen wordt gesproken waaraan men in Marokko nauwelijks durft te denken. De kinderen gaan erg eerlijk met hun ouders om en praten over allerlei onderwerpen, iets wat ik in Marokko niet gewend was. Ook over de politie wordt in Marokko heel anders gedacht dan in Nederland. In Nederland heeft de politie veel minder gezag, maar ze staat veel dichter bij de mensen. De mensen begrijpen veel meer van de situaties die zich voordoen. Dat ligt er waarschijnlijk aan dat de meesten niet alleen kunnen lezen en schrijven, maar ook een zekere opleiding hebben genoten. Iedereen kan voor zijn rechten opkomen. Iedereen kan met spandoeken de straat opgaan en zeggen wat hij wil.

Vader geworden

Abdoel bezocht mij regelmatig en als ik tijd had bezocht ik hem. Vaak at hij bij mij. Op een zaterdag stelde hij voor, naar het station te gaan. Waarom naar het station, vroeg ik. Wat is daar te doen? Wij hoefden toch niet met de trein mee? Op het station viel er altijd wel iets te beleven, zei Abdoel. Er kwamen altijd veel Marokkanen bij elkaar. Je hoorde er ook altijd wel nieuws uit Marokko, vooral van mensen die juist uit Marokko terugkwamen. Je voelde je er op je gemak want je was alleen met landgenoten. Je kon praten over waar je werkte en woonde en over nieuwe adressen waar je terecht zou kunnen. Kreeg je brieven uit Marokko die je niet kon lezen dan trof je daar altijd wel iemand die de brief kon lezen; omgekeerd, als je een brief naar de familie wilde schrijven en zelf kon je niet schrijven dan was er ook altijd wel iemand die een brief voor je wilde schrijven en een ander die hem wel mee naar Marokko wilde nemen. Je kon er ook tips krijgen, waar je het best kon werken en het meeste kon verdienen. Plannen kon je bespreken met landgenoten die al langer hier waren.

De verhalen van Abdoel maakten mij nieuwsgierig. Op het station waren inderdaad veel Marokkanen. Ik stelde mij aanvankelijk wat bescheiden op, maar na enige tijd had ik het hoogste woord. Er viel inderdaad wat te beleven. Je hoorde er verhalen uit Marokko, je kon er tips en raadgevingen krijgen. Zo hoorde ik van iemand dat ergens in een hotel een keukenhulp gevraagd werd voor het weekend. Het resultaat was dat ik in het volgende weekend al in de keuken stond van het opgegeven hotel. Maar gevolg was ook dat ik me 's maandags op het werk niet erg fit voelde. Mijn baas had het ook in de gaten. Maar ik wilde voorlopig het hotelbaantje niet laten schieten. Niet alles verliep zo soepel als ik gewild zou hebben. Zo moest ik eens een receptionist vervangen. Ik moest koffers van gasten naar een kamer brengen. Die kwamen op een verkeerde kamer terecht. Ook andere bestellingen voerde ik verkeerd uit, zodat men ten einde raad mij een bord om mijn nek hing waarop stond: 'Ik versta geen Nederlands!'

Mijn baas begon te merken dat ik op maandagmorgen moe was.

Hij vroeg me hoe dat toch kwam. Ik vertelde dat ik zondags een hotelbaantje had. Waarom ik dat had, vroeg hij. Ik zei dat ik geld nodig had om naar huis te sturen. Hij stelde mij toen voor niet meer op zondag te werken. Hij kon mij best gebruiken. Ik zou extra geld bij hem kunnen verdienen. Ik besloot dan ook verder van het hotelbaantje af te zien, ofschoon ik gezellige contacten had met de hotelmeisjes.
Uit Marokko kreeg ik regelmatig post. In de brieven werd steeds gevraagd geld te sturen. Vooral mijn oom bleef er maar om vragen. Het leek hem verstandig dat ook mijn vrouw naar Nederland kwam. We zouden dan samen geld kunnen verdienen. Bovendien zou het mij rust geven. Ik begreep dat het alleen maar smoesjes waren. Ik ging er verder niet op in.

Op een avond werd ik bij Henk beneden uitgenodigd. Hij zei me dat hij ging trouwen en dat hij mijn kamer nodig had. Anders hadden ze te weinig ruimte. Hij vond het wel moeilijk mij dit te vragen, maar ik hoefde het niet zo erg te vinden want ik kon een andere kamer krijgen bij een vriendin van de moeder van Henk. Hij wilde mij ook nog helpen verhuizen. Enkele meubels zou ik mee kunnen nemen.
Ik kon moeilijk nee zeggen. Ze hadden immers altijd veel voor me gedaan. En ik had weer een dak boven mijn hoofd. Henk, zijn moeder en ik gingen nog wel even de kamer bekijken, maar het kon me eigenlijk niet zoveel schelen hoe hij eruit zag. De nieuwe hospita ontving ons met koffie en katten. Drie holden er door de kamer en sprongen op tafels en stoelen. Zaterdags zouden we verhuizen. Ook Abdoel had ik gevraagd of hij mee wilde helpen. Na de verhuizing stond er op de kamer een vaas bloemen voor mij.
Die eerste avond hoefde ik geen eten klaar te maken. De hospita had mij uitgenodigd bij haar te eten. Ook de katten waren er weer. Ik deed maar net of ik er van hield. Maar ik zag ze liever gaan dan komen. De hospita vertelde dat de katten nu nog niet op mijn kamer zouden komen. Ik was nog nieuw en vreemd voor hen. Maar als ik er een tijdje zou zijn zouden ze wel eens kunnen komen. Ik hoopte dat het nooit zou gebeuren.
Ze deed echter alles om me me thuis te laten voelen. Iedere avond na het werk riep ze naar boven of ik koffie wilde en of ik naar de televisie wilde kijken. Overdag liet ik de deur van mijn kamer vaak open. Als ik thuiskwam merkte ik dat de kamer schoon was gemaakt. Vaak gebeurde het ook dat mijn kleren keurig gestreken op een stapeltje lagen. Ik waardeerde het wel, maar zei er nooit iets van. Pas toen mijn hospita op een avond vroeg of ik mijn kleren had gevonden bedankte ik haar. Ze vond het toch wel leuk dat ik er

iets van zei, want ze vroeg of ik het goed vond dat ze dat deed. Ik antwoordde hierop met een volmondig ja. Maar de katten op mijn kamer vond ik minder plezierig. Als ze op mijn kamer waren joeg ik ze eruit. Mijn hospita vroeg me eens waarom de katten zo hard wegliepen als ik eraan kwam. Ik deed alsof ik van niets wist. Thuis in Marokko hadden we ook huisdieren, maar die behandelden we heel anders dan men hier in Nederland gewend was.
Op een avond werd ik door mijn hospita weer uitgenodigd. Ze ging met vakantie en ze zou het leuk vinden als ik op haar katten zou passen. Ze zou wat geld achterlaten om kattevoer te kopen. Voor de rest zou ik overal gebruik van kunnen maken. Ik beloofde voor de katten te zullen zorgen. Maar toen de vakantie van de hospita voorbij was bleek dat er niets van terecht was gekomen. Ik was ze helemaal vergeten. Ook de hospita merkte iets. Ze vond de katten magerder dan enkele weken terug. Desondanks gaf ze me een cadeautje dat ze van vakantie had meegebracht: een doos met hele zoete snoepjes.

Op een dag kreeg ik een brief uit Marokko. Met de brief ging ik direct naar Abdoel, die las dat ik een kind had gekregen. Ik wist niet wat ik hoorde en rende meteen naar huis. Onderweg kocht ik gebak om het heuglijke nieuws te vieren. Het gevoel dat ik die dag had is niet te beschrijven. Vader! En dat zover van mijn geboorteland! Ik kon de gevoelens die me overvielen nauwelijks verwerken. Een zoon! Ik wist me geen raad en wist ook niet hoe me te gedragen. Gelukkig was er één die mijn vreugde kon delen en dat was Abdoel. Ik ging terug om hem op te halen en met mij thuis feest te vieren. Abdoel was in de beste stemming en vond het een goed idee. Terwijl we samen naar mijn kamer gingen was ik helemaal uitgelaten: ik liep van links naar rechts en stak zonder uit te kijken zwaaiend de weg over. Ik sloeg en schopte tegen alles wat voor mijn handen en voeten kwam. Ik was in de stemming om met iedereen een robbertje te stoeien en te worstelen. Abdoel probeerde me nog wel te kalmeren, maar mijn energie was niet te bedwingen.
Ik vertelde het in mijn blijdschap ook aan de hospita. Zij meende dat het gevierd moest worden. Ze moest weg, ze had een afspraak met een vriendin, maar ze zou even komen. Na een half uur kwam ze met limonade, koekjes en een cadeautje. Babykleertjes zaten in het pakje. Ik bedankte haar voor alles, pakte de cassettes en zette de Marokkaanse muziek op. Keihard! Ik voelde me in een opgewonden feestroes. Ik was vader geworden! Ik had een zoon! De hele avond vierden we feest. Maar plotseling werd er beneden op de deur gebonsd. Ik ging naar beneden en deed open. Een aantal mensen uit de buurt met een politie-agent stonden voor me! Ze

begonnen allemaal onbeheerst tegen me te schreeuwen en riepen dat ik een asociale buitenlander was, en andere scheldwoorden, en dat ik eens moest ophouden zo'n lawaai te maken. Ze drongen langs me heen door de deur, de trap op naar boven, om te zien wat er aan de hand was. Abdoel leunde achterover in de stoel nog luisterend naar de harde muziek. Ik wilde uitleggen waarom de muziek zo hard aanstond, maar ik kreeg geen gelegenheid om iets te zeggen, want ze schreeuwden allemaal door elkaar heen. Eén was zo brutaal de cassette af te zetten. Abdoel greep de man vast en gebood hem ervan af te blijven. Abdoel deed de cassette er weer in. Dat moedigde mij aan wat minder bescheiden te zijn, hoewel ik bang was omdat er ook een politie-agent bij was. Abdoel begon toen uit te leggen waarom de muziek harder stond dan normaal. Maar daar had men niets mee te maken. Ieder kon vieren wat hij wilde, maar men moest anderen met rust laten. De agent deed erg vervelend. Als wij ons niet gedroegen en de muziek niet uitging zouden we naar het bureau moeten. Woedend pakte ik toen de cassetterecorder en smeet die met een smak tegen de grond. Daarop ging iedereen weg en bleven wij met een kater achter. We voelden ons kwaad en ellendig. Ik begon te huilen en Abdoel begon te vloeken.

Op mijn werk dacht ik de hele dag aan wat er was voorgevallen. Ik haatte op dat ogenblik alle Nederlanders, ook de mensen met wie ik in de fabriek samenwerkte. Als ik hen zag of sprak kon ik nauwelijks mijn kwaadheid overwinnen. Ik was dan ook kortaf tegen hen. Maar dit veranderde toen mijn collega's het echte verhaal hoorden. Ze wilden met mij naar de politie gaan om daar uit te leggen wat de reden van het feest was geweest. Ze vonden het schandalig en onmenselijk wat mij die avond was overkomen. Sommigen raadden mij zelfs aan een klacht in te dienen. Ook mijn baas kwam het verhaal ter ore. En ook hij vond schandalig wat er was gebeurd. Toen ik hem in de fabriek tegenkwam probeerde hij mij moed in te praten. Hij legde uit dat niet alle Nederlanders zo waren. Na mijn werk moest ik even komen. Hij gaf me toen een extraatje om wat voor mijn zoon te kopen. Ik zal het nooit vergeten. Ook niet de hartelijke reacties van mijn collega's die dag.
Thuis pakte ik weer de brief om verder tot me te laten doordringen dat ik een zoon had en vader was geworden.

Hassan

In Nederland had ik een aantal zorgeloze jaren gehad. Ik had goed verdiend. Regelmatig stuurde ik geld naar Marokko. Wel moest ik zelf zuinig leven. Ik gebruikte niet veel geld voor eigen plezier. Zelf zou ik van het verdiende geld goed kunnen leven, maar het was te weinig om er een gezin mee te onderhouden. In dat opzicht was de toekomst wat minder rooskleurig geworden. Want in de fabriek, maar ook daarbuiten, hoorde ik dat er minder werk zou komen. Je hoorde over een oliecrisis praten, die op komst zou zijn. De meeste buitenlanders in de fabriek waren bang dat ze niet zouden kunnen blijven. Het waren nu nog wel geruchten, maar de angst bestond. We merkten dat er overal bezuinigd werd, dat er benzinebonnen in omloop waren. Zo zag je op zondag geen auto meer rijden. Veel mensen fietsten. Op de grote autowegen werd gewandeld en gevoetbald.
De buitenlanders begonnen zich schuldig te voelen. Hadden zij misschien aan de slechte situatie bijgedragen? Bezuinigingen zouden hun hun baan kunnen kosten. Op het werk werd erover gepraat. Zelf begreep ik de economische situatie niet zo erg goed, en ik besefte niet wat er aan de hand was. Maar vrienden legden mij alles uit en toen werd het me een beetje duidelijk. Het enige waar ik nu aan dacht was mijn werk. Ik hoopte dat het werk op de fabriek zou blijven.
Behalve dat de auto's minder reden was het me de laatste tijd ook opgevallen dat de Nederlanders minder vriendelijk tegen ons werden. Ik merkte het op het werk. Vaak hoorde ik dan allerlei commentaar op de buitenlanders. Wat deden ze hier eigenlijk? Ze horen hier niet thuis! Laat ze in hun eigen land hun zaken opknappen! Ook mijn hospita begon minder vriendelijk te doen. Ze kreeg vriendinnen op bezoek die ook kamers aan buitenlanders verhuurden. Wat ze allemaal met elkaar bespraken weet ik niet, maar ik zag wel dat ze scherper op me begon te letten. Ook deed ze dingen die ze vroeger nooit gedaan zou hebben, zoals deuren op slot doen. Vroeger vond ze een donker iemand enig in huis. Ze was trots een buitenlander in huis te hebben, maar nu was de muziek die

opstond lelijk en storend, verspreidde het eten een ondraaglijke geur en pasten wij ons niet aan. De gedachte om te verhuizen begon me dan ook weer bezig te houden.
Intussen hield ik me vaak op in de buurt van het station. Daar waren veel mensen en de sfeer was er niet zo benauwend. Ik zat dikwijls in de restauratie en dronk er een kopje thee. Soms zat ik er uren rond te kijken. Op een dag kwam er iemand naar me toe en vroeg of de plaats naast me vrij was. Hij kwam bij me zitten. Hij wist echter niet goed hoe een gesprek aan te knopen, tot de serveerster kwam die vroeg wat hij wilde hebben. Koffie, zei de man. De koffie werd gebracht en de serveerster wilde afrekenen. Hij begon de portemonnaie om te draaien en bij dubbeltjes en centen kwam het bedrag op tafel. Maar het was niet voldoende. De man werd zenuwachtig en trilde met zijn handen. Hij kon geen verstaanbaar woord uitbrengen. Hij keek mij vertwijfeld aan. Zonder na te denken pakte ik uit mijn zak het ontbrekende geld. Hij haalde opgelucht adem. Ik zag dat het hele gebeuren wat beledigend en vernederend voor hem was geweest. Hij bedankte mij en vroeg of ik ook Marokkaan was. Trots antwoordde ik: 'Ja'. Hij bedankte nogmaals en schoof zijn stoel wat dichterbij. Hij vertelde mij dat hij een paar weken in Nederland was en wat had rondgezworven. Soms was hij landgenoten tegengekomen die hem wilden helpen. Anderen wilden echter niets van hem weten. Hij vertelde dat hij dagen niet gegeten had. Soms hadden landgenoten hem uitgenodigd bij hen wat te eten. Vaker was het echter gebeurd dat hij de avonden op straat had doorgebracht, soms in regen en kou. Af en toe was hij ook naar het station gegaan. Hij had veel meegemaakt, zowel goede als slechte dingen. Hij was echter altijd erg voorzichtig geweest, want als hij door de politie gepakt zou worden zou hij direct teruggestuurd worden naar Marokko. Op zichzelf was dat nog het minst erg, maar het verblijf daar was dan niet benijdenswaardig. Je zou er als een slappe figuur worden beschouwd. Alsof je uit het paradijs was weggelopen! Hassan heette hij.
Voor de komende nacht had hij nog geen onderkomen. Ik kon hem zo niet laten gaan. Ik vroeg of hij bij mij wilde overnachten. Dat wilde hij erg graag. Thuis maakte ik wat voor hem klaar. Na het eten praatten we verder. De jongeman bleek een behoorlijke opleiding in Marokko te hebben gehad. De avond ging snel voorbij. Voor het slapen gaf ik hem mijn bed, terwijl ik op een luchtmatras ging liggen. Opvallend was dat hij de koffer vasthield terwijl hij lag. En waarom bleef hij met zijn kleren slapen? Door het licht van de maan zag ik bovendien, nadat ik het licht had uitgedaan, dat zijn ogen angstig heen en weer gingen. Onzeker geworden kon ik hierdoor niet in slaap komen.

Ook de volgende morgen wist ik niet goed wat ik ermee aan moest: de jongeman wakker maken of hem laten slapen? Het leek me tenslotte beter hem te wekken en samen te ontbijten. Ik legde hem uit dat ik naar mijn werk moest en alles tevoren wilde afsluiten. Hij zei dat andere landgenoten dat ook zo deden. Ik zei dat hij het niet verkeerd moest opvatten. Het was geen wantrouwen maar de hospita wilde het zo. Om hem niet het gevoel te geven dat ik van hem af wilde stelde ik voor dat hij zijn koffer op de kamer liet. We zouden elkaar dan weer op een bepaald uur treffen. Onder het ontbijt vroeg ik hem waarom hij met kleren aan was gaan slapen. Hij zei dat hij dat deed omdat hij zoveel had gehoord over illegale arbeiders die plotseling door de politie werden opgepakt. Hij was er bang van geworden. De kleren hield hij aan om onmiddellijk te kunnen vertrekken.
Op het werk waren mijn gedachten bij de jongen: hoe zou het vandaag met hem gaan? Ik ging eerder dan gewoonlijk naar huis. Toen ik bijna thuis was kwam hij op me af. Hij had bij de winkel aan de overkant gewacht. Hij hielp me bij het eten klaarmaken.
Intussen vertelde hij dat hij overal naar werk had gezocht maar niets had gevonden. Op mijn manier probeerde ik hem uit te leggen dat hij de moed niet moest verliezen. Misschien zou het de volgende dag beter gaan. Maar hij zag geen uitweg, afgemat als hij was van al het gezoek. Toen het eten klaar was en op tafel stond had hij plotseling geen trek meer. Hij voelde zich teneergeslagen en hulpeloos. 's Nachts merkte ik dat hij lag te huilen. Mijn slaap was helemaal over. Ik deed het licht aan en begon thee te zetten. Hij vond het vervelend dat hij mij zoveel last bezorgde. Om hem gerust te stellen zei ik dat ik wel niet voor werk zou kunnen zorgen maar dat hij bij mij zou kunnen blijven. Hij zou dan terwijl ik aan het werken was voor het eten kunnen zorgen. Een extra sleutel kon hij krijgen, zodat hij altijd rustig op mijn kamer zou kunnen zijn, zonder buiten op mij te hoeven wachten. En zo kwam Hassan bij mij in huis wonen, echter zonder dat de hospita nog van iets wist.
De dagen die volgden verliepen zonder moeilijkheden. Ik hielp Hassan, maar ik had ook profijt van hem, want hij schreef brieven voor mij naar Marokko, las stukken uit de krant voor en legde mij het een en ander uit. Nog in dezelfde week vond hij werk in een schoonmaakbedrijf. Hij had dan toch een kans gekregen! Van zijn eerst verdiende geld stuurde hij een klein bedrag naar zijn ouders. Hij werd van nu af aan wat rustiger en zekerder.
Ik had tot nu toe het contact met de hospita kunnen vermijden. Ik wist precies wanneer we het beste de trap op en af konden gaan om haar niet te ontmoeten. Ze nodigde mij dan wel nooit meer uit voor koffie of televisie, maar lang kon het niet duren. Vroeg of laat

zouden we tegen de lamp lopen. Dat gebeurde dan ook toen we haar op een morgen op de trap eindelijk tegenkwamen. Ze deed verbaasd. Bezoek mocht ik wel hebben maar ze kon niet accepteren dat zonder haar toestemming iemand hier sliep. Ik antwoordde dat de jongeman familie van mij was en gedurende de vakantie hier bij mij wilde logeren. Tenslotte vond ze dat goed. Maar niet lang daarna begon ze toch aan mijn vakantieverhaal te twijfelen. Naar haar mening klopte er iets niet. Ze had wel meer gehoord dat buitenlanders de gewoonte hadden met meerderen in één kamer te wonen, vanwege de kosten en omdat ze gezelschap aan elkaar hadden. Ze had dan ook sterk de indruk dat ik gelogen had. Overigens was de kamer bestemd voor één persoon en niet voor twee en moest hij dus weg.
Maar ik kon Hassan niet zomaar op straat zetten. Het leek mij een oplossing te zijn als hij 's avonds laat zou binnenkomen, wanneer de hospita sliep. Hij zou dan wel langer op straat moeten doorbrengen, maar daar was niets aan te doen. Tien dagen waren zo verlopen toen Hassan vertelde dat hij een vriendin had. Was het geen goede gedachte om met haar te trouwen? Dan was hij van alle ellende af. Hij vond het een oplossing en ook het meisje dacht er zo over. Alleen de ouders van het meisje lagen nog dwars. Zij had verteld dat zij een Marokkaanse jongen had ontmoet. Zij wilde hem aan haar ouders voorstellen. Maar de ouders wilden er niets van weten. Zij waren zo tegen een eventueel huwelijk dat zij naar de vreemdelingenpolitie liepen. Daar kregen de ouders gelijk: een huwelijk tussen een Nederlandse en een buitenlander was altijd tot mislukken gedoemd. Zoveel huwelijken waren kapotgegaan. De gewoonten en gebruiken van twee zo verschillende landen als Nederland en Marokko verdroegen elkaar niet. Dat was om ongelukken vragen. Het resultaat was dat de ouders één ding zeker wisten: hun dochter zou onder geen enkele voorwaarde trouwen met een Marokkaan!
Op een avond was Hassan met het meisje bij mij op mijn kamer. Zoals gewoonlijk was het laat omdat mijn hospita moest slapen. Maar het gesprek werd zo luidruchtig gevoerd dat plotseling op de deur werd geklopt. En daar stond de hospita in de deuropening: 'wat er hier aan de hand was?' En toen zag ze Hassan met het meisje! Zij viel woedend tegen mij uit: wat dat voor manieren waren! Zij had verboden dat de jongeman op de kamer kwam en nu had-ie nog een meisje bij zich ook! Wat ik wel dacht! Het was hier geen hoerentent. Ze moesten eruit. En wel onmiddellijk. Ik had haar nog nooit zo kwaad gezien.
Ik zei tegen de hospita dat ze zich rustig moest houden, dat ze al gingen. Maar waar naar toe? Het was al laat en donker. Opeens

dacht ik aan Abdoel. Abdoel zou Hassan misschien even bij zich kunnen hebben. Het meisje was nog geheel verontwaardigd over het gedrag van de hospita. Ze vond dat ze een uitbuitster was: zo'n kleine kamer en zoveel geld vragen, en dan nog zoveel praatjes hebben ook!

Abdoel lag in bed toen wij aanbelden. Hij kwam in pyama naar beneden. Hij vroeg wat er aan de hand was, maar eerst zorgde hij dat we wat te drinken kregen. We vertelden toen wat ons was overkomen. Abdoel stelde toen voor in het weekend naar de ouders van het meisje te gaan om met hen te praten. Het meisje zou onze komst bij haar ouders aankondigen. Verder vond Abdoel het goed dat Hassan zo lang bij hem bleef. Voor het meisje en voor mij betekende dat een opluchting. Abdoel zei verder nog dat het meisje altijd welkom was.

Intussen was het al laat geworden. En ik moest het meisje nog naar huis brengen. Abdoel vroeg of ze niet bang was dat ze op haar kop zou krijgen. Ze zou wel een smoes verzinnen, zei ze. Onderweg werd ze toch wel bang, maar Hassan was in goede handen en dat gaf haar ook weer een prettig gevoel.

Zaterdag zouden we naar de ouders gaan. We hadden ons beste pak aangedaan en kochten een bloemetje, om een goede indruk te maken. Ik zag erg tegen het bezoek op. Waar bemoeiden we ons mee? Ik kende bovendien de taal niet goed. Maar Abdoel zou het woord doen. Na lang wachten werd er eindelijk opengedaan. Abdoel was erg beleefd. Wij mochten tenslotte binnenkomen. De moeder was vriendelijk en bood ons een stoel aan. Wat we wilden drinken? Daarop zei ze dat het beter was dat haar man er ook bij zou zijn. Ze haalde haar man en ook het meisje erbij. Abdoel vroeg waarom de goede relatie tussen Hassan en hun dochter verboden moest worden. De vader zei niets. Alleen de moeder voerde het woord. In de buurt waar ze woonden waren ook veel buitenlanders. Ze vond het allemaal wel beste en brave mensen, maar ze hoorde dat de buitenlanders niet erg geliefd waren en dat wist ze ook uit ervaring. Ze kende buitenlanders die met Nederlandse vrouwen getrouwd waren en dat gaf vaak spanning, ruzie en ellende. Maar dat was niet het ergste. Veel erger was dat, als er kinderen zouden komen, deze behandeld zouden worden als de buitenlandse kinderen in de buurt! Zij wilde niet dat dat de kinderen van haar dochter zouden zijn!

Het meisje liep toen ze dat hoorde kwaad de kamer uit. En Abdoel sprak voor Hassan en het meisje, maar hij kon praten wat hij wilde: het hielp allemaal niets. En ik had het benauwd in mijn nieuwe pak. Ik draaide steeds maar wat met mijn vingers en staarde naar de grond of keek voor de zoveelste keer naar de muur.

Ons bezoek was op niets uitgelopen. Hassan had met spanning op ons zitten te wachten. Maar toen we binnenkwamen zag hij het al aan onze gezichten dat ons gesprek niets had uitgehaald. Hij voelde zich terneergeslagen. Het meisje echter bleef bij Hassan komen. Ze legde zich niet neer bij de beslissing van de ouders. Door het dwarsbomen van de ouders had Hassan echter de hoop opgegeven.

Werkloos

Een moeilijke tijd brak aan. Ik hoorde niets van mijn familie. Niets over mijn zoon. En op mijn werk ging het ook niet goed. De spanningen van de laatste tijd brachten me uit mijn evenwicht en ik voelde me lusteloos en terneergeslagen. Ik werd ziek. Twee weken bleef ik thuis en ging toen weer naar mijn werk. Daar kreeg ik een volgende grote tegenslag te verwerken. Ik was ontslagen, want ik had me niet ziek gemeld. Niemand had mij ooit gezegd dat ik me ziek had moeten melden. Ik was kwaad en verdrietig.
In die tijd kreeg ik gelukkig wel weer brieven uit Marokko. Maar de reden waarom ze schreven was altijd geld. Nu vroegen ze weer waar het geld bleef. Ze kregen niets meer gestuurd. Verder ging het goed met mijn zoon. Het onderhoud van een kind was echter duur. Een sterk verlangen om mijn zoon eens te zien overviel me. Maar tegelijkertijd miste ik het werk en mijn collega's. Ik ging me eenzaam voelen. Er was niemand bij wie ik mijn verhalen kwijt kon en tot rust kon komen. Bovendien zat ik op kamers bij een hospita die mij liever kwijt dan rijk was. Toen bezocht Abdoel mij onverwachts. Hij zag er slecht uit en ook hij leek slecht nieuws te hebben. Ik vroeg of hij met een speciale boodschap kwam. Met enige moeite zei hij dat Hassan weg was. Het meisje bleef bij Hassan komen. De ouders van hun kant bleven haar achtervolgen totdat ze te weten waren gekomen dat hij hier illegaal was. Toen gaven ze hem aan en werd Hassan het land uitgezet.
Nu Hassan weg was vroeg ik mij af of het niet beter was bij Abdoel in te trekken. Ik zou aanspraak hebben, het zou voordeliger zijn en ik was van mijn hospita af. Dagenlang liep ik met het plan rond. Het liet me niet meer los. Ik leefde er zo naar toe dat het leek alsof de beslissing al was gevallen. Maar hoe zou Abdoel het vinden? Nog voor ik met hem een afspraak had kunnen maken trof ik hem in de stad bij een bushalte, waar ik stond te wachten. Abdoel stapte uit de bus, maar niet alleen. Het meisje dat ons Nederlands leerde was bij hem. Ik groette haar. Uit haar houding kon ik echter zien dat zij iets met Abdoel had. Abdoel vroeg of ik plannen had. Had ik misschien zin om mee naar een café te gaan? Ik deed heel ongeïnte-

resseerd en vroeg of hij misschien trouwplannen had. Hij lachte en gaf me een knipoog, alsof hij wilde zeggen dat het een tijdelijke zaak was. Maar ik zag dat ze goed met elkaar konden opschieten. Ze kenden elkaar langer. Abdoel zei dat zij tijdelijk bij hem woonde. Ik voelde de grond onder me wegzakken. Het hele plan waarop ik me zo had ingesteld lag immers in duigen. Ik ging mee naar het café, maar was geheel van mijn stuk gebracht. Ik wist niet wat te beginnen.
Nu ik geen werk had had ik de tijd cafés te bezoeken, in winkels rond te kijken en te wandelen in de drukte van de stad. Op een keer kwam ik op de markt Abdoel en de onderwijzeres weer tegen. Ik had hen eigenlijk niet gezien, maar iemand zwaaide uit de verte naar me. Het was Abdoel. Ze kwamen op me af terwijl ze tassen vol groenten en andere dingen bij zich hadden. Abdoel gaf de onderwijzeres een seintje door te lopen. Toen begreep ik dat het tussen hen aan was en dat ze gingen trouwen. Ik kon zijn gedrag tegenover mij echter niet begrijpen. We waren vrienden. En we hadden niets belangrijks te bespreken. Waarom moest zij dan doorlopen? Ik had het gevoel dat dit het laatste gesprek was.
Ik ging mij steeds meer vervelen. Ook gaf ik meer uit dan nodig was zodat het geld langzaam begon op te raken. Ik wist toen nog niet dat ik mij bij het gewestelijk arbeidsbureau moest melden. Toen ik het van iemand hoorde, ging ik er meteen naar toe en werd naar de sociale dienst verwezen. Dat bleek een instelling te zijn waar ik geld kon krijgen. Maar alles was voor mij wat onbegrijpelijk. Ik moest bij een commissie komen. Die verwees mij naar een ander bureau. Het leverde allemaal niets op. Uiteindelijk werd ik naar een zogenaamde Stichting Buitenlandse Werknemers doorgestuurd. Daar ging ik de volgende dag naar toe. De wachtkamer, waar ik een hele tijd zat, was rokerig en vol schreeuwerig pratende buitenlanders. Ik kwam in gesprek met een landgenoot die mijn moeilijkheden wel kon begrijpen. Hij was gekomen om een paar formulieren te laten invullen. Hij heette Saïd.
Ik was blij iemand te ontmoeten die niet in dezelfde moeilijkheden zat als ik. Ik vroeg hem of hij misschien een kamer wist. Hij dacht na en zei iemand te kennen die een huis had gekocht. Die kon het geld wel gebruiken. Ik moest maar eens met hem gaan praten. Ik maakte meteen een afspraak om samen de volgende dag naar de kamerverhuurder toe te gaan. Volgens Saïd was het beter 's avonds te gaan. Overdag was de man niet thuis. Ik gaf Saïd mijn adres.
Op de afgesproken tijd kwam Saïd me ophalen. Hij was met de auto. Aangekomen wilden we bellen, maar dat hoefde niet. Je kon de deur openduwen. Halverwege de trap riep Saïd of er iemand thuis was. We hoorden iemand ja roepen en gingen verder naar

baas er nu was. Hij was er weer niet. Het werd later en later. Ik kreeg honger. Ik had nog niets gegeten. Saïd reed de auto naar een parkeerplaats. Ik zou in de auto blijven terwijl Saïd wat eten ging halen. Na een uur kwam hij terug, met in zijn hand een pannetje dat voor mij bestemd was. In een gekreukelde krant had hij ook nog een stuk stokbrood. Na het eten reden we nog eens terug naar de kamer. Maar ook nu was er geen huisbaas te bekennen. Saïd wilde me voor de nacht wel in huis nemen, maar hij had met zijn vrouw maar één kamer. Vond ik het bezwaarlijk de nacht in de auto door te brengen?
Wat moest ik? Ik kon toch nergens naar toe. Saïd zou de volgende morgen terugkomen. Hij ging dus weg, terwijl ik in de auto achterbleef. Het enige vertier dat ik had was kijken naar de voorbijgangers en het verkeer. Het werd stiller en kouder. De autoruiten besloegen door mijn adem. Door de voorruit zag ik vaag de verlichte ramen van de huizen, maar geleidelijk werd het aantal kleiner. Het verkeer werd langzamerhand stiller. Het was alsof ik nog de enige was die buiten was. Ik draaide me om, pakte een deken uit mijn koffer en sloeg die om me heen.
Ik probeerde te slapen en droomde plotseling dat ik in een Marokkaans café zat met enkele landgenoten. We hadden plezier met elkaar en lachten, totdat er ineens 'vluchten!' geroepen werd. Iedereen vloog weg door ramen en deuren. Ik alleen bleef als verlamd zitten. Langs het raam zag ik grote figuren die in de richting van de deur kwamen. Er klonk geschreeuw. Ik werd doodsbang en schoot plotseling door het raam naar buiten. Iedereen holde achter me aan. Ik liep maar wist niet waarheen, tot ik in een fabriek terecht kwam, ladder op, ladder af, maar ik raakte ze niet kwijt. Toen zag ik in een flits een tank. Ik sprong in het gat. Ik hoorde mijn ademhaling. Ik merkte dat ze me kwijt waren, maar ze stonden vlakbij de tank. Het angstzweet brak me uit. Ze gingen weg tot iemand zei dat hij misschien in de tank zou kunnen zitten. Op het moment dat ze in de tank wilden kijken schrok ik klam van het zweet wakker.
Ik duwde het portier open en stapte uit de auto. Zonder na te denken gooide ik het portier achter me dicht en om een beetje warm te worden liep ik een paar maal rond de auto. Dat luchtte op. Toen ik echter de auto weer in wilde bleek het portier in het slot te zijn gevallen. Nu stond ik echt op straat! Ik kon geen kant op. Het was ongeveer vijf uur. Het leven begon alweer een beetje op gang te komen.
Er kwamen kleine groepjes mensen voorbij die richting station gingen. Ik begon ook die kant maar op te lopen. Het zou daar warmer zijn dan hier. Ik zocht de restauratie op, die al vrij vol was.

Ik bestelde een kopje thee. De reizigers om me heen maakten me weer wat rustiger na de nare droom die nog steeds door mijn hoofd spookte. Ik bleef zitten tot een uur of acht. Toen besloot ik weer terug te gaan. Saïd was er al. Hij was verbaasd en ongerust geweest. Waar had ik gezeten? Ik vertelde dat het portier in het slot was gevallen en dat ik toen was gaan wandelen en in het station had gewacht. Saïd zei dat we moesten opschieten. Hij moest naar zijn werk. Hij vertelde nog dat de jongen die we gisteren hadden ontmoet wraak had genomen op de eigenaar van het café door de politie te vertellen dat de man wapens had.
Nu was de huisbaas wel thuis. Slaperig kwam hij aan de deur en liet ons binnen. Wij konden onze gang gaan. Hij liet ons alleen terwijl hij weer het bed indook. Maar Saïd moest ook weg. Hij hielp nog even met de koffers en toen kon ik met de inrichting van mijn kamer beginnen. Ik kreeg een gevoel van zekerheid: ik had weer een dak boven het hoofd en vannacht zou ik weer in een bed kunnen slapen.

Mijn kamer was erg klein. In een halletje waar de trap naar beneden ging stond een tafeltje met een gaspit. Aan de andere kant was een smalle deur voor het toilet en recht tegenover mijn deur was de kamer van de huisbaas. Ik begon met het bed op te maken en de dingen die ik had een plaats te geven. Alles deed ik erg stil om de huisbaas niet te storen. Maar het leek goed eerst maar eens naar het centrum te gaan om wat dingen te kopen, zoals pannetjes, lucifers en wat levensmiddelen. Gelukkig zat ik niet ver van het centrum.
Ik wilde juist beginnen met koken toen Saïd aan de deur stond. Hij had een pannetje eten bij zich want hij dacht dat ik nog wel niets in huis zou hebben. Ik warmde het eten op en terwijl ik vertelde hoe de dag was geweest kwam de huisbaas binnen. Hij bleef half slaapdronken in de deuropening staan en vroeg of ik tevreden was. Hij bood zijn excuus aan dat hij de vorige avond er niet was geweest. Hij was namelijk weggeweest en had de laatste trein gemist. Maar hij zou de fout goedmaken. Een paar dagen daarna nodigde hij mij uit. Hij was aardig, maar ik vond hem ook wel vreemd. Hij had ook geen werk en hij dronk en rookte veel. Zijn kamer zag er ordeloos en vies uit. Overal lagen spullen, kleren en papier verspreid over de vloer. Er stond een volle vuilniszak in de kamer en ik trapte bijna in een volle asbak. Hij zat met gekruiste benen op het bed, dronk limonade en rookte hasj. Ik kreeg de neiging ook eens hasj te roken. Ik had het nog nooit gedaan. En misschien miste je wel wat. Ik mocht een trekje nemen. Ik begon er flink van te hoesten. De baas moedigde mij aan nog maar een paar trekjes te

proberen. Je moest het immers leren roken. Na een paar keer lukte het al beter. Ik begon wat afwezig te worden en mijn lichaam voelde loodzwaar. De verhalen van de huisbaas hoorde ik niet meer. Mijn hart ging sneller slaan. Ik besloot naar mijn kamer terug te gaan en te gaan slapen.
Al de gebeurtenissen van die dag gingen draaiend in onsamenhangende beelden aan mij voorbij. Ik probeerde de film te stoppen, maar het lukte maar niet. Tenslotte viel ik uitgeput in slaap.
Mijn huisbaas en ik kwamen vaak op elkaars kamer. We dronken bier of rookten een sigaret. In die tijd deed ik dat vaak uit verveling. Zelfs wanneer ik geen zin had dronk en rookte ik, of omdat ik de ellende wilde vergeten, of omdat de huisbaas mij er toe bracht. De huisbaas deed trouwens ook andere dingen die me niet bevielen. Hij maakte het altijd erg laat en besteedde al zijn geld aan drank en hasj. Ik merkte dat ik me van hem terugtrok en niet meer spontaan naar hem toe ging.
Wat ik saai en vervelend vond waren de zondagen in de winter. Niet alleen kon het dan koud zijn. Erger was dat er niets te beleven viel. Geen sterveling zag je op straat. Die zondagen duurden eindeloos lang. Ik vroeg me wel eens af waar de mensen dan toch allemaal bleven! Ik viel dan vaak terug op mijn huisbaas, al was hij geen vriend van me. Maar het was tenminste iemand met wie je kon praten.
Als verwarming gebruikte ik soms de kookplaat. Vanwege de kou ging ik met mijn kleren aan naar bed, net als de huisbaas. Last van de regen hadden we ook. Bij mij en ook bij de huisbaas stond altijd een emmertje om de druppels van het lekkende dak op te vangen. Op bed hoorde ik het regelmatige getik van de druppels in de emmer. Ik telde de druppels wel, maar lang duurde dat meestal niet, want door het eentonige geluid viel ik in slaap. Maar er waren ook nachten dat het geluid mij uit de slaap hield.
In die tijd was ik overdag veel weg. In de stad leerden ze me al kennen vanwege al dat gehang op de straathoeken of bij het station. Ook op de markt werd ik een bekende. Ik kocht daar op een dag een paar plaatjes waar stukjes uit de Koran op stonden. De muren van de kamer wilde ik ermee versieren. Maar veel plezier had ik niet. Ik voelde me alleen, de eenzaamheid die je voelt wanneer je wel veel mensen om je heen ziet maar er geen contact mee hebt. Ik had vroeger nooit gerookt of gedronken, maar nu begon ik die kunst al goed te leren. Ik rookte en dronk om alles te vergeten en om in slaap te komen.
Het natte weer en de kou in Nederland versterkten het eenzame gevoel nog. De Nederlanders brengen veel tijd binnen door en zijn graag alleen of met hun gezin. De buitenlanders willen buiten zijn.

Het huis geeft onderdak voor de nacht. En in Marokko slapen ze ook 's nachts wel buiten. In tegenstelling tot Nederland zoeken de mensen elkaar daar op. Men neemt de tijd voor elkaar, of men werkt of niet. De Nederlanders willen voor zichzelf zijn. Zij trekken zich in de huizen terug, terwijl de buitenlanders de mensen opzoeken. Zij voelen zich op hun gemak waar veel mensen zijn, in de drukte waar men met elkaar kan praten. Door Nederlanders werd dat vaak opgevat alsof wij ons verveelden en te veel tijd hadden. Soms hoorde ik dan ook opmerkingen als: 'Lekker niet werken, hè? Lekker WW!'.
Ik voelde me in die tijd erg in het nauw gedreven. Ik was werkloos. Aan de andere kant werden veel buitenlanders, omdat ze illegaal in Nederland waren, het land uitgezet. 182 Marokkanen hielden zich in die tijd schuil in een kerk in Amsterdam. Ik was legaal hier maar kreeg toch voortdurend opmerkingen te horen dat ik ook maar moest gaan. Als je in het centrum liep was het alsof iedereen naar je keek.
Mijn huisbaas stelde voor eens naar de kerk van de Marokkanen in Amsterdam te gaan. Hij kende een Nederlander die ons wel in zijn auto mee zou willen nemen. Met zijn drieën gingen we enkele dagen later. Bij de kerk werden we echter tegengehouden. Met de nodige smoesjes over familieleden die zich in de kerk bevonden kwamen we tenslotte toch binnen. Het was angstig en indrukwekkend wat we daar zagen: de mensen leken op gewonden die uit de oorlog kwamen. Overal kriskras door elkaar bedden, trapjes, stoelen en koffers. Het leek of ieder in die open ruimte een eigen kamertje had. Men kon zich wassen en scheren. Sommigen lagen met de kleren aan op bed, anderen sliepen of zaten in groepjes te praten of te kaarten. Overal lagen en hingen pamfletten. We liepen rond en raakten in gesprek met een Marokkaan. Hij was bang. Wat zou de regering gaan beslissen? Hij vertelde dat hij acht jaar in Nederland had gewerkt en geen familie had waar hij kon onderduiken. Hij was ook niet zo enthousiast over het verblijf in de kerk. Wij vroegen of hij misschien met ons mee wilde. Aanvankelijk vond hij het maar griezelig. Tenslotte besloot hij toch met ons mee te gaan. Met zijn vieren reden we naar huis. We gingen naar mijn kamer. Hij nam een douche terwijl ik eten klaarmaakte. Gezamenlijk aten we. Met de Nederlander spraken we af dat hij ons de volgende dag weer naar Amsterdam zou rijden. De Nederlander en de huisbaas gingen weg. Wij bleven praten. Hij was jaloers op mij. Maar ik vond mijn situatie niet om jaloers op te zijn. Hij kon hier niet blijven, maar als hij er uit werd gezet had hij zijn aanzien niet verloren. Als ik naar Marokko zou gaan zou men mij als een mislukkeling blijven beschouwen.

Die acht jaar dat hij in Nederland was geweest had hij in verschillende fabrieken gewerkt. Ook had hij met vele andere illegale werkers in kassen gewerkt. Hij legde mij uit wat kassen waren. Ik had er nog niet van gehoord. Die avond hebben we veel gepraat, over Marokko, over het werk in Nederland en over de angstige toekomst.
De volgende morgen kwam de Nederlander al heel vroeg. Hij had een plastic tasje bij zich met allerlei toiletartikelen, koekjes en sigaretten. We zaten nu met zijn drieën in de auto. De huisbaas had geen zin en bleef slapen. Onderweg spraken we weinig met elkaar. We zaten allemaal in spanning over wat ons te wachten stond.
De kerk werd goed bewaakt. Als iemand er in wilde kostte dat erg veel moeite. De Marokkaan zag bleek van schrik. Zou hij er nog wel in kunnen? We waren radeloos. Wat moesten we doen? De Nederlander bedacht een list. Hij begon met de bewakers een gesprek en hield hen aan de praat. In een onbewaakt ogenblik kon de Marokkaan zo naar binnen glippen. Toen vroegen ook wij of wij naar binnen mochten, maar dat ging niet. De bewakers vroegen ons of we weg wilden gaan want we beletten de toegang. Uren hebben we nog bij de deur staan wachten. Ten slotte zijn we maar naar huis gegaan. Ik had spijt dat ik geen afscheid van mijn landgenoot had genomen. Maar hij was gered. Dat was belangrijker. De Nederlander was erg opgewonden. Het leken wel oorlogstoestanden. Hij zei nog dat ik maar Jan moest zeggen en gaf me zijn adres voor het geval ik nog eens langs wilde komen.

Larbi

Het Marokkaans café in de buurt betekende voor mij erg veel. Je trof er landgenoten, je praatte in je eigen taal met hen over wat je bezighield, over wat je in Nederland meemaakte en wat er in Marokko gebeurde. Vooral tegen de vakantietijd stond Marokko centraal. Je hoorde dan hoe je dingen naar Marokko kon meenemen, hoe je een auto kon kopen om naar Marokko te gaan en hoe de situatie daar was. Iedereen probeerde wat bijzonders mee te nemen om thuis te laten zien wat men in Europa gepresteerd had. Ik werd er wel verdrietig van. Aan prestaties kwam ik immers niet toe. Ik had geen werk en weinig geld.

Toen ik weer eens in het café was zat er ook een jongeman, Larbi geheten. Wij raakten in gesprek met elkaar over Marokko en de vakantie. Larbi ging er die zomer heen. Hij vertelde dat hij al een aantal jaren met zijn familie in Nederland woonde. Hij vroeg of ik eens langs wilde komen dan zou ik weer eens het Marokkaanse familieleven kunnen meemaken.

Zijn vader was al vijftien jaar in Nederland. Hijzelf was zeven jaar toen hij naar Nederland kwam. Hij herinnerde zich nog hoe gelukkig en blij hij was wanneer zijn vader uit Nederland met vakantie kwam. Dat gebeurde eenmaal per jaar. Zijn vader had dan allemaal mooie kleren en cadeautjes bij zich. Zo'n vader had niet iedereen. Hij was toen erg trots op hem. Hij kon toen net zoveel vriendjes krijgen als hij wilde, want alle buurtjongens en vriendjes vonden het fijn in zijn buurt te zijn. Want hij had altijd mooie spelletjes die niemand kende. En ook had hij meer zakgeld dan de anderen. Zijn moeder, zijn zusje en broertjes en ook hijzelf zagen tegen vader op als een groot man, een soort held. Zijn verzorgde uiterlijk en zijn aparte kleren maakten diepe indruk.

Larbi vertelde enthousiast verder: vader had er dikwijls met moeder over gesproken om ons mee naar Nederland te nemen. Wij waren er trots op en vertelden het aan onze vrienden. De vriendinnen van mijn moeder konden het niet begrijpen dat onze vader zo op ons gesteld was. Terwijl hij de mogelijkheid had om in de wonderwereld van Europa vrij en alleen te zijn en een gelukkig le-

Na de les hadden we een korte pauze. We stonden met zijn vieren te praten. Eén van hen bleek ook Marokkaan te zijn. Hij heette Abdoel. Met hem had ik een prettig gesprek. Ik vond hem erg aardig en sprak met hem af dat ik hem na de les het huis zou wijzen waar ik woonde, zodat hij, als hij tijd had, mij zou kunnen bezoeken. De volgende dag al kwam Abdoel me afhalen voor de les. Maar ik wilde niet meer, ik had geen zin om een tweede keer voor schut te staan. Hij drong aan en zei dat hij naast mij zou gaan zitten. Na lang gepraat ging ik tenslotte toch mee. We gingen naast elkaar zitten maar zaten meer samen te praten dan dat we naar de les luisterden. De lerares begreep dat alles erg moeilijk voor mij was. Ze stelde voor dat ze eerst de beginselen van de taal zou behandelen, te beginnen met het alfabet. Ik vond het wel vriendelijk aangeboden, maar ik had het gevoel dat ik de anderen daardoor erg zou ophouden. Ze had voor mij blijkbaar meer belangstelling dan voor de anderen, want ze besteedde bijna al haar tijd aan mij, zodat de anderen onder elkaar begonnen te praten.
Een paar weken later was Henk jarig. Er waren allerlei vrienden uitgenodigd; ook ik was gevraagd. Ik vond het erg leuk dat hij mij gevraagd had. Op de avond van de verjaardag kreeg ik veel aandacht van de vrienden van Henk; ze wilden van alles over Marokko weten. Sommige vrienden kende ik van het buurtcafé. Anderen, die ik nog niet kende, nodigden mij uit eens een avond langs te komen. Ik vond dat erg hartelijk en dacht bij mezelf: was ik maar in Nederland geboren! Iedereen was zo belangstellend en gastvrij! Ik merkte dat niet alleen op dat feestje, maar ook in de winkels of op straat was men altijd behulpzaam. Soms hielpen mensen zelfs zonder dat ik het ze vroeg. Ook als ik ergens te laat was of iets verkeerd deed toonden de mensen altijd begrip, omdat ik uit een ander land kwam met andere gebruiken en gewoonten. Als een Nederlander dezelfde fout maakte werd hij anders beoordeeld. Er was misschien ook iets van ontzag, omdat ik mijn land had verlaten en zo ver van huis, zonder familie, was gaan werken. Ook liep er altijd iemand met me mee als ik de weg vroeg of in een warenhuis op de verkeerde afdeling rondliep. Een keer gingen ze zelfs twee etages hoger met me om mij op de goede afdeling te brengen. De bediening was ook altijd snel en vlot. Als ik met een plan rondliep en het aan anderen vertelde, gaven de mensen me altijd raad. Soms waarschuwden ze me ook voor allerlei slechte zaken of buurten. Wat mij opviel was dat alle winkels zo precies om zes uur dicht gingen. Ik vond dat erg lastig. Met mijn werk moest ik er rekening mee houden, zeker nu ik zelf mijn potje kookte. Het gebeurde wel dat ik 's avonds of op zondag geen brood in huis had. Toch waren er altijd winkeliers die me hielpen als ze bij de zaak woonden,

omdat ze begrip hadden voor mijn situatie. Nederland was dan ook werkelijk het beloofde land: prettige mensen en veel hulpvaardigheid. Het viel me op dat in het gezin 's avonds over allerlei dingen wordt gesproken waaraan men in Marokko nauwelijks durft te denken. De kinderen gaan erg eerlijk met hun ouders om en praten over allerlei onderwerpen, iets wat ik in Marokko niet gewend was. Ook over de politie wordt in Marokko heel anders gedacht dan in Nederland. In Nederland heeft de politie veel minder gezag, maar ze staat veel dichter bij de mensen. De mensen begrijpen veel meer van de situaties die zich voordoen. Dat ligt er waarschijnlijk aan dat de meesten niet alleen kunnen lezen en schrijven, maar ook een zekere opleiding hebben genoten. Iedereen kan voor zijn rechten opkomen. Iedereen kan met spandoeken de straat opgaan en zeggen wat hij wil.

Vader geworden

Abdoel bezocht mij regelmatig en als ik tijd had bezocht ik hem. Vaak at hij bij mij. Op een zaterdag stelde hij voor, naar het station te gaan. Waarom naar het station, vroeg ik. Wat is daar te doen? Wij hoefden toch niet met de trein mee? Op het station viel er altijd wel iets te beleven, zei Abdoel. Er kwamen altijd veel Marokkanen bij elkaar. Je hoorde er ook altijd wel nieuws uit Marokko, vooral van mensen die juist uit Marokko terugkwamen. Je voelde je er op je gemak want je was alleen met landgenoten. Je kon praten over waar je werkte en woonde en over nieuwe adressen waar je terecht zou kunnen. Kreeg je brieven uit Marokko die je niet kon lezen dan trof je daar altijd wel iemand die de brief kon lezen; omgekeerd, als je een brief naar de familie wilde schrijven en zelf kon je niet schrijven dan was er ook altijd wel iemand die een brief voor je wilde schrijven en een ander die hem wel mee naar Marokko wilde nemen. Je kon er ook tips krijgen, waar je het best kon werken en het meeste kon verdienen. Plannen kon je bespreken met landgenoten die al langer hier waren.
De verhalen van Abdoel maakten mij nieuwsgierig. Op het station waren inderdaad veel Marokkanen. Ik stelde mij aanvankelijk wat bescheiden op, maar na enige tijd had ik het hoogste woord. Er viel inderdaad wat te beleven. Je hoorde er verhalen uit Marokko, je kon er tips en raadgevingen krijgen. Zo hoorde ik van iemand dat ergens in een hotel een keukenhulp gevraagd werd voor het weekend. Het resultaat was dat ik in het volgende weekend al in de keuken stond van het opgegeven hotel. Maar gevolg was ook dat ik me 's maandags op het werk niet erg fit voelde. Mijn baas had het ook in de gaten. Maar ik wilde voorlopig het hotelbaantje niet laten schieten. Niet alles verliep zo soepel als ik gewild zou hebben. Zo moest ik eens een receptionist vervangen. Ik moest koffers van gasten naar een kamer brengen. Die kwamen op een verkeerde kamer terecht. Ook andere bestellingen voerde ik verkeerd uit, zodat men ten einde raad mij een bord om mijn nek hing waarop stond: 'Ik versta geen Nederlands!'
Mijn baas begon te merken dat ik op maandagmorgen moe was.

Hij vroeg me hoe dat toch kwam. Ik vertelde dat ik zondags een hotelbaantje had. Waarom ik dat had, vroeg hij. Ik zei dat ik geld nodig had om naar huis te sturen. Hij stelde mij toen voor niet meer op zondag te werken. Hij kon mij best gebruiken. Ik zou extra geld bij hem kunnen verdienen. Ik besloot dan ook verder van het hotelbaantje af te zien, ofschoon ik gezellige contacten had met de hotelmeisjes.
Uit Marokko kreeg ik regelmatig post. In de brieven werd steeds gevraagd geld te sturen. Vooral mijn oom bleef er maar om vragen. Het leek hem verstandig dat ook mijn vrouw naar Nederland kwam. We zouden dan samen geld kunnen verdienen. Bovendien zou het mij rust geven. Ik begreep dat het alleen maar smoesjes waren. Ik ging er verder niet op in.

Op een avond werd ik bij Henk beneden uitgenodigd. Hij zei me dat hij ging trouwen en dat hij mijn kamer nodig had. Anders hadden ze te weinig ruimte. Hij vond het wel moeilijk mij dit te vragen, maar ik hoefde het niet zo erg te vinden want ik kon een andere kamer krijgen bij een vriendin van de moeder van Henk. Hij wilde mij ook nog helpen verhuizen. Enkele meubels zou ik mee kunnen nemen.
Ik kon moeilijk nee zeggen. Ze hadden immers altijd veel voor me gedaan. En ik had weer een dak boven mijn hoofd. Henk, zijn moeder en ik gingen nog wel even de kamer bekijken, maar het kon me eigenlijk niet zoveel schelen hoe hij eruit zag. De nieuwe hospita ontving ons met koffie en katten. Drie holden er door de kamer en sprongen op tafels en stoelen. Zaterdags zouden we verhuizen. Ook Abdoel had ik gevraagd of hij mee wilde helpen. Na de verhuizing stond er op de kamer een vaas bloemen voor mij.
Die eerste avond hoefde ik geen eten klaar te maken. De hospita had mij uitgenodigd bij haar te eten. Ook de katten waren er weer. Ik deed maar net of ik er van hield. Maar ik zag ze liever gaan dan komen. De hospita vertelde dat de katten nu nog niet op mijn kamer zouden komen. Ik was nog nieuw en vreemd voor hen. Maar als ik er een tijdje zou zijn zouden ze wel eens kunnen komen. Ik hoopte dat het nooit zou gebeuren.
Ze deed echter alles om me me thuis te laten voelen. Iedere avond na het werk riep ze naar boven of ik koffie wilde en of ik naar de televisie wilde kijken. Overdag liet ik de deur van mijn kamer vaak open. Als ik thuiskwam merkte ik dat de kamer schoon was gemaakt. Vaak gebeurde het ook dat mijn kleren keurig gestreken op een stapeltje lagen. Ik waardeerde het wel, maar zei er nooit iets van. Pas toen mijn hospita op een avond vroeg of ik mijn kleren had gevonden bedankte ik haar. Ze vond het toch wel leuk dat ik er

iets van zei, want ze vroeg of ik het goed vond dat ze dat deed. Ik antwoordde hierop met een volmondig ja. Maar de katten op mijn kamer vond ik minder plezierig. Als ze op mijn kamer waren joeg ik ze eruit. Mijn hospita vroeg me eens waarom de katten zo hard wegliepen als ik eraan kwam. Ik deed alsof ik van niets wist. Thuis in Marokko hadden we ook huisdieren, maar die behandelden we heel anders dan men hier in Nederland gewend was.
Op een avond werd ik door mijn hospita weer uitgenodigd. Ze ging met vakantie en ze zou het leuk vinden als ik op haar katten zou passen. Ze zou wat geld achterlaten om kattevoer te kopen. Voor de rest zou ik overal gebruik van kunnen maken. Ik beloofde voor de katten te zullen zorgen. Maar toen de vakantie van de hospita voorbij was bleek dat er niets van terecht was gekomen. Ik was ze helemaal vergeten. Ook de hospita merkte iets. Ze vond de katten magerder dan enkele weken terug. Desondanks gaf ze me een cadeautje dat ze van vakantie had meegebracht: een doos met hele zoete snoepjes.

Op een dag kreeg ik een brief uit Marokko. Met de brief ging ik direct naar Abdoel, die las dat ik een kind had gekregen. Ik wist niet wat ik hoorde en rende meteen naar huis. Onderweg kocht ik gebak om het heuglijke nieuws te vieren. Het gevoel dat ik die dag had is niet te beschrijven. Vader! En dat zover van mijn geboorteland! Ik kon de gevoelens die me overvielen nauwelijks verwerken. Een zoon! Ik wist me geen raad en wist ook niet hoe me te gedragen. Gelukkig was er één die mijn vreugde kon delen en dat was Abdoel. Ik ging terug om hem op te halen en met mij thuis feest te vieren. Abdoel was in de beste stemming en vond het een goed idee. Terwijl we samen naar mijn kamer gingen was ik helemaal uitgelaten: ik liep van links naar rechts en stak zonder uit te kijken zwaaiend de weg over. Ik sloeg en schopte tegen alles wat voor mijn handen en voeten kwam. Ik was in de stemming om met iedereen een robbertje te stoeien en te worstelen. Abdoel probeerde me nog wel te kalmeren, maar mijn energie was niet te bedwingen.
Ik vertelde het in mijn blijdschap ook aan de hospita. Zij meende dat het gevierd moest worden. Ze moest weg, ze had een afspraak met een vriendin, maar ze zou even komen. Na een half uur kwam ze met limonade, koekjes en een cadeautje. Babykleertjes zaten in het pakje. Ik bedankte haar voor alles, pakte de cassettes en zette de Marokkaanse muziek op. Keihard! Ik voelde me in een opgewonden feestroes. Ik was vader geworden! Ik had een zoon! De hele avond vierden we feest. Maar plotseling werd er beneden op de deur gebonsd. Ik ging naar beneden en deed open. Een aantal mensen uit de buurt met een politie-agent stonden voor me! Ze

begonnen allemaal onbeheerst tegen me te schreeuwen en riepen dat ik een asociale buitenlander was, en andere scheldwoorden, en dat ik eens moest ophouden zo'n lawaai te maken. Ze drongen langs me heen door de deur, de trap op naar boven, om te zien wat er aan de hand was. Abdoel leunde achterover in de stoel nog luisterend naar de harde muziek. Ik wilde uitleggen waarom de muziek zo hard aanstond, maar ik kreeg geen gelegenheid om iets te zeggen, want ze schreeuwden allemaal door elkaar heen. Eén was zo brutaal de cassette af te zetten. Abdoel greep de man vast en gebood hem ervan af te blijven. Abdoel deed de cassette er weer in. Dat moedigde mij aan wat minder bescheiden te zijn, hoewel ik bang was omdat er ook een politie-agent bij was. Abdoel begon toen uit te leggen waarom de muziek harder stond dan normaal. Maar daar had men niets mee te maken. Ieder kon vieren wat hij wilde, maar men moest anderen met rust laten. De agent deed erg vervelend. Als wij ons niet gedroegen en de muziek niet uitging zouden we naar het bureau moeten. Woedend pakte ik toen de cassetterecorder en smeet die met een smak tegen de grond. Daarop ging iedereen weg en bleven wij met een kater achter. We voelden ons kwaad en ellendig. Ik begon te huilen en Abdoel begon te vloeken.

Op mijn werk dacht ik de hele dag aan wat er was voorgevallen. Ik haatte op dat ogenblik alle Nederlanders, ook de mensen met wie ik in de fabriek samenwerkte. Als ik hen zag of sprak kon ik nauwelijks mijn kwaadheid overwinnen. Ik was dan ook kortaf tegen hen. Maar dit veranderde toen mijn collega's het echte verhaal hoorden. Ze wilden met mij naar de politie gaan om daar uit te leggen wat de reden van het feest was geweest. Ze vonden het schandalig en onmenselijk wat mij die avond was overkomen. Sommigen raadden mij zelfs aan een klacht in te dienen. Ook mijn baas kwam het verhaal ter ore. En ook hij vond schandalig wat er was gebeurd. Toen ik hem in de fabriek tegenkwam probeerde hij mij moed in te praten. Hij legde uit dat niet alle Nederlanders zo waren. Na mijn werk moest ik even komen. Hij gaf me toen een extraatje om wat voor mijn zoon te kopen. Ik zal het nooit vergeten. Ook niet de hartelijke reacties van mijn collega's die dag.
Thuis pakte ik weer de brief om verder tot me te laten doordringen dat ik een zoon had en vader was geworden.

Hassan

In Nederland had ik een aantal zorgeloze jaren gehad. Ik had goed verdiend. Regelmatig stuurde ik geld naar Marokko. Wel moest ik zelf zuinig leven. Ik gebruikte niet veel geld voor eigen plezier. Zelf zou ik van het verdiende geld goed kunnen leven, maar het was te weinig om er een gezin mee te onderhouden. In dat opzicht was de toekomst wat minder rooskleurig geworden. Want in de fabriek, maar ook daarbuiten, hoorde ik dat er minder werk zou komen. Je hoorde over een oliecrisis praten, die op komst zou zijn. De meeste buitenlanders in de fabriek waren bang dat ze niet zouden kunnen blijven. Het waren nu nog wel geruchten, maar de angst bestond. We merkten dat er overal bezuinigd werd, dat er benzinebonnen in omloop waren. Zo zag je op zondag geen auto meer rijden. Veel mensen fietsten. Op de grote autowegen werd gewandeld en gevoetbald.
De buitenlanders begonnen zich schuldig te voelen. Hadden zij misschien aan de slechte situatie bijgedragen? Bezuinigingen zouden hun hun baan kunnen kosten. Op het werk werd erover gepraat. Zelf begreep ik de economische situatie niet zo erg goed, en ik besefte niet wat er aan de hand was. Maar vrienden legden mij alles uit en toen werd het me een beetje duidelijk. Het enige waar ik nu aan dacht was mijn werk. Ik hoopte dat het werk op de fabriek zou blijven.
Behalve dat de auto's minder reden was het me de laatste tijd ook opgevallen dat de Nederlanders minder vriendelijk tegen ons werden. Ik merkte het op het werk. Vaak hoorde ik dan allerlei commentaar op de buitenlanders. Wat deden ze hier eigenlijk? Ze horen hier niet thuis! Laat ze in hun eigen land hun zaken opknappen! Ook mijn hospita begon minder vriendelijk te doen. Ze kreeg vriendinnen op bezoek die ook kamers aan buitenlanders verhuurden. Wat ze allemaal met elkaar bespraken weet ik niet, maar ik zag wel dat ze scherper op me begon te letten. Ook deed ze dingen die ze vroeger nooit gedaan zou hebben, zoals deuren op slot doen. Vroeger vond ze een donker iemand enig in huis. Ze was trots een buitenlander in huis te hebben, maar nu was de muziek die

opstond lelijk en storend, verspreidde het eten een ondraaglijke geur en pasten wij ons niet aan. De gedachte om te verhuizen begon me dan ook weer bezig te houden.
Intussen hield ik me vaak op in de buurt van het station. Daar waren veel mensen en de sfeer was er niet zo benauwend. Ik zat dikwijls in de restauratie en dronk er een kopje thee. Soms zat ik er uren rond te kijken. Op een dag kwam er iemand naar me toe en vroeg of de plaats naast me vrij was. Hij kwam bij me zitten. Hij wist echter niet goed hoe een gesprek aan te knopen, tot de serveerster kwam die vroeg wat hij wilde hebben. Koffie, zei de man. De koffie werd gebracht en de serveerster wilde afrekenen. Hij begon de portemonnaie om te draaien en bij dubbeltjes en centen kwam het bedrag op tafel. Maar het was niet voldoende. De man werd zenuwachtig en trilde met zijn handen. Hij kon geen verstaanbaar woord uitbrengen. Hij keek mij vertwijfeld aan. Zonder na te denken pakte ik uit mijn zak het ontbrekende geld. Hij haalde opgelucht adem. Ik zag dat het hele gebeuren wat beledigend en vernederend voor hem was geweest. Hij bedankte mij en vroeg of ik ook Marokkaan was. Trots antwoordde ik: 'Ja'. Hij bedankte nogmaals en schoof zijn stoel wat dichterbij. Hij vertelde mij dat hij een paar weken in Nederland was en wat had rondgezworven. Soms was hij landgenoten tegengekomen die hem wilden helpen. Anderen wilden echter niets van hem weten. Hij vertelde dat hij dagen niet gegeten had. Soms hadden landgenoten hem uitgenodigd bij hen wat te eten. Vaker was het echter gebeurd dat hij de avonden op straat had doorgebracht, soms in regen en kou. Af en toe was hij ook naar het station gegaan. Hij had veel meegemaakt, zowel goede als slechte dingen. Hij was echter altijd erg voorzichtig geweest, want als hij door de politie gepakt zou worden zou hij direct teruggestuurd worden naar Marokko. Op zichzelf was dat nog het minst erg, maar het verblijf daar was dan niet benijdenswaardig. Je zou er als een slappe figuur worden beschouwd. Alsof je uit het paradijs was weggelopen! Hassan heette hij.
Voor de komende nacht had hij nog geen onderkomen. Ik kon hem zo niet laten gaan. Ik vroeg of hij bij mij wilde overnachten. Dat wilde hij erg graag. Thuis maakte ik wat voor hem klaar. Na het eten praatten we verder. De jongeman bleek een behoorlijke opleiding in Marokko te hebben gehad. De avond ging snel voorbij. Voor het slapen gaf ik hem mijn bed, terwijl ik op een luchtmatras ging liggen. Opvallend was dat hij de koffer vasthield terwijl hij lag. En waarom bleef hij met zijn kleren slapen? Door het licht van de maan zag ik bovendien, nadat ik het licht had uitgedaan, dat zijn ogen angstig heen en weer gingen. Onzeker geworden kon ik hierdoor niet in slaap komen.

Ook de volgende morgen wist ik niet goed wat ik ermee aan moest: de jongeman wakker maken of hem laten slapen? Het leek me tenslotte beter hem te wekken en samen te ontbijten. Ik legde hem uit dat ik naar mijn werk moest en alles tevoren wilde afsluiten. Hij zei dat andere landgenoten dat ook zo deden. Ik zei dat hij het niet verkeerd moest opvatten. Het was geen wantrouwen maar de hospita wilde het zo. Om hem niet het gevoel te geven dat ik van hem af wilde stelde ik voor dat hij zijn koffer op de kamer liet. We zouden elkaar dan weer op een bepaald uur treffen. Onder het ontbijt vroeg ik hem waarom hij met kleren aan was gaan slapen. Hij zei dat hij dat deed omdat hij zoveel had gehoord over illegale arbeiders die plotseling door de politie werden opgepakt. Hij was er bang van geworden. De kleren hield hij aan om onmiddellijk te kunnen vertrekken.
Op het werk waren mijn gedachten bij de jongen: hoe zou het vandaag met hem gaan? Ik ging eerder dan gewoonlijk naar huis. Toen ik bijna thuis was kwam hij op me af. Hij had bij de winkel aan de overkant gewacht. Hij hielp me bij het eten klaarmaken.
Intussen vertelde hij dat hij overal naar werk had gezocht maar niets had gevonden. Op mijn manier probeerde ik hem uit te leggen dat hij de moed niet moest verliezen. Misschien zou het de volgende dag beter gaan. Maar hij zag geen uitweg, afgemat als hij was van al het gezoek. Toen het eten klaar was en op tafel stond had hij plotseling geen trek meer. Hij voelde zich teneergeslagen en hulpeloos. 's Nachts merkte ik dat hij lag te huilen. Mijn slaap was helemaal over. Ik deed het licht aan en begon thee te zetten. Hij vond het vervelend dat hij mij zoveel last bezorgde. Om hem gerust te stellen zei ik dat ik wel niet voor werk zou kunnen zorgen maar dat hij bij mij zou kunnen blijven. Hij zou dan terwijl ik aan het werken was voor het eten kunnen zorgen. Een extra sleutel kon hij krijgen, zodat hij altijd rustig op mijn kamer zou kunnen zijn, zonder buiten op mij te hoeven wachten. En zo kwam Hassan bij mij in huis wonen, echter zonder dat de hospita nog van iets wist.
De dagen die volgden verliepen zonder moeilijkheden. Ik hielp Hassan, maar ik had ook profijt van hem, want hij schreef brieven voor mij naar Marokko, las stukken uit de krant voor en legde mij het een en ander uit. Nog in dezelfde week vond hij werk in een schoonmaakbedrijf. Hij had dan toch een kans gekregen! Van zijn eerst verdiende geld stuurde hij een klein bedrag naar zijn ouders. Hij werd van nu af aan wat rustiger en zekerder.
Ik had tot nu toe het contact met de hospita kunnen vermijden. Ik wist precies wanneer we het beste de trap op en af konden gaan om haar niet te ontmoeten. Ze nodigde mij dan wel nooit meer uit voor koffie of televisie, maar lang kon het niet duren. Vroeg of laat

zouden we tegen de lamp lopen. Dat gebeurde dan ook toen we haar op een morgen op de trap eindelijk tegenkwamen. Ze deed verbaasd. Bezoek mocht ik wel hebben maar ze kon niet accepteren dat zonder haar toestemming iemand hier sliep. Ik antwoordde dat de jongeman familie van mij was en gedurende de vakantie hier bij mij wilde logeren. Tenslotte vond ze dat goed. Maar niet lang daarna begon ze toch aan mijn vakantieverhaal te twijfelen. Naar haar mening klopte er iets niet. Ze had wel meer gehoord dat buitenlanders de gewoonte hadden met meerderen in één kamer te wonen, vanwege de kosten en omdat ze gezelschap aan elkaar hadden. Ze had dan ook sterk de indruk dat ik gelogen had. Overigens was de kamer bestemd voor één persoon en niet voor twee en moest hij dus weg.
Maar ik kon Hassan niet zomaar op straat zetten. Het leek mij een oplossing te zijn als hij 's avonds laat zou binnenkomen, wanneer de hospita sliep. Hij zou dan wel langer op straat moeten doorbrengen, maar daar was niets aan te doen. Tien dagen waren zo verlopen toen Hassan vertelde dat hij een vriendin had. Was het geen goede gedachte om met haar te trouwen? Dan was hij van alle ellende af. Hij vond het een oplossing en ook het meisje dacht er zo over. Alleen de ouders van het meisje lagen nog dwars. Zij had verteld dat zij een Marokkaanse jongen had ontmoet. Zij wilde hem aan haar ouders voorstellen. Maar de ouders wilden er niets van weten. Zij waren zo tegen een eventueel huwelijk dat zij naar de vreemdelingenpolitie liepen. Daar kregen de ouders gelijk: een huwelijk tussen een Nederlandse en een buitenlander was altijd tot mislukken gedoemd. Zoveel huwelijken waren kapotgegaan. De gewoonten en gebruiken van twee zo verschillende landen als Nederland en Marokko verdroegen elkaar niet. Dat was om ongelukken vragen. Het resultaat was dat de ouders één ding zeker wisten: hun dochter zou onder geen enkele voorwaarde trouwen met een Marokkaan!
Op een avond was Hassan met het meisje bij mij op mijn kamer. Zoals gewoonlijk was het laat omdat mijn hospita moest slapen. Maar het gesprek werd zo luidruchtig gevoerd dat plotseling op de deur werd geklopt. En daar stond de hospita in de deuropening: 'wat er hier aan de hand was?' En toen zag ze Hassan met het meisje! Zij viel woedend tegen mij uit: wat dat voor manieren waren! Zij had verboden dat de jongeman op de kamer kwam en nu had-ie nog een meisje bij zich ook! Wat ik wel dacht! Het was hier geen hoerentent. Ze moesten eruit. En wel onmiddellijk. Ik had haar nog nooit zo kwaad gezien.
Ik zei tegen de hospita dat ze zich rustig moest houden, dat ze al gingen. Maar waar naar toe? Het was al laat en donker. Opeens

dacht ik aan Abdoel. Abdoel zou Hassan misschien even bij zich kunnen hebben. Het meisje was nog geheel verontwaardigd over het gedrag van de hospita. Ze vond dat ze een uitbuitster was: zo'n kleine kamer en zoveel geld vragen, en dan nog zoveel praatjes hebben ook!
Abdoel lag in bed toen wij aanbelden. Hij kwam in pyama naar beneden. Hij vroeg wat er aan de hand was, maar eerst zorgde hij dat we wat te drinken kregen. We vertelden toen wat ons was overkomen. Abdoel stelde toen voor in het weekend naar de ouders van het meisje te gaan om met hen te praten. Het meisje zou onze komst bij haar ouders aankondigen. Verder vond Abdoel het goed dat Hassan zo lang bij hem bleef. Voor het meisje en voor mij betekende dat een opluchting. Abdoel zei verder nog dat het meisje altijd welkom was.
Intussen was het al laat geworden. En ik moest het meisje nog naar huis brengen. Abdoel vroeg of ze niet bang was dat ze op haar kop zou krijgen. Ze zou wel een smoes verzinnen, zei ze. Onderweg werd ze toch wel bang, maar Hassan was in goede handen en dat gaf haar ook weer een prettig gevoel.
Zaterdag zouden we naar de ouders gaan. We hadden ons beste pak aangedaan en kochten een bloemetje, om een goede indruk te maken. Ik zag erg tegen het bezoek op. Waar bemoeiden we ons mee? Ik kende bovendien de taal niet goed. Maar Abdoel zou het woord doen. Na lang wachten werd er eindelijk opengedaan. Abdoel was erg beleefd. Wij mochten tenslotte binnenkomen. De moeder was vriendelijk en bood ons een stoel aan. Wat we wilden drinken? Daarop zei ze dat het beter was dat haar man er ook bij zou zijn. Ze haalde haar man en ook het meisje erbij. Abdoel vroeg waarom de goede relatie tussen Hassan en hun dochter verboden moest worden. De vader zei niets. Alleen de moeder voerde het woord. In de buurt waar ze woonden waren ook veel buitenlanders. Ze vond het allemaal wel beste en brave mensen, maar ze hoorde dat de buitenlanders niet erg geliefd waren en dat wist ze ook uit ervaring. Ze kende buitenlanders die met Nederlandse vrouwen getrouwd waren en dat gaf vaak spanning, ruzie en ellende. Maar dat was niet het ergste. Veel erger was dat, als er kinderen zouden komen, deze behandeld zouden worden als de buitenlandse kinderen in de buurt! Zij wilde niet dat dat de kinderen van haar dochter zouden zijn!
Het meisje liep toen ze dat hoorde kwaad de kamer uit. En Abdoel sprak voor Hassan en het meisje, maar hij kon praten wat hij wilde: het hielp allemaal niets. En ik had het benauwd in mijn nieuwe pak. Ik draaide steeds maar wat met mijn vingers en staarde naar de grond of keek voor de zoveelste keer naar de muur.

Ons bezoek was op niets uitgelopen. Hassan had met spanning op ons zitten te wachten. Maar toen we binnenkwamen zag hij het al aan onze gezichten dat ons gesprek niets had uitgehaald. Hij voelde zich terneergeslagen. Het meisje echter bleef bij Hassan komen. Ze legde zich niet neer bij de beslissing van de ouders. Door het dwarsbomen van de ouders had Hassan echter de hoop opgegeven.

Werkloos

Een moeilijke tijd brak aan. Ik hoorde niets van mijn familie. Niets over mijn zoon. En op mijn werk ging het ook niet goed. De spanningen van de laatste tijd brachten me uit mijn evenwicht en ik voelde me lusteloos en terneergeslagen. Ik werd ziek. Twee weken bleef ik thuis en ging toen weer naar mijn werk. Daar kreeg ik een volgende grote tegenslag te verwerken. Ik was ontslagen, want ik had me niet ziek gemeld. Niemand had mij ooit gezegd dat ik me ziek had moeten melden. Ik was kwaad en verdrietig.
In die tijd kreeg ik gelukkig wel weer brieven uit Marokko. Maar de reden waarom ze schreven was altijd geld. Nu vroegen ze weer waar het geld bleef. Ze kregen niets meer gestuurd. Verder ging het goed met mijn zoon. Het onderhoud van een kind was echter duur. Een sterk verlangen om mijn zoon eens te zien overviel me. Maar tegelijkertijd miste ik het werk en mijn collega's. Ik ging me eenzaam voelen. Er was niemand bij wie ik mijn verhalen kwijt kon en tot rust kon komen. Bovendien zat ik op kamers bij een hospita die mij liever kwijt dan rijk was. Toen bezocht Abdoel mij onverwachts. Hij zag er slecht uit en ook hij leek slecht nieuws te hebben. Ik vroeg of hij met een speciale boodschap kwam. Met enige moeite zei hij dat Hassan weg was. Het meisje bleef bij Hassan komen. De ouders van hun kant bleven haar achtervolgen totdat ze te weten waren gekomen dat hij hier illegaal was. Toen gaven ze hem aan en werd Hassan het land uitgezet.
Nu Hassan weg was vroeg ik mij af of het niet beter was bij Abdoel in te trekken. Ik zou aanspraak hebben, het zou voordeliger zijn en ik was van mijn hospita af. Dagenlang liep ik met het plan rond. Het liet me niet meer los. Ik leefde er zo naar toe dat het leek alsof de beslissing al was gevallen. Maar hoe zou Abdoel het vinden? Nog voor ik met hem een afspraak had kunnen maken trof ik hem in de stad bij een bushalte, waar ik stond te wachten. Abdoel stapte uit de bus, maar niet alleen. Het meisje dat ons Nederlands leerde was bij hem. Ik groette haar. Uit haar houding kon ik echter zien dat zij iets met Abdoel had. Abdoel vroeg of ik plannen had. Had ik misschien zin om mee naar een café te gaan? Ik deed heel ongeïnte-

resseerd en vroeg of hij misschien trouwplannen had. Hij lachte en gaf me een knipoog, alsof hij wilde zeggen dat het een tijdelijke zaak was. Maar ik zag dat ze goed met elkaar konden opschieten. Ze kenden elkaar langer. Abdoel zei dat zij tijdelijk bij hem woonde. Ik voelde de grond onder me wegzakken. Het hele plan waarop ik me zo had ingesteld lag immers in duigen. Ik ging mee naar het café, maar was geheel van mijn stuk gebracht. Ik wist niet wat te beginnen.
Nu ik geen werk had had ik de tijd cafés te bezoeken, in winkels rond te kijken en te wandelen in de drukte van de stad. Op een keer kwam ik op de markt Abdoel en de onderwijzeres weer tegen. Ik had hen eigenlijk niet gezien, maar iemand zwaaide uit de verte naar me. Het was Abdoel. Ze kwamen op me af terwijl ze tassen vol groenten en andere dingen bij zich hadden. Abdoel gaf de onderwijzeres een seintje door te lopen. Toen begreep ik dat het tussen hen aan was en dat ze gingen trouwen. Ik kon zijn gedrag tegenover mij echter niet begrijpen. We waren vrienden. En we hadden niets belangrijks te bespreken. Waarom moest zij dan doorlopen? Ik had het gevoel dat dit het laatste gesprek was.
Ik ging mij steeds meer vervelen. Ook gaf ik meer uit dan nodig was zodat het geld langzaam begon op te raken. Ik wist toen nog niet dat ik mij bij het gewestelijk arbeidsbureau moest melden. Toen ik het van iemand hoorde, ging ik er meteen naar toe en werd naar de sociale dienst verwezen. Dat bleek een instelling te zijn waar ik geld kon krijgen. Maar alles was voor mij wat onbegrijpelijk. Ik moest bij een commissie komen. Die verwees mij naar een ander bureau. Het leverde allemaal niets op. Uiteindelijk werd ik naar een zogenaamde Stichting Buitenlandse Werknemers doorgestuurd. Daar ging ik de volgende dag naar toe. De wachtkamer, waar ik een hele tijd zat, was rokerig en vol schreeuwerig pratende buitenlanders. Ik kwam in gesprek met een landgenoot die mijn moeilijkheden wel kon begrijpen. Hij was gekomen om een paar formulieren te laten invullen. Hij heette Saïd.
Ik was blij iemand te ontmoeten die niet in dezelfde moeilijkheden zat als ik. Ik vroeg hem of hij misschien een kamer wist. Hij dacht na en zei iemand te kennen die een huis had gekocht. Die kon het geld wel gebruiken. Ik moest maar eens met hem gaan praten. Ik maakte meteen een afspraak om samen de volgende dag naar de kamerverhuurder toe te gaan. Volgens Saïd was het beter 's avonds te gaan. Overdag was de man niet thuis. Ik gaf Saïd mijn adres.
Op de afgesproken tijd kwam Saïd me ophalen. Hij was met de auto. Aangekomen wilden we bellen, maar dat hoefde niet. Je kon de deur openduwen. Halverwege de trap riep Saïd of er iemand thuis was. We hoorden iemand ja roepen en gingen verder naar

baas er nu was. Hij was er weer niet. Het werd later en later. Ik kreeg honger. Ik had nog niets gegeten. Saïd reed de auto naar een parkeerplaats. Ik zou in de auto blijven terwijl Saïd wat eten ging halen. Na een uur kwam hij terug, met in zijn hand een pannetje dat voor mij bestemd was. In een gekreukelde krant had hij ook nog een stuk stokbrood. Na het eten reden we nog eens terug naar de kamer. Maar ook nu was er geen huisbaas te bekennen. Saïd wilde me voor de nacht wel in huis nemen, maar hij had met zijn vrouw maar één kamer. Vond ik het bezwaarlijk de nacht in de auto door te brengen?
Wat moest ik? Ik kon toch nergens naar toe. Saïd zou de volgende morgen terugkomen. Hij ging dus weg, terwijl ik in de auto achterbleef. Het enige vertier dat ik had was kijken naar de voorbijgangers en het verkeer. Het werd stiller en kouder. De autoruiten besloegen door mijn adem. Door de voorruit zag ik vaag de verlichte ramen van de huizen, maar geleidelijk werd het aantal kleiner. Het verkeer werd langzamerhand stiller. Het was alsof ik nog de enige was die buiten was. Ik draaide me om, pakte een deken uit mijn koffer en sloeg die om me heen.
Ik probeerde te slapen en droomde plotseling dat ik in een Marokkaans café zat met enkele landgenoten. We hadden plezier met elkaar en lachten, totdat er ineens 'vluchten!' geroepen werd. Iedereen vloog weg door ramen en deuren. Ik alleen bleef als verlamd zitten. Langs het raam zag ik grote figuren die in de richting van de deur kwamen. Er klonk geschreeuw. Ik werd doodsbang en schoot plotseling door het raam naar buiten. Iedereen holde achter me aan. Ik liep maar wist niet waarheen, tot ik in een fabriek terecht kwam, ladder op, ladder af, maar ik raakte ze niet kwijt. Toen zag ik in een flits een tank. Ik sprong in het gat. Ik hoorde mijn ademhaling. Ik merkte dat ze me kwijt waren, maar ze stonden vlakbij de tank. Het angstzweet brak me uit. Ze gingen weg tot iemand zei dat hij misschien in de tank zou kunnen zitten. Op het moment dat ze in de tank wilden kijken schrok ik klam van het zweet wakker.
Ik duwde het portier open en stapte uit de auto. Zonder na te denken gooide ik het portier achter me dicht en om een beetje warm te worden liep ik een paar maal rond de auto. Dat luchtte op. Toen ik echter de auto weer in wilde bleek het portier in het slot te zijn gevallen. Nu stond ik echt op straat! Ik kon geen kant op. Het was ongeveer vijf uur. Het leven begon alweer een beetje op gang te komen.
Er kwamen kleine groepjes mensen voorbij die richting station gingen. Ik begon ook die kant maar op te lopen. Het zou daar warmer zijn dan hier. Ik zocht de restauratie op, die al vrij vol was.

Ik bestelde een kopje thee. De reizigers om me heen maakten me weer wat rustiger na de nare droom die nog steeds door mijn hoofd spookte. Ik bleef zitten tot een uur of acht. Toen besloot ik weer terug te gaan. Saïd was er al. Hij was verbaasd en ongerust geweest. Waar had ik gezeten? Ik vertelde dat het portier in het slot was gevallen en dat ik toen was gaan wandelen en in het station had gewacht. Saïd zei dat we moesten opschieten. Hij moest naar zijn werk. Hij vertelde nog dat de jongen die we gisteren hadden ontmoet wraak had genomen op de eigenaar van het café door de politie te vertellen dat de man wapens had.
Nu was de huisbaas wel thuis. Slaperig kwam hij aan de deur en liet ons binnen. Wij konden onze gang gaan. Hij liet ons alleen terwijl hij weer het bed indook. Maar Saïd moest ook weg. Hij hielp nog even met de koffers en toen kon ik met de inrichting van mijn kamer beginnen. Ik kreeg een gevoel van zekerheid: ik had weer een dak boven het hoofd en vannacht zou ik weer in een bed kunnen slapen.

Mijn kamer was erg klein. In een halletje waar de trap naar beneden ging stond een tafeltje met een gaspit. Aan de andere kant was een smalle deur voor het toilet en recht tegenover mijn deur was de kamer van de huisbaas. Ik begon met het bed op te maken en de dingen die ik had een plaats te geven. Alles deed ik erg stil om de huisbaas niet te storen. Maar het leek goed eerst maar eens naar het centrum te gaan om wat dingen te kopen, zoals pannetjes, lucifers en wat levensmiddelen. Gelukkig zat ik niet ver van het centrum.
Ik wilde juist beginnen met koken toen Saïd aan de deur stond. Hij had een pannetje eten bij zich want hij dacht dat ik nog wel niets in huis zou hebben. Ik warmde het eten op en terwijl ik vertelde hoe de dag was geweest kwam de huisbaas binnen. Hij bleef half slaapdronken in de deuropening staan en vroeg of ik tevreden was. Hij bood zijn excuus aan dat hij de vorige avond er niet was geweest. Hij was namelijk weggeweest en had de laatste trein gemist. Maar hij zou de fout goedmaken. Een paar dagen daarna nodigde hij mij uit. Hij was aardig, maar ik vond hem ook wel vreemd. Hij had ook geen werk en hij dronk en rookte veel. Zijn kamer zag er ordeloos en vies uit. Overal lagen spullen, kleren en papier verspreid over de vloer. Er stond een volle vuilniszak in de kamer en ik trapte bijna in een volle asbak. Hij zat met gekruiste benen op het bed, dronk limonade en rookte hasj. Ik kreeg de neiging ook eens hasj te roken. Ik had het nog nooit gedaan. En misschien miste je wel wat. Ik mocht een trekje nemen. Ik begon er flink van te hoesten. De baas moedigde mij aan nog maar een paar trekjes te

proberen. Je moest het immers leren roken. Na een paar keer lukte het al beter. Ik begon wat afwezig te worden en mijn lichaam voelde loodzwaar. De verhalen van de huisbaas hoorde ik niet meer. Mijn hart ging sneller slaan. Ik besloot naar mijn kamer terug te gaan en te gaan slapen.
Al de gebeurtenissen van die dag gingen draaiend in onsamenhangende beelden aan mij voorbij. Ik probeerde de film te stoppen, maar het lukte maar niet. Tenslotte viel ik uitgeput in slaap.
Mijn huisbaas en ik kwamen vaak op elkaars kamer. We dronken bier of rookten een sigaret. In die tijd deed ik dat vaak uit verveling. Zelfs wanneer ik geen zin had dronk en rookte ik, of omdat ik de ellende wilde vergeten, of omdat de huisbaas mij er toe bracht. De huisbaas deed trouwens ook andere dingen die me niet bevielen. Hij maakte het altijd erg laat en besteedde al zijn geld aan drank en hasj. Ik merkte dat ik me van hem terugtrok en niet meer spontaan naar hem toe ging.
Wat ik saai en vervelend vond waren de zondagen in de winter. Niet alleen kon het dan koud zijn. Erger was dat er niets te beleven viel. Geen sterveling zag je op straat. Die zondagen duurden eindeloos lang. Ik vroeg me wel eens af waar de mensen dan toch allemaal bleven! Ik viel dan vaak terug op mijn huisbaas, al was hij geen vriend van me. Maar het was tenminste iemand met wie je kon praten.
Als verwarming gebruikte ik soms de kookplaat. Vanwege de kou ging ik met mijn kleren aan naar bed, net als de huisbaas. Last van de regen hadden we ook. Bij mij en ook bij de huisbaas stond altijd een emmertje om de druppels van het lekkende dak op te vangen. Op bed hoorde ik het regelmatige getik van de druppels in de emmer. Ik telde de druppels wel, maar lang duurde dat meestal niet, want door het eentonige geluid viel ik in slaap. Maar er waren ook nachten dat het geluid mij uit de slaap hield.
In die tijd was ik overdag veel weg. In de stad leerden ze me al kennen vanwege al dat gehang op de straathoeken of bij het station. Ook op de markt werd ik een bekende. Ik kocht daar op een dag een paar plaatjes waar stukjes uit de Koran op stonden. De muren van de kamer wilde ik ermee versieren. Maar veel plezier had ik niet. Ik voelde me alleen, de eenzaamheid die je voelt wanneer je wel veel mensen om je heen ziet maar er geen contact mee hebt. Ik had vroeger nooit gerookt of gedronken, maar nu begon ik die kunst al goed te leren. Ik rookte en dronk om alles te vergeten en om in slaap te komen.
Het natte weer en de kou in Nederland versterkten het eenzame gevoel nog. De Nederlanders brengen veel tijd binnen door en zijn graag alleen of met hun gezin. De buitenlanders willen buiten zijn.

Het huis geeft onderdak voor de nacht. En in Marokko slapen ze ook 's nachts wel buiten. In tegenstelling tot Nederland zoeken de mensen elkaar daar op. Men neemt de tijd voor elkaar, of men werkt of niet. De Nederlanders willen voor zichzelf zijn. Zij trekken zich in de huizen terug, terwijl de buitenlanders de mensen opzoeken. Zij voelen zich op hun gemak waar veel mensen zijn, in de drukte waar men met elkaar kan praten. Door Nederlanders werd dat vaak opgevat alsof wij ons verveelden en te veel tijd hadden. Soms hoorde ik dan ook opmerkingen als: 'Lekker niet werken, hè? Lekker WW!'.
Ik voelde me in die tijd erg in het nauw gedreven. Ik was werkloos. Aan de andere kant werden veel buitenlanders, omdat ze illegaal in Nederland waren, het land uitgezet. 182 Marokkanen hielden zich in die tijd schuil in een kerk in Amsterdam. Ik was legaal hier maar kreeg toch voortdurend opmerkingen te horen dat ik ook maar moest gaan. Als je in het centrum liep was het alsof iedereen naar je keek.
Mijn huisbaas stelde voor eens naar de kerk van de Marokkanen in Amsterdam te gaan. Hij kende een Nederlander die ons wel in zijn auto mee zou willen nemen. Met zijn drieën gingen we enkele dagen later. Bij de kerk werden we echter tegengehouden. Met de nodige smoesjes over familieleden die zich in de kerk bevonden kwamen we tenslotte toch binnen. Het was angstig en indrukwekkend wat we daar zagen: de mensen leken op gewonden die uit de oorlog kwamen. Overal kriskras door elkaar bedden, trapjes, stoelen en koffers. Het leek of ieder in die open ruimte een eigen kamertje had. Men kon zich wassen en scheren. Sommigen lagen met de kleren aan op bed, anderen sliepen of zaten in groepjes te praten of te kaarten. Overal lagen en hingen pamfletten. We liepen rond en raakten in gesprek met een Marokkaan. Hij was bang. Wat zou de regering gaan beslissen? Hij vertelde dat hij acht jaar in Nederland had gewerkt en geen familie had waar hij kon onderduiken. Hij was ook niet zo enthousiast over het verblijf in de kerk. Wij vroegen of hij misschien met ons mee wilde. Aanvankelijk vond hij het maar griezelig. Tenslotte besloot hij toch met ons mee te gaan. Met zijn vieren reden we naar huis. We gingen naar mijn kamer. Hij nam een douche terwijl ik eten klaarmaakte. Gezamenlijk aten we. Met de Nederlander spraken we af dat hij ons de volgende dag weer naar Amsterdam zou rijden. De Nederlander en de huisbaas gingen weg. Wij bleven praten. Hij was jaloers op mij. Maar ik vond mijn situatie niet om jaloers op te zijn. Hij kon hier niet blijven, maar als hij er uit werd gezet had hij zijn aanzien niet verloren. Als ik naar Marokko zou gaan zou men mij als een mislukkeling blijven beschouwen.

Die acht jaar dat hij in Nederland was geweest had hij in verschillende fabrieken gewerkt. Ook had hij met vele andere illegale werkers in kassen gewerkt. Hij legde mij uit wat kassen waren. Ik had er nog niet van gehoord. Die avond hebben we veel gepraat, over Marokko, over het werk in Nederland en over de angstige toekomst.
De volgende morgen kwam de Nederlander al heel vroeg. Hij had een plastic tasje bij zich met allerlei toiletartikelen, koekjes en sigaretten. We zaten nu met zijn drieën in de auto. De huisbaas had geen zin en bleef slapen. Onderweg spraken we weinig met elkaar. We zaten allemaal in spanning over wat ons te wachten stond.
De kerk werd goed bewaakt. Als iemand er in wilde kostte dat erg veel moeite. De Marokkaan zag bleek van schrik. Zou hij er nog wel in kunnen? We waren radeloos. Wat moesten we doen? De Nederlander bedacht een list. Hij begon met de bewakers een gesprek en hield hen aan de praat. In een onbewaakt ogenblik kon de Marokkaan zo naar binnen glippen. Toen vroegen ook wij of wij naar binnen mochten, maar dat ging niet. De bewakers vroegen ons of we weg wilden gaan want we beletten de toegang. Uren hebben we nog bij de deur staan wachten. Ten slotte zijn we maar naar huis gegaan. Ik had spijt dat ik geen afscheid van mijn landgenoot had genomen. Maar hij was gered. Dat was belangrijker. De Nederlander was erg opgewonden. Het leken wel oorlogstoestanden. Hij zei nog dat ik maar Jan moest zeggen en gaf me zijn adres voor het geval ik nog eens langs wilde komen.

Larbi

Het Marokkaans café in de buurt betekende voor mij erg veel. Je trof er landgenoten, je praatte in je eigen taal met hen over wat je bezighield, over wat je in Nederland meemaakte en wat er in Marokko gebeurde. Vooral tegen de vakantietijd stond Marokko centraal. Je hoorde dan hoe je dingen naar Marokko kon meenemen, hoe je een auto kon kopen om naar Marokko te gaan en hoe de situatie daar was. Iedereen probeerde wat bijzonders mee te nemen om thuis te laten zien wat men in Europa gepresteerd had. Ik werd er wel verdrietig van. Aan prestaties kwam ik immers niet toe. Ik had geen werk en weinig geld.
Toen ik weer eens in het café was zat er ook een jongeman, Larbi geheten. Wij raakten in gesprek met elkaar over Marokko en de vakantie. Larbi ging er die zomer heen. Hij vertelde dat hij al een aantal jaren met zijn familie in Nederland woonde. Hij vroeg of ik eens langs wilde komen dan zou ik weer eens het Marokkaanse familieleven kunnen meemaken.
Zijn vader was al vijftien jaar in Nederland. Hijzelf was zeven jaar toen hij naar Nederland kwam. Hij herinnerde zich nog hoe gelukkig en blij hij was wanneer zijn vader uit Nederland met vakantie kwam. Dat gebeurde eenmaal per jaar. Zijn vader had dan allemaal mooie kleren en cadeautjes bij zich. Zo'n vader had niet iedereen. Hij was toen erg trots op hem. Hij kon toen net zoveel vriendjes krijgen als hij wilde, want alle buurtjongens en vriendjes vonden het fijn in zijn buurt te zijn. Want hij had altijd mooie spelletjes die niemand kende. En ook had hij meer zakgeld dan de anderen. Zijn moeder, zijn zusje en broertjes en ook hijzelf zagen tegen vader op als een groot man, een soort held. Zijn verzorgde uiterlijk en zijn aparte kleren maakten diepe indruk.
Larbi vertelde enthousiast verder: vader had er dikwijls met moeder over gesproken om ons mee naar Nederland te nemen. Wij waren er trots op en vertelden het aan onze vrienden. De vriendinnen van mijn moeder konden het niet begrijpen dat onze vader zo op ons gesteld was. Terwijl hij de mogelijkheid had om in de wonderwereld van Europa vrij en alleen te zijn en een gelukkig le-

ven te leiden was hij toch zo aan ons gehecht dat hij ons daarheen wilde halen en de last van het gezin wilde dragen. De meesten waren jaloers daarop.
Ieder jaar, als mijn vader terug was, nam hij me overal mee naar toe en deed alles wat ik hem vroeg. Hij vertelde mij veel over Nederland: hoe de mensen daar leefden, over de kinderen en alle luxe en het goede leven dat ze daar hadden. Het was alsof hij mij een sprookjesland voortoverde. Ik stond dan te trappelen om met hem mee te mogen. Vaak ging ik dan ook naast hem zitten om zijn verhalen te horen, zodat ik ze kon doorvertellen aan mijn vrienden. Als mijn vader in Marokko thuis was lag ik vaak te dromen over alles wat hij mij verteld had. Het waren de enige weken in het jaar dat we voelden dat we echt leefden.
Maar in Nederland ging ik mijn vader met andere ogen zien. Vijftien jaar was hij hier toen wij kwamen. Voor mijn moeder was het in het begin erg moeilijk. Mijn vader werkte in ploegendienst. Hij werkte erg hard, zodat hij weinig tijd voor ons had. Hij nam ons aanvankelijk overal mee naar toe. Hij liet ons alles zien wat de moeite waard was. Wij waren wel onder de indruk wat we hier te zien kregen. Vooral de pretparken en de grote warenhuizen maakten indruk op ons. Maar het leven betekende voor ons ook een hele verandering. Zo was hier alles tot in de kleinste puntjes geregeld. Iedereen droeg hier een horloge en keek er voortdurend op. Alles liep op tijd.
Vader was vroeger iemand die respect afdwong. Iedereen kon van hem leren. Maar hier in Nederland kreeg ik het gevoel dat ik een andere vader had gekregen. Vader was van zijn Marokkaanse voetstuk gevallen. Was ik maar in Marokko gebleven, dan had ik mijn vroegere vader weer terug, tegen wie ik kon opkijken, op wie ik trots kon zijn.
Tijdens de eerste periode hier huilde mijn moeder dan ook erg vaak. De hele dag zat ze thuis zonder dat iemand zich om haar bekommerde. Dat was in Marokko wel anders. Zij was daar omringd met vrienden en vriendinnen die haar dagelijks bezochten. Voor mijn zusjes en mij was het ook erg saai, want wij hadden geen vriendjes meer. De kinderen hier konden we niet verstaan en wij konden niet met hen praten. Ook speelden de kinderen hier niet zoals in Marokko de hele dag op straat.

Larbi vertelde aan één stuk door. Hij ging helemaal op in zijn verhaal. We hadden niet gemerkt dat de mensen de één na de ander waren verdwenen. Het was stil om ons heen geworden. De barkeeper wachtte nog alleen op ons. We stapten toen ook maar op. Op weg naar mijn kamer zei hij dat hij me aardig vond en stelde

voor dat ik de volgende dag bij hem thuis zou komen eten.
Larbi woonde in de buurt. Ik werd de volgende dag hartelijk ontvangen. Zijn moeder was nog niet thuis, maar wel zijn broertjes en zusjes. Zij waren bescheiden maar niet verlegen. Mijn eigen broertjes en zusjes in Marokko waren altijd verlegen, zeker als er bezoek was. Ze stonden altijd wat giechelend om de hoek van de deur te kijken. Hier gedroegen de kinderen zich anders. Ze gedroegen zich vrijer, begonnen in de kamer waar we zaten te vechten en scholden elkaar uit. Larbi kwam verschillende keren tussenbeide, want het was storend zoals ze tekeer gingen. Toen kwam ook de moeder van Larbi thuis. Ze begroette me en vroeg of ik het hier in Nederland naar mijn zin had. We dronken thee en praatten over alles en nog wat. Ik werd uitgenodigd te blijven eten. Er was op mij gerekend. Eén van de kinderen kwam bij me met water, zeep en een handdoek. Het was een bijzondere gebeurtenis. Het maakte indruk op me dat ik hier plotseling iets van Marokko terugvond. Ik werd een beetje jaloers op Larbi: dat hij hier met zijn ouders was in een omgeving die ik steeds zo miste.
Larbi had het grootste woord. Hij liet zijn moeder nauwelijks uitspreken als ze ook iets wilde vertellen. De kinderen keken toe. Er werd gebeld. Dat is mijn vader, zei Larbi. Het was een man van tegen de vijftig met een donkere baard en niet zo groot. Larbi ging naar hem toe en vertelde dat ik de man was waarover hij gesproken had. De vader begroette mij en was erg blij dat ik gekomen was. Ze hadden hier immers niet zoveel kennissen. De tijd vloog voorbij. Toen kreeg Larbi van zijn vader een teken dat hij zijn huiswerk moest maken. De moeder ging naar de keuken om alles af te wassen en bracht het eten voor haar man. Intussen vertelde de vader dat hij, toen hij een jaar of tien in Nederland was, nog voortdurend met zijn gedachten in Marokko was. De ene keer per jaar dat hij naar Marokko ging was niet voldoende om hem de rust te geven die hij nodig had. Hij had dan ook na tien jaar zijn familie naar Nederland laten overkomen. Die eerste tijd viel het voor zijn familie niet mee. Zijn vrouw en kinderen konden moeilijk wennen. Ze hadden zich uit zijn verhalen ook een ander land voorgesteld. Die tijd was toch ook weer gunstiger dan deze tijd. Toen was er nog meer werk en meer behoefte aan buitenlanders. Een moeilijkheid was dat de kinderen meer en meer Nederlandse gebruiken en gewoonten begonnen over te nemen. Op school vergaten ze het land waar ze vandaan kwamen. Waar Hollandse kinderen belangstelling voor hadden kregen zij het ook: bromfietsen, tv-programma's, enzovoort. Dat leidde tot moeilijkheden in het gezin.
Ik kon merken dat vader in het gezin een strenge baas was. Hij gaf de aanwijzingen en de bevelen en besliste in het groot en in het klein

wat er moest gebeuren. Toen Larbi even kwam kijken of ik er nog was werd hij direct teruggestuurd naar zijn huiswerk.
Een paar dagen later kwam Larbi langs en vertelde dat het thuis niet goed ging. Hij kon niet zo goed met zijn vader opschieten. Bovendien had hij nu een vriendin, waarvan zijn vader niets wilde weten. Hij vroeg nu of hij bij mij zou kunnen wonen. Ik twijfelde eraan of dat de oplossing was. Ik zei Larbi dat dat geen zin had. En ook niet mogelijk was. Beter was het om met zijn vader eens te praten.
Op goed geluk ging ik bij hem langs. Ik trof de vader thuis. Hij ontving mij hartelijk en liet me vertellen over Larbi en zijn vriendin. Na mij aangehoord te hebben zei hij dat hij van zijn kant ook een voorstel had. Hij was namelijk tot het besluit gekomen dat het beter zou zijn als de hele familie naar Marokko zou teruggaan, behalve hijzelf en Larbi. Hij had namelijk een project in Marokko waarvoor geld nodig was. Larbi en hij zouden het geld bij elkaar moeten zien te krijgen. Nu vroeg hij of ik er met Larbi over wilde praten.
Zonder rekening te houden met de wensen van de familie ging hij eigengereid zijn eigen gang. Dat merkte ik toen Larbi na enige tijd weer bij mij aan de deur stond. Verward en overstuur vroeg hij mij of ik met zijn vader wilde praten. Want de familie stond klaar om naar Marokko te vertrekken. Ik ging met hem mee en schrok toen ik het zag. Ik kon mijn ogen niet geloven, maar inderdaad stond de familie gepakt en gezakt klaar om afscheid te nemen. Iedereen huilde. Ook Larbi kon zijn tranen niet bedwingen. Hoe is het mogelijk dat men een plots opgekomen idee zo uitvoert?! Zo'n grote beslissing, na zoveel jaren in Nederland te zijn geweest! De vader gebood iedereen rustig te zijn en rustig te vertrekken. De omgeving zou het immers belachelijk vinden als ze zich zo als kinderen zouden gedragen! Hij bracht de familie ten slotte naar het vliegveld. Larbi ging niet mee. Hij bracht die dag door bij zijn vriendin.
Hij zag er slecht uit toen hij de volgende dag bij mij langs kwam. Hij had geen zin om naar school te gaan. Hij kon zijn gedachten trouwens niet bij het schoolwerk houden sinds zijn vader zich zo gedroeg en alleen het project in Marokko belangrijk vond. De school moest daarvoor wijken, vond hij.
's Middags ging ik weer naar de vader om over de moeilijkheden van Larbi te praten. Maar hij wilde van niets weten. Larbi moest werken en alle andere dingen deden niet ter zake! Ondertussen vroeg hij wel of ik met hem mee naar de bank wilde. Om zijn plannen te kunnen realiseren moest er een lening worden afgesloten. De bank dacht er echter niet over om een lening te geven

zolang hij geen werk had en een garantie zou kunnen geven. Ik kwam toen nog op het idee langs de sociale dienst te gaan. Langzamerhand had ik daar iedereen leren kennen. Maar ook het bezoek daar leverde niets op. Waren er nog andere oplossingen?
Tijdens het eten zei Larbi geen woord. De vader trok zich na het eten in gebed terug in een andere kamer. Larbi rookte op het toilet een sigaretje. Hij kreeg van zijn vader weer opmerkingen te horen over zijn slecht gedrag: waarom hij nooit bad, over de slordige kleding die hij droeg en zijn lange haar. Op die manier zou hij nooit aan werk komen!

Iedere dag was ik zo bezig met de moeilijkheden van Larbi en zijn vader. Ik kon er op een gegeven moment niet goed meer tegen en trok me dan ook enige tijd van hen terug. Na een onderbreking besloot ik toch weer eens langs te gaan. Larbi had de school opgegeven en werkte nu bij een uitzendbureau. Hij had nog altijd dezelfde vriendin. Bij haar bracht hij meestal de avonden door, zeer tegen de zin van zijn vader.
Op een dag nodigde Larbi mij uit met hem mee te gaan naar zijn vriendin. Zij woonde met een aantal andere jonge mensen in een kraakpand. Ik vond het spannend en interessant, want ik was nog niet in een kraakpand geweest. Een van de jongens, hij heette Henk, zag dat ik verbaasd en vragend rondkeek. Hij vroeg of ik het pand wilde zien. Dat wilde ik eigenlijk wel. Om te beginnen stond in de kamer een ronde vogelkooi met een kaars erin. Hij was in de ruime kamer het enige lichtpunt. De wanden waren behangen met pamfletten en huishoudelijke mededelingen. Bij de deur hing een groot vel met erop in grote letters: 'Toelatingsbeleid', en daaronder: 'Niet iedereen binnenlaten. Alleen de bewoners. In geval van knokploeg: politie bellen, andere mensen bellen bij het café op de hoek. Politie, eigenaar en knokploeg niet binnenlanten. Nooit een gerechtelijk schrijven aannemen'.
Verder hing er nog een lijstje van personen en instanties. Henk legde mij alles uit, want zelf kon ik het natuurlijk niet lezen.
Henk had een kamertje vlak bij de ingang. Het was er koud. De inrichting was sober: een luchtbed met een slaapzak, een laag tafeltje met een olielamp en twee verweerde stoeltjes. Er brandden enkele kaarsen. Electriciteit was er niet. Henk woonde bij zijn moeder thuis, maar thuis ging het niet goed meer. 'Toen heb ik een tijdje alleen gewoond en toen nog een tijdje met een vriend. Het was fijn om vrij te zijn.'
Henk liet mij nog enkele kamertjes zien. Ze zagen er allemaal ongeveer hetzelfde uit. Voor een onbekende zoals ik was het grote gebouw een doolhof met veel gangen en hoeken.

Tenslotte gingen we nog even naar de vriendin van Henk. Die woonde boven op de zolder. De trap die er naar toe voerde was door de duisternis niet te zien. Het licht was kapot, zodat we alles op de tast moesten doen. Henk waarschuwde dat van de trap de derde, de achtste en de elfde tree ontbraken. Ik moest dus goed tellen en me niet vergissen, anders zou ik 'op mijn bek' vallen! Gelukkig telde ik goed en kwam heel boven.
Naar beneden moest ik weer andere getallen onthouden. 'Als je de vijfde, achtste en dertiende tree overslaat kom je niet in het ziekenhuis', zei Henk. Ik kwam goed beneden.
Larbi was met zijn vriendin en nog enkele anderen bezig een hasj-sigaretje te roken. Ik kreeg het rolletje ook in mijn handen en rookte mee. Wat ik zag gaf me een apart gevoel: al die jonge mensen, sommigen die met elkaar praatten, anderen die kranten of tijdschriften lazen, bier dronken of rookten, terwijl overal muziek klonk.
De vriendin van Larbi stelde voor naar een ander huis te gaan waar ook jongeren waren en gerookt werd. We kwamen terecht in een duistere omgeving waar we door allerlei duistere figuren werden bestormd: of we video's, camera's, autoradio's of ook hasj wilde kopen. Ik was moe en wilde weg. Gelukkig troffen we na onze nachtelijke tocht de vader van Larbi in een diepe slaap.
Maar de volgende dag was hij wakker, want toen ik weer langs kwam om Larbi af te halen hoorde ik buiten al dat de vader heftig tegen Larbi tekeer ging. Hij riep dat hij de slechte manieren van de Hollandse jongens overnam, en dat hij op zijn geld moest passen. Voor het weekend kreeg hij dan ook maar vijfentwintig gulden mee en niet meer! Eten en kleren hoefde hij er immers niet van te kopen! Larbi was helemaal in de war. Hij had aan zijn vriendin beloofd dit weekend uit te gaan. Maar met vijfentwintig gulden kon je niet veel doen. Toen zei ik dat, als het om geld ging, ik hem wel wat kon voorschieten. Het probleem was opgelost. We gingen langs de vriendin van Larbi en toen op mijn voorstel naar de disco. Aan de disco had ik goede herinneringen. Ik was er vaak geweest, vooral in de beginperiode van mijn verblijf in Nederland. De keuze om naar de disco te gaan had dan ook met die goede herinneringen te maken.
Na aanhoudend bellen deed de portier van de discotheek tenslotte open. Het was een grote forse man in een donker pak en een wit overhemd. Hij vroeg of we lidmaatschapskaarten hadden.
De vriendin van Larbi zei dat ze wel vaker hier kwam en dat er dan nooit naar een kaart gevraagd werd. De man wilde geen discussie. Hij zei dat we moesten begrijpen dat hij moe werd van mensen die dom en traag van begrip waren. De deur stond open en Larbi

probeerde langs de man naar binnen te glippen, maar hij werd tegengehouden. Larbi's vriendin vroeg of zij alleen naar binnen mocht. Ze mocht, want ze was al eerder geweest. Maar natuurlijk ging ze niet alleen. Terwijl we stonden te overleggen stroomden er voortdurend mensen naar binnen zonder dat er naar een kaart gevraagd werd of die spontaan toonden. Larbi werd kwaad en wilde met de portier op de vuist. Wij probeerden hem te kalmeren. Het was toch beter naar de politie te gaan! Maar Larbi's vriendin voelde daar niet voor.
Ook ik voelde me beledigd en vernederd. Zwijgend en zonder duidelijk doel liepen we door de natte straten. Larbi's vriendin stelde voor om naar een café te gaan. Larbi zou daar wat opvrolijken. In het café zaten vele bekenden. We gingen aan een tafeltje zitten. Ik probeerde me niet zielig meer te voelen, maar Larbi zei geen woord: hij zat weggedoken in zijn kletsnatte jas. Sommige mensen zochten contact met ons, maar we waren niet in de stemming. We wilden eigenlijk het liefst alleen zijn. Tenslotte wist iedereen wat er voor de discodeur was gebeurd. Er groeide haat en wantrouwen rond wat er plaats had gevonden.
Toen ik de volgende dag wakker werd was ik nog doodmoe. Ik had weinig geslapen en had daarom ook nog geen zin om op te staan. Maar Larbi had bij zijn vriendin geslapen en ik zou bij zijn vader langs gaan om de moeilijkheden te helpen opvangen. Ik kleedde me snel aan. De vader van Larbi trof ik aan in gepeins verzonken. Hij vroeg waar Larbi was. Ik zei dat Larbi nog sliep, want dat hij de vorige avond bij mij was gebleven omdat het zo regende. Terwijl we aan het praten waren ging de deur open en kwam Larbi binnen. En als uit gewoonte begon hij tegen hem uit te varen en te schelden. Hij zei dat als hij zich zo bleef gedragen hij hem naar Marokko zou terugsturen. Toen ik bemerkte dat de ruzie aanhield vroeg ik de vader of hij met mij meeging naar mijn kamer, zodat we rustig zouden kunnen praten. Hij liet zich overhalen. De vader bleef maar bezig over zijn problemen. Ik luisterde met een half oor, want ik was geestelijk en lichamelijk nog gebroken van de vorige avond. We liepen in de richting van de supermarkt. Het leek mij goed de vader wat afleiding te bezorgen. Ik haalde wat te eten. Thuis vroeg ik de huisbaas of hij ook wilde meeeten. Het zou nog even duren, maar over een half uurtje zou hij er zijn. Ik begon het een en ander klaar te maken. Intussen begon Larbi's vader weer over zijn zorgen. Ik kreeg toch wel het gevoel dat hij trots was dat hij mij kende. Ook begreep ik dat hij zou willen dat Larbi op mij zou lijken. Ik vond het prettig dat de huisbaas kwam. Die kon dan even naar de vader luisteren. En andere onderwerpen ter sprake brengen.

Het eten was klaar. Met zijn drieën gingen we aan tafel. Larbi's vader vond het erg gezellig. Hij verloor alle tijd uit het oog, tot de huisbaas opstond om zich verder in zijn eigen kamer terug te trekken. Toen stond de vader ook op. Ik drong nog wel aan dat hij zou blijven, maar hij moest nog wat regelen en morgen vroeg op omdat Larbi op tijd voor het werk gewekt moest worden. We liepen samen de trap af, intussen bedenkend dat het gezellig voor hem zou zijn als ik hem naar huis bracht.
Maar wat hoorden we daar? Vlakbij waar hij woonde klonk lawaaierige muziek. Het bleek uit zijn eigen huis te komen. Het lawaai was oorverdovend. De vader holde naar binnen en ik er achteraan. In een rokerige kamer troffen we Larbi aan, zijn vriendin en nog een aantal bekenden van de vorige avond. Larbi zat in de hoek op een kussen op de grond. Larbi's vader stond sprakeloos. Woedend vloog hij op zijn zoon af en gaf hem een klap, en toen begon hij te razen en te tieren dat iedereen bang werd. De een na de ander droop af; behalve Larbi en zijn vriendin. De vriendin wist niet wat ze moest doen. Als er maar geen ongelukken gebeurden!

Een wanhopige gebeurtenis

Kerstmis naderde. Kerstmis betekent veel voor de Nederlanders. Maar voor iemand die geen familie of gezelschap heeft betekent Kerstmis weinig of niets. Ik ging naar het café. De huizen waren allemaal verlicht. In de meeste huizen zag je mensen in de verlichte kamers. Men praatte met elkaar, at of deed spelletjes. Er stonden kerstbomen en er hingen verlichte kerststerren. Ook de straten waren verlicht. In het café waar ik naar binnen ging was het stil. Aan de bar zaten een paar mensen zwijgend bij elkaar. Ook de barkeeper had weinig te vertellen. Op de achtergrond dreunde muziek uit een juke-box. Het was een merkwaardig gezelschap, stijf zo te zien, gesloten en terughoudend. Het enige wat men deed was regelmatig een slokje uit het glas nemen dat men voor zich had staan, even te wachten, weer een slokje nemen en opnieuw een drankje te bestellen. Verder was het stil en gebeurde er helemaal niets. Ik zat ook achter een glas en deed hetzelfde. Ik dronk het ene glas leeg na het andere. Niemand bemoeide zich met elkaar en dus ook niet met mij. Tegenover de bar stond op een tafel een kerstboom. Maar die straalde geen blijdschap uit.

De dagen na kerstmis gingen in stilte voorbij. Ik was veel thuis want ik had geen geld om uit te gaan. Ik was weer eens op mijn kamer toen er op de deur werd geklopt. Dat zou de huisbaas kunnen zijn. Maar nee, Larbi stond daar. Ik liet hem binnen en bekeek hem eens goed, want hij zag er anders uit. En toen zag ik het: hij had zijn baard laten staan. Ik vroeg hoe het met hem ging en hoe het ging met zijn vader. Alles goed, zei hij ontwijkend, en vroeg meteen daarop of ik met hem, zijn vriendin en nog een aantal mensen van het kraakpand naar een bepaald eiland wilde. De bedoeling was daar een tijdje te blijven en proberen werk te vinden. Als er al geen werk was, was het goed er een paar dagen uit te zijn. Zonder na te denken besloot ik mee te gaan. Er zou zeker meer te beleven zijn dan op mijn kamer. Ik pakte mijn zaakje bij elkaar, stopte het in een plastic tas en ging met Larbi mee. We gingen eerst naar een café waar we enkele jongens zouden ophalen die ook meegingen en verhuisden vervolgens naar het kraakpand waar de

rest wachtte. Daar was ook de vriendin van Larbi. Daar werd de reis besproken, maar vooral het vervoer. Want er was nog niets georganiseerd. De meerderheid was er voor een auto te kopen van een autokerkhof. Dat zou geen moeilijkheid zijn. Voor honderdvijftig gulden had je al een goede auto, werd er gezegd. Zo gezegd zo gedaan. Iedereen pakte zijn spullen bij elkaar en we gingen op weg. Het was ongeveer zes uur. Larbi en zijn vriendin gingen nog boodschappen doen. Een andere jongen nam de gelegenheid waar om wat blikjes bier te halen. Er werd gedronken en met de blikjes gevoetbald. Uitgelaten reageerden ze op voorbijgangers die minder vriendelijke opmerkingen maakten. Toen kwamen Larbi en zijn vriendin terug met tassen vol boodschappen.
Op het autokerkhof kregen we een goede auto aangeboden. Maar de prijs was hoger dan de afgesproken honderdvijftig gulden. Ze probeerden af te dingen, maar het lukte niet. De een na de ander maakte een proefritje, behalve ik. Ik had geen rijbewijs en ik durfde ook niet. Iedereen was enthousiast en daarom besloten ze de auto te kopen. Toen zag ik hoe Larbi uit zijn sokken een plastic mapje haalde. Hij nam er enkele biljetten van *f* 100.- uit. Ik keek er met grote ogen naar en vroeg me af waar hij dat geld vandaan haalde. Er werd betaald en we stapten in. Ik zat voorin bij de chauffeur, terwijl de anderen met zijn vieren op de achterbank werden gedrukt. We reden de stad uit, terwijl de muziek keihard aanstond. Achter in de auto werd stug gerookt. De ramen gingen open. De chauffeur zat aldoor half naar achteren gedraaid om deel te nemen aan alle gekheid die ze daar maakten. Larbi was intussen bezig de tassen uit te pakken en iedereen te voorzien van een flesje bier. Ook de chauffeur dronk vrolijk mee. Ik vond het doodeng, maar ik had op de anderen geen enkele invloed. Aan geen enkele auto werd voorrang gegeven. Passerende automobilisten scholden of maakten gebaren of de chauffeur gek was. Tegenliggers knipperden voortdurend met hun lichten. En Larbi ging maar door met het uitpakken van de tassen. Ik zag hoe zijn vriendin zo goed en kwaad als het ging schoentjes aan het passen was en oorbellen in haar oren deed. Het kwam allemaal uit de boodschappentas. Aan het gelach hoorde je dat iedereen behoorlijk aangeschoten was. Maar op een gegeven moment werd het stiller. Larbi was door de drank depressief geworden en begon te huilen. Zijn vriendin probeerde hem wat te kalmeren. De anderen gingen echter vrolijk verder en zeiden dat hij wat hysterisch was. De vriendin vroeg bij de eerstkomende parkeerplaats te stoppen. Dat gebeurde en Larbi en zijn vriendin stapten uit en gingen op een bank zitten. De rest bleef in de auto. Ik zei niets en keek alleen maar naar wat er gebeurde. Larbi en zijn vriendin waren in een heftig gesprek gewikkeld. Na korte tijd

kwamen ze weer aangewandeld. Het leek of Larbi wat was opgeknapt. Afgesproken werd bij een wegrestaurant te stoppen voor een korte pauze en een versnapering. Larbi zou tracteren, maar ik wilde dat niet. Ik stond erop mijn consumptie zelf af te rekenen. Maar toen ik van het toilet terugkwam zag ik hoe Larbi voor iedereen betaalde. Daarbij viel mijn oog weer op het plastic mapje. De jongens bedankten Larbi en gingen met zijn vriendin naar een flipperkast. Ik bleef alleen met Larbi. Toen vroeg ik op de man af hoe hij aan al dat geld kwam. Ik wilde het nu weten. Hij probeerde eerst de vraag te ontwijken maar bij mijn aandringen op een eerlijk antwoord kreeg hij tranen in de ogen en bekende toen dat het geld van zijn vader was. Toen ik dat hoorde wilde ik niets meer weten. Ik pakte mijn tas en liep weg. Larbi kwam achter mij aan en vroeg me vooral niet te gaan. Ook de anderen probeerden me terug te halen, maar niets hielp.
In de buurt was geen bushalte. Ik besloot daarom een lift te nemen. Nadat ik ongeveer twee uur in de regen gestaan had nam een oude man mij mee.
In een klein stadje dichtbij de plaats waar hij mij had meegenomen zette hij me af: ik zou daar met het openbaar vervoer verder kunnen. Ik nam de trein. Mijn gedachten waren steeds bij Larbi en zijn vader. Hoe zou het nu met zijn vader zijn? Hoe zou het avontuur van Larbi eindigen? En hoe zou zijn vader deze klap opvangen? En als zijn vader mij zou vragen of ik Larbi had gezien, wat zou ik dan moeten zeggen? Als ik de vader zou vertellen dat ik met Larbi samen was geweest, dan zou hij ieder vertrouwen in mij verliezen. Ik wist met deze gedachten geen raad. Toen de trein aankwam, ging ik rechtstreeks naar mijn kamer. Ik pakte mijn tas uit en legde alles weer op zijn plaats. Maar de gedachten aan het gebeurde lieten mij niet los. Uiteindelijk besloot ik toch maar om langs Larbi's vader te gaan. Het kon me ook niets schelen hoe alles zou aflopen.
Bij het huis van de vader aangekomen waren alle gordijnen gesloten en er was geen lichtschijnsel, geen spoor van leven te bekennen. Ik wachtte lang, maar er werd niet opengedaan. Ik ging naar het centrum, om na enige tijd weer terug te gaan. Maar ook nu was er geen blijk van leven. Ik besloot nu maar bij de buren aan te bellen. De buurman kwam aan de deur. Nog voor ik iets had gezegd zei hij dat ik waarschijnlijk voor zijn buurman kwam. Ik beaamde dit, waarop hij mij vertelde dat zijn buurman de vorige avond alles kort en klein had geslagen en dat zijn vrouw en hij veel geschreeuw hadden gehoord. Ze hadden toen de politie gebeld en kort daarop was de vader naar een psychiatrische inrichting gebracht. Het was of ik een klap in mijn gezicht kreeg. Ik stond als versteend. De

buurman was nog zo vriendelijk mij het adres van de inrichting te geven en zei dat hij mij mogelijk nog wel op het bezoekuur in de inrichting zou zien. Ik bedankte de man en kon verder niets anders doen dan maar naar huis gaan. In mijn verbouwereerdheid liep ik de verkeerde kant op. Mijn hersens draaide als een draaimolen in het rond. Toen ik bij een kruispunt merkte dat ik een totaal verkeerde richting had genomen, keerde ik weer op mijn schreden terug. Het was al bijna nacht toen ik thuiskwam.

De volgende dag kocht ik wat fruit en ging naar de kliniek waar de vader volgens de buurman verbleef. Na eindeloos zoeken vond ik tenslotte de inrichting. In mijn hoofd speelde steeds de gedachte hoe het met hem zou gaan en in welke situatie ik hem daar zou aantreffen. Bij de ingang van de inrichting was ik niet zo moedig dat ik meteen doorliep. Ik aarzelde en liep heel langzaam. Bij de receptie gaf ik mij op als bezoeker voor de vader. Een zuster zei mij haar te volgen. Door de lange gangen werd ik nog onrustiger. Op een bepaald moment kwamen we bij de kamer aan. De zuster opende de deur; en ik keek in een grote kamer waar in de hoek een man zat met zijn hoofd voorover. Ik liep op hem af en hij herkende blijkbaar mijn stap, want hij hief zijn hoofd op en keek mij aan. Hij zag er slecht uit, ongeschoren, vaal en mager. Toen zijn ogen de mijne troffen, sprong hij op mij af en wilde mij beetgrijpen. Ik liet mij prompt vallen, waarop de vader begon te slaan. Ik schreeuwde en onmiddellijk kwam er een zuster en direct daarop ook een paar mannen die de vader beetpakten en hem wegbrachten. Ik lag op de grond, angstig en badend in het zweet. Er was niemand meer die zich om mij bekommerde. Ik stond op en verliet bevend van de schrik de kamer. Toen ik door de gang liep op zoek naar de uitgang, kwam een zuster mij achterop en vroeg of ik nog even wilde blijven. Ze vroeg mij hoe het met me ging en wie ik eigenlijk precies was. Al pratende liep ze met mij naar een vertrek en nodigde me uit even te gaan zitten om wat van de schrik te bekomen. Ze schreef mijn naam en adres op, want dat kon nodig zijn. Met mijn fruit in de hand vertrok ik weer. Onderweg betastte ik het fruit en had moeite mijn tranen te bedwingen. Thuis dook ik meteen mijn bed in, ofschoon het nog vroeg was. Ik viel meteen in slaap. Pas tegen de avond werd ik wakker. Het was al bijna donker en in de hoeken van de kamer zag ik vreemde gezichten met grote holle ogen die mij aanstaarden.

De avond was één boze droom. Ik had het licht aangedaan om niet meer steeds die gezichten te zien, maar als ik even mijn ogen sloot zag ik de beelden weer terugkomen. Ook de daarop volgende dagen kon ik niet loskomen van het gebeurde. De huisbaas kwam af en toe op mijn kamer. Hij zag dat ik niet in orde was. Hij was toch wel

aardig, want hij deed boodschappen voor me en maakte nu af en toe eten voor me klaar. Het duurde weken voor ik er weer wat bovenop kwam.
Terwijl ik op een morgen aan het ontbijten was, kwam er een brief van de psychiatrische inrichting. Hoewel ik nog niet geheel de oude was, ging ik ermee naar een Marokkaans café en liet de brief daar aan een jongen zien. Hij vertelde mij dat de vader van Larbi overleden was. Ik voelde me wanhopig en staarde wezenloos naar de grond. De jongen vertelde het aan een paar anderen die in zijn buurt waren. Eén van hen kwam op me af, betuigde zijn deelneming en vroeg of het familie van me was. Ik zei dat het een kennis was, een oude man die hier geen familie had. De man vond het erg triest en omdat er geen familie was, vond hij dat er gezamenlijk iets gedaan moest worden.
Hij pakte de brief van me af en vroeg me of ik met hem mee wilde gaan. Hij zei dat we eerst naar de inrichting moesten gaan om met de mensen daar het één en ander te regelen. Maar toen we eenmaal voor de inrichting stonden liet ik hem alleen naar binnen gaan. Ik wilde niet meer herinnerd worden aan alles wat zich een aantal weken daarvoor had afgespeeld.
Een half uurtje later kwam hij met wat papieren bij zich naar buiten. Hij vertelde dat wij het stoffelijk overschot wel naar Marokko konden krijgen als we een bepaalde som bij elkaar zouden krijgen. Ik vertelde hem dat ik geen werk had maar wel een bedragje kon afstaan. Het bleek, dat de man ook de sleutel van het huis van de vader van Larbi bij zich had. Hij scheen veel landgenoten in de stad te kennen. Hij vroeg me of we het nu meteen zouden regelen. Ik vond het goed. We gingen daarop weer naar het Marokkaanse café, waar de man aan de eigenaar vroeg de tv en de muziek even uit te doen, zodat hij een moment de aandacht kon krijgen. Hij vertelde het verhaal en voegde daaraan toe dat we eigenlijk in een ander land woonden dan waar wij thuishoorden en dat we de steun van elkaar nodig hadden. Hij vertelde dat het nu iemand betrof die in het ziekenhuis was overleden. We moesten ervoor zorgen dat hij weer terug kon naar zijn familie in Marokko. We moesten daarvoor geld inzamelen. Het werd erg stil in het café. Ik hoorde instemmende geluiden. De eigenaar van het café pakte een plastic tasje, en deed er zelf als eerste wat in en ging daarna rond. Iedereen gaf iets. Na afloop bedankte de man iedereen voor het medeleven.

Het klooster

Na alles wat er gebeurd was wilde ik een nieuw leven. Om te beginnen hield ik op met roken en drinken. En ik wilde weer werken. Met de huisbaas sprak ik af dat ik een tijdje weg zou gaan. Ik wilde werk zoeken in een andere stad. Want hier in de stad was niets te vinden. Alle fabrieken had ik bezocht, maar geen enkele had werk voor me.
De eerste nachten sliep ik bij landgenoten, die me ten slotte verwezen naar een moskee. Want een hotel kon ik natuurlijk niet betalen. In de moskee voelde ik me erg op mijn gemak, want ik wist dat ik iedere avond eten zou krijgen en een dak boven mijn hoofd zou hebben. Het enige wat me benauwde was dat ik moest doen alsof ik gelovig was. Ik moest me houden aan de godsdienstige plichten die in de moskee bestonden. Zo werd er vijfmaal per dag gebeden. Ik was er overdag niet, maar ik kon het dan 's avonds inhalen. Ik deed dat, want per slot van rekening kreeg ik hier gastvrijheid. Na het bidden aten we. Ik voelde me er veilig en ik kon er niet drinken en roken. Maar ten slotte was er ook in deze stad geen werk. Na enige tijd was ik dan ook weer terug op mijn kamer.
Ik heb toen Jan, de vriend van de huisbaas die ons naar Amsterdam had gereden, nog gevraagd of hij mij zou kunnen helpen. Eens belde hij voor mij op een advertentie naar een fabriek. Jan zei dat hij een afspraak voor mij had kunnen maken. Ik was enthousiast en dacht dat nu wel eens het nieuwe leven zou kunnen beginnen. Ik ging mij op de afgesproken tijd en plaats voorstellen. Bij de receptie werd ik vriendelijk ontvangen. Bij de mijnheer waar ik moest komen kreeg ik een kopje koffie terwijl hij mijn naam en persoonsgegevens noteerde. Het enige wat hem bevreemdde was dat ik minder goed Nederlands sprak dan ik door de telefoon had gedaan. Aan het einde van het gesprek zei hij dat ik te zijner tijd nog wel van hem zou horen.
Teleurgesteld ging ik naar huis, want ik had verwacht dat ik meteen aan de slag zou kunnen. Ik verloor een beetje de moed. Een week na het gesprek op de fabriek belde ik op om te horen of ik was aangenomen. Ik werd heel vaak doorverbonden en kwam tenslotte

bij een mijnheer die mij wist te vertellen dat de keus inmiddels op een ander was gevallen.
Met alle goede voornemens was ik niet veel verder gekomen. Ik voelde me als een stukje kurk dat doelloos op het water dreef. Ik voelde me onrustig. Op een avond sprak ik er met Jan over wat ik zou moeten doen. Hij begon te lachen en zei voor de grap dat ik voor rust in een klooster moest zijn. Ik vroeg wat een klooster was. Hij legde mij uit dat het een soort kasteel was met veel mensen die veel bidden en zich bezinnen. Je kon er ook logeren, zolang als je wilde en het koste niets. Ik raakte erg geïnteresseerd en bleef maar doorvragen. Jan beloofde uiteindelijk dat hij voor mij eens zou informeren.
De volgende dag al had Jan een adres voor mij. Hij gaf me een briefje waar het adres van het klooster op stond. Hij had met het klooster afgesproken dat ik zondagavond zou komen. Ik bedankte Jan en beloofde hem na terugkomst mijn ervaringen te zullen vertellen.
Die zondag reisde ik per trein en bus naar het klooster.
Vanaf de halte moest ik nog een heel eind langs een boomrijke weg lopen. Bij een groot bord met de naam van het klooster moest ik linksaf. Maar er waren meer borden langs de weg, zodat ik nog niet wist waar ik af moest slaan. Gelukkig stond er naast één van de borden een paaltje met een tekening van een kasteel en een pijl. Die volgde ik door het bos, totdat ik bij het kasteel aankwam. Ik zag veel ramen maar geen enkel lichtje. Met veel moeite zocht ik in het donker de bel. Hoewel ik er op drukte, hoorde ik helemaal niets. Het duurde even en de deur ging voorzichtig open. Ik hoorde daarvoor al gerammel van sleutels en naar mijn idee moest er ook een ketting worden verwijderd. Een man met een zaklantaarn in zijn hand en gehuld in een lange bruine jurk vroeg mij naar mijn naam. Toen ik die zei, ging de deur verder open en mocht ik binnenkomen.
Het was net zoals Jan het mij had beschreven. In de hoge stenen hal, die spaarzaam verlicht was, moest ik even wachten, want er zou een andere mijnheer komen. En inderdaad, even later kwam er een man in dezelfde kleding. Hij was speciaal belast met de ontvangst van nieuwelingen. Hij zei, dat hij pater Jozef heette en dat ik werd verwacht en welkom was. Ik moest hem volgen naar zijn kantoor. Het was heel wat anders dan ik gewend was of gezien had: niets op de grond, alleen versleten plavuizen, vooral in het midden van de gang en bij de deur. De muren waren niet gepleisterd; je zag alle stenen en hun voegen. Tegen de muur stond een donkere kast met allerlei boeken. Onder aan de planken hingen vilten randjes. Boven de deur hing een kruis met Jezus er aan. Alles was donker-

rood en donkerbruin. Enige luxe was niet te bespeuren. Van pater Jozef moest ik nog even wachten totdat een ander zou komen die mij mijn kamer zou laten zien. Ik bleef alleen zitten op het kantoor. Het was doodstil. Je hoorde helemaal niets, alleen af en toe heel in de verte voetstappen. Ik voelde me erg onwennig.
Even later kwam pater Jozef met een andere pater; hij vroeg heel beleefd of ik met hem mee wilde gaan. Ik deed dat en nam mijn tas mee. Toen we door de gangen liepen, vroeg hij mij wat zachter te lopen zodat we de anderen niet zouden storen. De gang was heel hoog en alles was van steen. Toch was het er niet koud. Ik liep achter hem aan, en hoorde alleen bij iedere pas het gerammel van sleutels tegen zijn bruine kleed. Hij droeg de sleutels aan een lang wit koord dat om zijn middel zat. Eén van de deuren in een lange rij deed hij voorzichtig open. Het kamertje was erg klein en lag op de eerste verdieping. De trap die we opgegaan waren was ook van steen en had erg veel treden. Het dak van de kamer was schuin; er zat een klein raam in dat uitkeek op het bos.
In de kamer zelf stond een bed, een tafeltje en een stoel, en verder was een wastafel het enige. Het was er erg netjes en alles zag er heel schoon uit. Hij vroeg of ik met hem mee wilde lopen, want hij wilde me nog laten zien waar de douche en de wc waren. Het was bijna tegenover mijn kamer, dus ik hoefde alleen de gang maar over te steken. We gingen daarna terug naar de kamer. Hij zei dat hij mij alleen zou laten zodat ik mij kon installeren. Toen hij weg was pakte ik mijn spullen uit en ging op de stoel zitten; ik was alleen in een vreemd, stil huis.
Terwijl ik nog met mijn gedachten bezig was, kwam het hoofd van de pater om de hoek van mijn kamer. Hij vroeg hoe ik het hier vond. Ik merkte dat hij iets in zijn mond had; hij gaf me een klein stukje koek en zei me dat ik misschien wel wat hoorde, maar dat was een uitzondering vanavond. Ze vierden die avond namelijk een feestje. Toen ik dat hoorde verheugde ik me er al op het feestje te kunnen meemaken maar hij nodigde mij niet uit, doch wenste me alleen goedenacht. Hij zei nog dat hij mij de volgende dag om vijf uur 's morgens zou wekken. Daarop liep hij weg. Ik wist niet wat ik hoorde: vijf uur, wat vroeg! Hij had me ook nog gezegd, dat het licht om tien uur uitging en dat er een knopje naast mijn bed was. Het was een noodlichtje met een heel zwak lampje.
In een vreemd bed en in een vreemde omgeving kon ik niet goed de slaap vatten. Ik deed het noodlichtje aan, pakte een sigaret en ging in het donker roken. Even later stond ik weer op. Uit nieuwsgierigheid deed ik de deur open; ik zag alleen schaduwen van de bogen in de gang. Het was een griezelig geheel en een spookachtige sfeer. Dat kwam door het maanlicht. Omdat het in de kamer wat rokerig

was, deed ik een klein raampje open. Ik deed de deur gauw weer dicht. Maar het werd vrij koud in de kamer. Ook de verwarming was niet erg hard aan. Ik draaide aan de knoppen, maar de verwarming was kennelijk al op de nacht afgesteld. Ik vroeg me af wat ik mezelf had aangedaan. Ik dook snel mijn bed in met mijn kleding nog aan.

Om vijf uur de volgende dag werd er op de deur geklopt. Ik zei dat ik al wakker was, maar ik bleef nog even liggen. Ik wachtte tot hij weer langs zou komen om mij mee te nemen. Omdat ik mijn kleren aan had was ik gauw klaar. Even later werd er weer op de deur geklopt. Ik stond snel op en ging meteen mee. We gingen de kerk in; ik was alleen met nog drie anderen.

Er waren allemaal banken in de kerk, voor en achter mij. Ze werden gescheiden door een muurtje en in het midden was een opening zodat men naar de ruimte er voor kon gaan. In het midden van die ruimte was een grote ronde fontein, waar geen water in zat. Daar lag een groot boek opengeslagen. Achter in de kerk waren alleen maar kleine muurtjes van hout en daarachter was een groot kruis met Jezus er aan. Aan de zijkant van de kerk was een groot orgel. Toen ik daar alleen met die andere mensen zat, kwam er een man aan die mij en de andere mensen een boek gaf. In de middenruimte was nog niemand.

Op een gegeven moment, nadat iemand de klok had geluid, hoorde ik gezang aan de zijkanten van die ruimte. Er kwamen mensen in speciale kleding achter elkaar zingend naar binnen. Toen zij in het midden van de ruimte waren, werden ze verdeeld in twee groepjes, ieder groepje aan een kant, zodat ze tegenover elkaar stonden. Ze bleven doorzingen. De andere mensen in mijn buurt gingen staan; ik stond ook op om mee te doen. Na afloop ging één van die mensen naar het fonteintje en pakte het boek. Hij begon te praten en te zingen. Daarna kwam een man met een metalen spuitje met water erin en spoot mij en de andere mensen nat. In de vroege ochtend leek het of het water kouder was dan normaal, maar het hoorde erbij, al begreep ik er niets van. Iedereen pakte het boek dat we hadden gekregen en las of zong mee. Terwijl ik nog met het boek op mijn knieën zat, liet mijn buurman mij zien welke pagina ik moest opslaan. Het zei me allemaal niets. Ik voelde me wel gedwongen in het boek te kijken en mijn lippen te bewegen, alsof ik aan het lezen was. Na afloop kwam dezelfde man de boeken weer ophalen; het was het einde van de ceremonie.

Ik ging meteen naar mijn kamer en dook direct weer gekleed mijn bed in. Een uurtje later werd er weer op mijn deur geklopt. Het was pater Jozef, die me kwam halen om mee te gaan ontbijten. Hij vertelde mij, dat hij mij na het eten zou ophalen om me een

rondleiding door het klooster te geven. In de eetzaal waren hele lange tafels van dik hout. In het midden was een spreektafeltje met een microfoon erop. Ik ging ook aan één van de tafels zitten; eerst was het stil en werd er gebeden. Daarna werd de koffiekan doorgegeven. Ieder moest zijn eigen kom vullen met koffie. Vervolgens werd het brood doorgegeven. Terwijl we zaten te eten ging iemand bij de microfoon zitten; hij at niet. Hij las een stukje uit een boek voor. Tijdens het eten werd niet gepraat. Je hoorde alleen maar het geluid van messen en vorken en af en toe wat gesmak. Ondertussen bleef de man bij het kleine tafeltje aan één stuk door lezen. Toen iedereen gegeten had, werd het weer stil: men bad weer. Daarna pakte iedereen zijn bord en zijn bestek en ging achter elkaar naar de keuken. Ik sloot mij bij de rij aan. Gezamenlijk gingen we afwassen en afdrogen; ook daar werd nauwelijks gesproken. Toen we klaar waren, verdween ieder een kant op. Ik ging maar weer naar mijn kamer.
Een tijdje later klopte er weer iemand op mijn deur. Het was een jongeman in de bekende kleding. Hij stelde zich voor en vertelde mij dat hij door de pater was gestuurd om mij een rondleiding te geven. We liepen door de gangen zonder een woord te wisselen. Toen we even op de binnenplaats waren legde hij mij uit dat ze het klooster zelf hadden gebouwd. Ze hadden zelf de plannen en de ideeën opgesteld. Ook vertelde hij dat ze allerlei zaken zelf maakten, zodat ze weinig of niets van de buitenwereld nodig hadden. We gingen eerst naar een grote schuur, waar allerlei machines stonden. Hij vertelde daarvan, dat ze zelf electriciteit opwekten; die werd ook voor de verwarming gebruikt. Even verder was een stal waar een aantal koeien stond, die voor de melk zorgden. Van de melk werd ook boter gemaakt. Lachend zei hij dat ze geen vlees aten, alleen ter gelegenheid van speciale gebeurtenissen. We liepen verder en kwamen in een klein schuurtje aan de zijkant van een ander gebouw. In het schuurtje was een beeldhouwer aan het werk. Hij maakte borstbeelden en kreeg daar geld voor. Het was een oude man, die nogal spraakzaam was. Hij liet mij alles zien wat hij in zijn atelier had. Behalve borstbeelden en koppen van bekende mensen had hij ook beeldjes en andere voorwerpen gemaakt. Het leek me een aardige man. Als ik toch een tijdje zou blijven, moest ik bepaald nog eens langs komen, zei hij. Dat beloofde ik hem.
Daarna kwamen we via een aangrenzend gebouw in een naaikamer, waar alle kleren van de paters werden gemaakt en gerepareerd en waar ook kleren werden ontworpen. Ze maakten kleren voor particulieren en voor andere kloosters. Ik vond het erg de moeite waard en bekeek alles aandachtig. Ik wilde niets missen van wat er allemaal te zien was. Aan de jongeman vroeg ik, hoe lang hij eigenlijk in het klooster was. Hij vertelde dat hij er niet voor altijd

was; alleen in de weekends en vakanties kwam hij, want hij studeerde nog aan een seminarie. Misschien, als hij klaar zou zijn met zijn studie, zou hij voorgoed naar dit klooster komen. Veel vragen wilde ik hem verder niet stellen, want ik had de indruk, dat ook hij niet veel wilde praten.
Hij bracht mij terug naar mijn kamer. Ik dacht nog eens na over alles wat ik gezien had en begreep eigenlijk niet waarom iemand als die jongeman zijn leven in een klooster wilde doorbrengen. Wat was het nut daarvan? Ik bleef wat nadenken tot pater Jozef kwam. Hij vroeg hoe ik het klooster had gevonden. Heel interessant, antwoordde ik. Hij vroeg mij met hem mee te gaan. Een paar meter verder in de gang stond in een onopvallende hoek een rek met boeken. Hij begon in een paar boeken te bladeren en gaf mij er één. Hij zei dat het voor mij interessant zou zijn wat meer te weten over het kloosterleven. Hij voegde er nog aan toe, dat hij mij na het eten nog wilde spreken. Ik nam het boek van hem aan, bedankte hem en ging weer naar mijn kamer. Toen het etenstijd was, kwam de jongeman langs om mij mee te nemen naar de eetzaal. Alles gebeurde precies zoals die ochtend. Alleen zag ik enkele nieuwe gezichten, maar voor de rest leek het mij allemaal precies hetzelfde. Na het eten en het afwassen ging ik met de pater mee naar zijn kantoor. Hij zei dat ik, als ik behoefte had aan een gesprek, uit mijzelf maar naar hem toe moest komen, want ik was altijd welkom. Ik begreep niet waarom ik een gesprek zou moeten hebben en wat het nut er van was. Verder vroeg hij hoe ik het begin van het boek had gevonden. Ik wilde er niet omheen draaien en zei dat ik niet kon lezen. Hij vond dat helemaal niet erg, want alleen God kon alles. We hadden allemaal wel bepaalde dingen die we tekort kwamen. Ik was erg verbaasd, want de reactie die ik meestal ondervond was dat ze mij dan erg stom vonden. Hij beloofde dat hij mij zou helpen dit gebrek op te heffen. Hij haalde een pen uit zijn gewaad en pakte wat papier. Hij vroeg me mee te gaan naar de leeszaal. Ik was daar nog niet geweest.
Er zaten enige paters te lezen aan een lange tafel. We gingen naar een hoek van de zaal zodat we de anderen niet zouden storen. We zaten uren lang het alfabet door te nemen en letters te schrijven. Ik werd erg enthousiast en vond het 's avonds op mijn kamer een hele gebeurtenis om te proberen in het boek allerlei letters te herkennen. Na de eerste dagen kwam hij vaak langs en hij was blij als hij mij aan het lezen zag. Eigenlijk begreep ik nog helemaal niet wat er in het boek stond, maar ik gebruikte het boek uitsluitend als oefenstof. Overal waar ik was oefende ik voortdurend in het lezen en schreef ik de letters na. Wat hielp was dat ik weinig afleiding in het klooster had, zodat ik mijn aandacht er goed bij kon houden.

Een paar dagen later kon ik al heel langzaam lezen en met een bevende hand letters op papier zetten. Ik bracht de meeste tijd in de leeszaal door. Er was daar een kleine bibliotheek. Daar zat ik steeds en probeerde te lezen en te schrijven. De pater was iedere keer erg verheugd als hij mij bezig zag. Ik maakte eigenlijk weinig mee in het klooster, omdat ik mij helemaal op het lezen en schrijven had geworpen. Na een week of twee had ik wel alle gewoonten in het klooster leren kennen. Naar de kerk ging ik niet meer. Ik ging 's morgens ook wat later naar de eetzaal, want ik wist precies waar de koffie en het brood stonden.
Op een ochtend, toen ik wél naar de kerk was geweest, ging ik weer wat slapen. Ik kwam veel later dan anders in de eetzaal. Ik trof er niemand behalve één man, die aan een tafel zat. Ik zag direct dat het ook een bezoeker was en hij was volgens mij nieuw. Hij zat duidelijk op koffie te wachten. Ik liep meteen naar de plek waar de koffie stond en vroeg hem, of hij al koffie had gehad. Toen dat niet het geval bleek, schonk ik hem in en ging naast hem zitten. Nadat ik ook brood voor hem en voor mezelf had gehaald, vertelde hij dat hij het klooster nog niet kende en of ik hem wat kon begeleiden. Ik vond dat wel leuk. Samen gingen we eerst naar mijn kamer toe, want ik wilde zoals gewoonlijk eerst een sigaretje roken. Dat wilde de man ook erg graag. Hij was blij dat het in het klooster ergens mogelijk was. In mijn kamer vertelde hij mij dat hij op een markt werkte, maar omdat het nu toch winter was kon hij zich wel veroorloven zich een paar dagen terug te trekken. Zijn vrouw zou in het weekend ook komen. We rookten een paar sigaretjes en besloten toen buiten een wandeling te maken. Het was vrij koud en de lucht was helder.
Na de wandeling ging hij naar zijn kamer en ik naar de bibliotheek om nog wat te lezen. Maar het lezen kostte me nog al wat moeite en daarom liep ik de bibliotheek maar weer uit om eens een kijkje te gaan nemen bij de pater beeldhouwer. Hij vond het leuk dat ik kwam en liet mij de beelden zien die hij gemaakt had. Bij elk beeld vertelde hij een heel verhaal: voor wie hij het gemaakt had, hoe lang hij er aan had gewerkt, wat voor materiaal het was. Ik vond het heel interessant. Hij zag dat en pakte toen een dik plakboek dat onder het stof en de gipsspatten zat. In het boek waren al zijn herinneringen geplakt, tot nog voor de tijd dat hij in het klooster was gegaan.
Ook had ik nog een gesprek met pater Jozef. Samen maakten we een wandeling door de sneeuw naar het bos. Niemand zag je, behalve een paar paters die op de boerderij bezig waren. Voor de rest was er geen beweging en geen geluid. Pater Jozef vertelde me dat hij ingenieur was en in Zuid-Amerika had gewerkt. Hij had daar erg

veel meegemaakt en was er op de gedachte gekomen zijn leven in een klooster aan God te wijden. Dat was nieuws voor mij, want ik dacht dat je zomaar niet in een klooster kon gaan, maar dat je voor het kloosterleven opgeleid werd. Ik kreeg de indruk dat pater Jozef veel teleurstellingen in het leven had ondervonden, want hij oordeelde niet gunstig over het leven buiten het klooster.
Maar ik begon het leven in het klooster langzaam eentonig te vinden. Het bestond uit naar de kerk gaan, lezen in de leeszaal, driemaal per dag eten in de eetzaal, wandelen en verder op mijn kamer zitten en veel slapen, want dat deed ik hier meer dan op mijn kamer in de stad.
Toch waren de drie weken die ik in het klooster doorbracht vlugger voorbij dan ik had gedacht. Ik nam afscheid van de paters, in het bijzonder van de pater beeldhouwer die ik het beste had leren kennen en van pater Jozef. Toen ik thuis op het station aankwam las ik de naam van mijn woonplaats. Voor het eerst: Utrecht.

Het paspoort

Ik kreeg last van hoofdpijn. Vooral 's avonds, als ik weer een hele dag voor werk op pad was geweest en moe was, kwam de pijn die ondraaglijk kon worden. De dokter gaf me medicijnen maar die maakten me alleen maar suf. Ze maakten de pijn niet minder. En iedere avond kwam het weer terug. De dokter wist ook niet waar het vandaan kwam. Tenslotte stuurde hij mij naar een psychiatrisch ziekenhuis om me te laten onderzoeken. Ik was daar enkele dagen. Toen het onderzoek voorbij was zei men dat ik naar huis kon gaan en bericht zou krijgen.

Na enige tijd kreeg ik een brief met de mededeling dat ik mij de volgende dag in het ziekenhuis moest melden en pyama en toiletbenodigdheden mee moest nemen. Ik zou er dus moeten blijven. De volgende dag ging ik er heen. Het gaf me eigenlijk een vreemd gevoel. Lichamelijk bleek er niets aan de hand te zijn. Het zou allemaal psychisch zijn. Ik zou wat moe en in de war zijn omdat ik alles niet kon verwerken. Ik zou niet tegen allerlei situaties zijn opgewassen. De sfeer hier was heel anders dan in het ziekenhuis waar ik voor mijn gebroken been was geweest. Daar was gezelligheid en hartelijkheid en werd er naar je geluisterd. Hier voelde ik me vreemd. Mensen keken ook vreemd naar je, zonder echt contact te zoeken. Er heerste een gespannen sfeer.

Ik ging minder eten. Het eten vond ik ook niet lekker en ik liet het daarom vaak staan. Ik vond het smakeloos. Toen er weer eens eten gebracht werd werd ik zo kwaad dat ik het bord met het eten naar de broeder gooide. Hij bukte zich bijtijds zodat het bord langs hem heenvloog. Hij schoot weg en ik er achteraan, tot in de kamer van de psycholoog. Verder kon ik me niets herinneren. Een paar dagen later werd ik suf en moe wakker. Ik lag op bed.

Geestelijk en lichamelijk voelde ik me in die tijd steeds slechter worden. Vooral voelde ik het gemis aan contacten. Ik zag dat andere patiënten veel bezoek kregen. Voor mij kwam niemand. Tot op een dag mijn huisbaas in de bezoekkamer zat. Ik wist niet wat me overkwam. Ik liep op hem toe, terwijl ik niet wist of ik me blij of droevig voelde. Na de begroeting schoof ik een stoel naar hem toe

en wij praatten over het ziekenhuis, wat er gebeurde in de stad en over Marokko. Ik was er trots op dat de huisbaas er was en gaf hem de zinkplaten met ingekraste tekeningen die ik in de bezigheidszaal had gemaakt. De huisbaas had voor mij een pakje sigaretten meegenomen. Toen het koffietijd was kwam een Japanse juffrouw met een koffiewagentje langs. Ze vroeg of ik koffie wilde. Ik vroeg of ze ook een kopje koffie voor mijn vriend had, maar ze antwoordde dat de koffie alleen voor de patiënten was. Ik wist niet wat ik moest zeggen, maar ik voelde me kwaad worden. Wat dacht ze wel? Voelde zij zich zo verheven boven de andere buitenlanders? De huisbaas wilde weg. Ik nam afscheid en vroeg of hij de post voor mij zou willen openen en andere dingen doen die nodig was. Het bezoek had ik erg op prijs gesteld. Ik ging met hem mee tot de uitgang. Toen voelde ik me weer als een kind dat alleen moet achterblijven.
Toen kreeg ik plotseling te horen dat ik naar huis mocht. Ik kreeg een plastic tasje met medicijnen mee. Ik pakte de pyama en de toiletspullen bij elkaar en ik stapte het ziekenhuis uit. Veel mensen die naar huis gingen werden door familieleden afgehaald, maar ik moest weer mijn weg alleen zoeken. Toch was ik erg blij. De psychiater had me aangeraden dat ik voorzichtig moest leven en niet teveel moest piekeren. Ik zou erg kwetsbaar zijn en daarom moest ik wat plezierige afleiding zoeken.

In onze straat werden steeds meer huizen onbewoonbaar verklaard. Ook de huisbaas begon zich zorgen te maken, naar later bleek niet ten onrechte, want op een dag viel bij hem het bericht binnen dat ook zijn woning onbewoonbaar was verklaard en dat hij binnen een bepaalde tijd het huis moest hebben ontruimd. Hij was ten einde raad. En ook ik moest weer eens verhuizen.
Ik informeerde in het Marokkaanse café of men iets voor mij wist. Iemand gaf me het adres van een pension. De verhuizing stelde ook nu niet zoveel voor, want voordat het goed tot me doordrong zat ik al op het nieuwe adres. Ik had echter het ongeluk dat de pensionhouder de prijzen verhoogde. De meesten konden het gevraagde bedrag nu niet meer opbrengen. Toen werd het licht, gas en water afgesloten, juist toen het flink koud ging worden. De eerste dagen hadden we kaarsen aan en water haalden we bij de buren. We dachten eraan er een advocaat bij te halen. Er werd geld ingezameld. De advocaat wiens hulp werd ingeroepen onderhandelde met de pensionhouder, maar het leverde niets op. We moesten meer betalen.
In die tijd ging ik veel op bezoek bij Jan. Bijvoorbeeld als ik moeilijkheden had met het lezen en schrijven. Daarmee ging het

overigens steeds beter. Jan hielp me ermee. Op een keer echter toen ik weer op bezoek was zei Jan dat zijn hospita opmerkingen over mijn bezoek had gemaakt. Ze had wel niets tegen buitenlanders, maar toch had ze wel eens van vriendinnen gehoord dat buitenlanders heel makkelijk aan vrouwen zaten. Ze wilde maar zeggen dat ze niet graag tegen een zuiderling zou oplopen als ze toevallig schaars gekleed van de douche kwam.

Op een dag liep ik naar het centrum van de stad. Plotseling hield een politie-auto naast me stil. De auto reed me bijna van het trottoir. Eerst dacht ik dat het een geintje was om me bang te maken, maar dat was even later duidelijk niet het geval. Twee agenten sprongen uit de auto en vroegen of ik halt wilde houden. Ze trokken de plastic tassen van me weg die me tegen de regen beschermden. Ze vroegen naar mijn paspoort. Ik was bang en in de war en zei stotterend: 'Niet bij me, thuis'. Daarmee namen ze echter geen genoegen. Dat hoorden ze altijd. Daar hadden ze niets aan. Ik werd tegen de auto gedrukt en van boven tot onder gefouilleerd. Ik wist niet wat me overkwam. Ik was verlamd van schrik en kon dan ook geen woord meer uitbrengen. Ik moest tenslotte met hen mee en werd de auto in geduwd. Mijn paspoort was thuis en dat was maar eventjes van de plek waar ze me hadden aangehouden. Ik zei dat, maar ze zeiden dat het hun taak niet was paspoorten op te halen. We hoorden het in onze zak te hebben en niet ergens thuis. Veel andere mogelijkheden om me te verdedigen had ik niet. Ze reden me naar het politiebureau. Bij de receptie moest ik alles afgeven: geld en alles wat ik nog in mijn zakken had. Verder moest ik mijn naam en adres opgeven en vertellen wat ik eigenlijk in Nederland deed. Toen werd ik naar de cel gebracht.
De cel was klein en kaal. Ik had van mijn leven nog nooit in zo'n donker hok gezeten. Wat ik kon doen was alleen maar wachten tot de deur weer van slot zou gaan. In de deur zat een klein ruitje. Alsof ik in een lift tussen twee verdiepingen hing, zo voelde ik me in dat hok. Ik was opgewonden en zenuwachtig en moest hoognodig naar het toilet. Ik klopte op de deur, maar het bleef stil. Ik hoorde even later dat in een aangrenzende cel op de deur gebonkt werd. Ik deed dat toen ook en met meer succes. Een vrouwelijke agent kwam. Ze zei dat ik me rustig moest houden. Ze deed de deur open en wees me de weg naar de toiletten. Ik had de neiging hard weg te lopen. Terug in de cel begon ik te bidden, hoewel ik dat nooit deed. Toen begon ik ook kwaad te worden. Waarom stopten ze me eigenlijk in de cel? Ik was toch geen misdadiger!
Drie uur later werd ik bij de rechercheur geroepen. Ik kwam in een prachtig vertrek. De man had een regenjas aan, hij dronk koffie en

rookte een sigaar. Hij zat achter zijn bureau en maakte niet de indruk haast te hebben. Hij was bovendien niet erg vriendelijk. Hij zei dat hij de zaak grondig wilde aanpakken. Ik moest hem daarom alles over mezelf vertellen. Ik begon te vertellen, maar hij viel me steeds in de rede. Als ik iemand noemde moest hij alles over hem weten. Het leek of ik een misdadiger was, van wie de vriendenkring uitermate interessant kon zijn. Hij stond op een gegeven moment op en ijsbeerde door de kamer. Hij zei dat ik vooral niets moest verbergen. Het was al ingewikkeld genoeg. Speciaal voor dit geval was hij uit een andere stad naar dit bureau gekomen, ondanks dat het weekend was. Het was voor zijn familie ook niet leuk dat hij hier zat. Toen nam hij nog eens mijn adres op en zei dat hij de zaak spoedig zou afronden.
Een uurtje later werd ik weer gehaald en naar de receptie gebracht. En daar stonden alle landgenoten uit het pension en de rechercheur met het paspoort. Ik kreeg alles terug wat ze hadden afgenomen. De rechercheur gaf het paspoort. Hij zei nog dat ik geluk had gehad. Als ik na twaalf uur was gepakt had ik tot maandag in de cel kunnen zitten.
Later heb ik nog op aanraden van kennissen een aanklacht tegen de politie ingediend. Ik moest bij een commissie verschijnen. Ik kreeg vijf minuten spreektijd. Ik kon niet meer zeggen dan: 'Waarom? Ik heb toch niets gedaan?!'.

Met mijn bagage ging ik op de kade staan wachten tot er iemand zou komen. Veel mensen kregen een bord omgehangen waarop hun naam stond. Ik kreeg ook zo'n bord. Maar niemand kwam. Zouden ze mij zijn vergeten? Toen ik bijna nog als enige was overgebleven kwam een man haastig aangelopen. Hij liet me een foto zien. Ik herkende mijzelf en hij zag aan de naam dat ik de gezochte buitenlander was. Ik was opgelucht. Hij hielp me bij het dragen van mijn bagage en we gingen naar zijn auto.

Ahmed, de hoofdpersoon van dit boek, kwam in 1963 met één van de eerste lichtingen gastarbeiders uit Marokko in Rotterdam aan. Sindsdien heeft hij in Nederland gewoond en gewerkt, en aan den lijve ondervonden wat het betekent, in een vreemd land te leven: taalmoeilijkheden, spaarzame vriendschappen, vervreemding en heimwee. Zelf ongeletterd, vertelde hij zijn levensverhaal aan zijn vriend Mohammed Nasr, die het optekende. In de vele kleine gebeurtenissen en ervaringen is als een rode draad de schizofrene situatie zichtbaar van een buitenlander die tegelijk gewenst is en ongewenst, verwelkomd wordt en vervloekt. Zo goed en zo kwaad als het gaat leeft Ahmed al meer dan twintig jaar aan de rand van de samenleving.

Mohammed Nasr werd in 1956 geboren in Marokko en doorliep het Lycée Classique te Casablanca. In 1977 kwam hij naar Nederland, waar hij een opleiding fotografie en fototechniek volgde. Hij is werkzaam in het film- en televisiebedrijf en schrijft in zijn vrije tijd.

ISBN 90 6184 233 6